

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Vratislav Vokurka

„Dívčí válka“ v nejstarších českých kronikách

„The Maidens' War“ in the oldest Czech chronicles

Vedoucí práce: Mgr. Marie Škarpová, Ph.D.

2023

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucí své práce Mgr. Marii Škarpové, Ph.D. za trpělivé vedení, pečlivou odbornou reflexi práce a cenné připomínky.

Také bych rád poděkoval své přítelkyni Janě za stálou podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. července 2023

Vratislav Vokurka

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá narativy o takzvané „dívčí válce“ v českých kronikách z 12.–17. století, a to zejména ve dvou nejstarších z nich: v latinské Kosmově *Kronice české* a ve staročeské *Kronice tak řečeného Dalimila*. Pomocí analýzy a komparace struktury a vybraných motivů obou narativů jsou identifikovány hlavní podobnosti a rozdíly mezi nimi. U vybraných motivů jsou navrženy možnosti interpretace. Dále práce kriticky reflektuje dosavadní badání nad původem příběhu o „dívčí válce“ a dosavadní přístupy k žánrovému zařazení a interpretaci Kosmova a Dalimilova narativu. Práce také nabízí základní přehled dalšího (především literárního) materiálu, ve kterém je příběh o „dívčí válce“ zpracován.

Klíčová slova:

dívčí válka, Kosmas, *Kronika česká*, Dalimil, *Kronika tak řečeného Dalimila*, kronika, starší česká literatura, vyprávění

Abstract:

This bachelor's thesis focuses on narratives about the so-called "Maidens' War" in 12th to 17th-century chronicles of the Czech Lands, particularly in the two oldest ones: the Latin-language *Chronica Boemorum* by Cosmas of Prague and the so-called *Dalimil Chronicle*, composed in Old Czech. By analysis and comparison of the structure and selected motifs of both narratives, main similarities and differences between them are identified. Possible interpretations of selected motifs are presented. The thesis also attempts a critical reflection of past research about the story's possible origin as well as past approaches to how Cosmas' and Dalimil's narratives should be understood and what literary genre they should be assigned to. Finally the thesis offers a brief overview of other (mostly literary) material in which the "Maidens' War" story is presented.

Key words:

Maidens' War, Cosmas of Prague, *Chronica Boemorum*, Dalimil, *Chronicle of Dalimil*, chronicle, Old Czech literature, story

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Metodologická východiska.....	8
3 Kroniky s narativem „dívčí války“	15
3.1 Kosmas.....	15
3.2 Dalimil.....	17
3.3 Pozdější kroniky.....	18
4 Analýza a komparace Kosmova a Dalimilova narativu.....	24
4.1 Děj.....	24
4.2 Konflikt.....	26
4.2.1 Důvod a příčina nepřátelství.....	26
4.2.2 Povaha konfliktu.....	28
4.2.3 Závěr války.....	31
4.2.4 Dějiště, rozsah a trvání války.....	31
4.3 Představa dobových poměrů.....	34
4.3.1 Označení zúčastněných stran.....	34
4.3.2 Sňatkové zvyklosti.....	36
4.3.3 Pohanství, civilizace a magie.....	38
4.3.4 Směšnost.....	41
4.4 Postavy.....	42
4.4.1 Vlastina družina.....	43
4.4.2 Vlasta.....	44
4.4.3 Přemysl.....	49
4.4.4 Ctirad a Šárka.....	50
4.5 Ostatní motivy.....	54
4.5.1 Zahroubení na roh.....	54
4.5.2 Zrádná hostina a znásilnění dívek.....	55
4.5.3 Lsti.....	57
5 Původ, žánrová příslušnost a interpretace „dívčí války“.....	59
5.1 Původ a kontext příběhu o „dívčí válce“	59
5.2 Záznam historické události.....	63
5.3 Vzpomínka na matriarchát.....	64
5.4 Záznam pohanského zvyku.....	65
5.5 Verze praindoevropského mýtu o válce funkcí.....	66
5.6 Ohlas antické tradice.....	68
5.7 Etymologická pověst.....	71
5.8 Zábavná vsuvka.....	73
6 „Dívčí válka“ v moderních zpracováních.....	75
7 Závěr.....	78
8 Bibliografie.....	81
8.1 Primární literatura.....	81
8.1.1 Starší české kroniky.....	81
8.1.2 Moderní zpracování „dívčí války“	82
8.1.3 Ostatní.....	83
8.2 Sekundární literatura.....	84

1 Úvod

V literárních památkách, které se zabývají českými dějinami, nacházíme i vyprávění o konfliktu mezi ženami a muži, který se měl odehrát za vlády bájného prvního knížete Přemysla.

Tento příběh dnes známe především v jednom z jeho moderních literárních zpracování: jako pověst v souboru Aloise Jiráska *Staré pověsti české*. Toto dílo je dlouhodobě součástí povinné četby na základní škole a Jiráskovo vyprávění o „dívčí válce“ se dá z dnešního pohledu označit za „kanonické“ v tom smyslu, že ostatní vyprávění o tomto příběhu má asi každý čtenář tendenci srovnávat s tím jeho.¹

Ovšem „dívčích válek“ je v české literatuře mnoho a jsou velmi rozmanité. Úplně jinak pracuje s tímto příběhem Šebestián Hněvkovský v epose *Děvín* (poprvé vydán v letech 1795–1805), jinak Bedřich Smetana v symfonické básni *Šárka* (1875), jinak František Ringo Čech v divadelní hře *Dívčí válka* (1986).² Právě tato rozmanitost moderních zpracování téhož příběhu mě k tématu „dívčí války“ vůbec přivedla.

Je ale jasné, že snaha smysluplně pojmut, případně porovnat všechna díla, která pracují s námětem „dívčí války“, by byla daleko nad rámec bakalářské práce. Materiál k danému tématu je totiž vskutku bohatý a interpretačně vydatný. Proto jsem se rozhodl jít „ke kořenům“ a zaměřit se na nejstarší dochované texty, o nichž lze předpokládat, že z nich všechna novější díla přímo nebo nepřímo vycházejí.

Těmito texty jsou kroniky českého původu z 12.–17. století. Už v těchto dílech (jejich výčet a stručné charakteristiky viz v kapitole 3) ale nacházíme „dívčí válku“ v různých, na první pohled sice souvisejících, a přesto odlišných podobách. Mohli bychom vlastně říci, že v nich sledujeme, jak se tentýž příběh během staletí v podání různých kronikářů postupně „vyvíjí“. Ovšem vztah mezi jednotlivými „verzemi“ příběhu může být složitější – přestože se kroniky dají snadno chronologicky seřadit podle svého vzniku a na první pohled tak mohou budít zdání prosté lineární návaznosti. Nadto je možné, že nemáme (a nejspíš už nikdy nebudeme mít) k dispozici všechny „mezičlánky“ (tj. potenciální další literární díla vyprávějící o „dívčí válce“, a to ne nutně

1 Jiráskovu autoritu dokazuje např. píseň Karla Kryla *Dívčí válka* (2008, pův. vyd. 1983), kde je Jirásek přímo zmíněn.

2 Moderními zpracováními „dívčí války“ se zabýváme okrajově v 6. kapitole této práce.

psaná), které podobu „dívčí války“ zvláště v nejstarších kronikách mohly ovlivnit (tohoto tématu se dotýkáme v kap. 5.1).

I ta vyprávění o „dívčí válce“, která máme ve výše zmíněných kronikách dochovaná, jsou interpretačně bohatým materiálem. Tím spíš, že každé musíme vnímat v širším kontextu příslušné kroniky (v každé je „dívčí válka“ totiž vždy jen jednou epizodou, a to z počátku dlouhých českých dějin), ale i v kontextu dobové literatury apod.

Jak ukážeme níže v kapitole 4, nejmarkantnější rozdíl vyvstává mezi dvěma vůbec nejstaršími dochovanými vyprávěními o „dívčí válce“. Jedno z nich vytvořil latinsky píšící kronikář Kosmas v první polovině 12. století, druhé česky tvořící Dalimil o dvě staletí později. Jejich vyprávění se zásadně liší v délce, v ději a i v dalších ohledech. Naopak „dívčí války“ v pozdějších kronikách vykazují na první pohled velké podobnosti s tou Dalimilovou, jako by pokračovaly v její „tradici“.

Proto se v této práci zaměřím právě na „dívčí válku“ v oněch dvou z nejstarších českých kronik – Kosmově a Dalimilově. Po vymezení „dívčí války“ v textu těchto děl a stanovení některých obecných předpokladů, s jakými je třeba k vyprávěním ze středověké literatury přistupovat (2. kapitola), a obecném uvedení relevantních starších českých kronik (3. kapitola) se pokusím o analýzu a komparaci těch prvků jejich verzí „dívčí války“, které se ukážou jako nejpřínosnější pro pochopení podoby tohoto vyprávění u Kosmy a u Dalimila a rozdílů mezi nimi (4. kapitola). Dále se (v 5. kapitole) pokusím nastínit možný původ tohoto příběhu a shrnout nejdůležitější interpretace a pokusy o žánrové zařazení, které byly zatím pro Kosmovu a Dalimilovu „dívčí válku“ předloženy. Při tom se ukáže, zda do těchto interpretací půjdou zahrnout některé z poznatků, které přinese výběrová analýza obou vyprávění.

V závěrečné části práce (v 6. kapitole) krátce obrátíme pozornost k tomu, jakých podob „dívčí válka“ nabývá v již zmíněných pozdějších kronikách a moderních zpracováních. Přitom nám nepůjde o vyčerpávající shrnutí poznatků ani o získání poznatků nových, ale nabídneme povšechný přehled těchto textů jako ukázkou, kudy by se mohl další výzkum příběhu o „dívčí válce“ ubírat.

2 Metodologická východiska

Jak bylo nastíněno v úvodu, zaměříme se v této práci na dvě vyprávění ze starší české literatury: jedno z Kosmovy kroniky a jemu podobné (a už na první pohled pravděpodobně příbuzné) vyprávění z kroniky Dalimilovy.

V této kapitole upřesníme nejprve materiál, se kterým budeme pracovat, a dále pojmy a metody, které při zkoumání obou vyprávění uplatníme. Nakonec bude uveden stručný výběr odborné literatury k problému.

První z obou kronik, se kterými pracujeme, je psaná latinsky, druhá česky. Vycházet budeme primárně z těchto originálních znění.³ K oběma sice existují překlady (resp. převody) do současné češtiny, ale ty se samozřejmě nemohou (jako žádné překlady) vyhnout interpretaci. Tím spíš, pokud se snaží nejen věrně zpřístupnit původní text, ale mají i vlastní umělecké ambice – jako rýmované přebásnění Dalimilovy kroniky do současné češtiny Hanou Vrbovou (poprvé vydáno 1977, citujeme vydání Dalimil 2005b). Protože je ovšem interpretace rovněž předmětem odborného zájmu této práce, i tato zprostředkování vybraných děl budeme brát v potaz. (Blíže k primární literatuře viz kapitolu 3.)

Vyprávění o „dívčí válce“ není ani v jednom z děl (starších českých kronik) samostatnou textovou jednotkou, ale je součástí mnohem většího textového celku, souvislého vyprávění o českých dějinách. Proto je nutno nejprve toto vyprávění v kronikách identifikovat a vymezit.

Nevystačí tu přitom čistě formální hledisko. Pro vyprávění dnes bez rozpaků používáme označení „dívčí válka“. Byť toto označení existovalo už mnohem dříve, plně ho v českém historickém povědomí zafixovala stejnojmenná pověst Aloise Jiráska. Ve starších českých kronikách je ale problematika názvu složitější. Dílčí části kronik (např. kapitoly, pokud je text do nich členěn) totiž nejsou vždy opatřeny názvy nebo nadpisy.

Tak není vyprávění o „dívčí válce“ uvedeno žádným názvem v Kosmově kronice, v níž ostatně ani není vyčleněno do samostatné kapitoly (viz níže kap. 3.1). Názvy

3 Nedostačnou práci s originály obou kronik i jiných literárních děl, resp. nedostatečně kritickou práci s překlady shledávám např. u Sadílka (2001), jehož práce nese některé rysy diletanství.

kapitol nejsou pravidlem ani u Dalimila, nicméně v některých rukopisech právě tady nacházíme nadpis „O válce dievčie“. ⁴ Další kroniky pak používají různá další označení.

Třebaže tedy označení vyprávění v kronikách není jednotné, tematická identifikace a vymezení „dívčí války“ nečiní obtíže. ⁵ Obě kroniky, na které se zaměřujeme, uplatňují v zásadě epizodický, chronologický způsob vyprávění, třebaže styl ztvárnění, vyznění a způsoby provázání těchto epizod, i když zpracovávají týž příběh, mohou být u Kosmy a Dalimila dost odlišné (srov. Lehár 1983, s. 23–24). „Dívčí válka“ je v obou dílech jednou z těchto epizod. Má zřetelný začátek i konec a v kronikách, i těch pozdějších, následuje vždy bezprostředně po epizodě pojednávající o vládě kněžny Libuše a její smrti. Mimo to stojí za povšimnutí, že Kosmas ani Dalimil „dívčí válku“ nijak nepředjímají ⁶ ani se k ní už v dalším textu nevracejí. Přesto bude nezbytné interpretovat tuto epizodu v širším kontextu: zda a jak je např. se svým textovým okolím spjata funkčně, jak formálně a jaký třeba sami kronikáři zauímají postoj k té části svého díla, do níž „dívčí válku“ zařadili.

„Dívčí válka“ nás zajímá z hlediska literárního. Protože ale kroniky jsou nejen literárními díly, ale zároveň i historickými prameny, je zcela na místě se ptát na „dívčí válku“ i z hlediska historického. Předpokladem pro tyto úvahy je interpretovat vyprávění o „dívčí válce“ v kronikách jako záznam historické události, nebo obecněji nějaké historické reality (a to třeba jakkoli nepřesný záznam). Takové čtení se samozřejmě nabízí, protože zaznamenávání historie lze považovat za hlavní cíl kronik obecně – a u Kosmovy a Dalimilovy kroniky takto přinejmenším většinu jejich obsahu interpretovat můžeme. ⁷ Touto interpretací se proto budeme zabývat v kapitole 5.2.

Literárněvědnou ⁸ disciplínou, která si za svůj předmět zkoumání bere vyprávění, je naratologie. Je to vlastně komplexní teorie (nebo spíš soubor teorií) o vyprávění (narrativech) a zároveň sada nástrojů k jejich analýze. Mezi ně patří studium kompo-

4 Různočteními jsou „O válce, ješto dievky s mužmi jmiechu / měly s mužmi“ a „O Vlastě a dievkách“ (Dalimil 1988, s. 162).

5 Konkrétní umístění a rozsah vyprávění o „dívčí válce“ v jednotlivých kronikách uvádíme v kapitole 3.

6 Na rozdíl např. od vyprávění o sv. Václavu a sv. Vojtěchovi, které s předstihem několika kapitol předestírá už Libušina věštba (u Kosmy v 9., u Dalimila v 8. kapitole).

7 Byť tu pak může hrozit upozadění literárního hlediska – srov. Jaluškův (2019, s. 558) postřeh o českém prostředí: „Zájem literární vědy o starší literaturu zde není příliš soustavný a badatelé historici [ve středověkých textech] tradičně vidí prameny událostních dějin, které je třeba prohlédnout, překonat okliky narace a dobrat se faktu, který se za nimi skrývá.“

8 A nejen literárněvědnou.

mentů přítomných v nějaké podobě v každém narativu, jako jsou např. vypravěč, adresát, perspektiva, událost, čas, prostor aj., mimo to členění narativu na fabuli a syžet, resp. na příběh a diskurz.⁹ A samozřejmě se naratologie zabývá i popisem konkrétních narativních technik a forem. (Müller a Šidák 2012, hesla *naratologie*, *vyprávění* ad.; Kubíček a kol. 2013)

Pro účely této práce budeme nadále „dívčí válku“ obecně označovat jako příběh, vyprávění o ní v jednotlivých literárních dílech pak jako narativy.

Naratologie aspiruje na univerzální vědu o vyprávění, ale je jasné, že musí brát v potaz specifika jednotlivých médií, kultur a historických období, ze kterých čerpá narativy k výzkumu.

Zde je nutno podotknout, že klasická naratologie se začala rozvíjet až ve druhé polovině 20. století,¹⁰ a to ze základů, které vycházejí ze strukturalismu a zpočátku se formovaly hlavně na materiálu moderního románu.¹¹ Obrat naratologie k diachronickému zkoumání (tedy k pohledu napříč historií) je vlastně stále ještě nedávný a pozvolný. Ukazuje se, že „obecné“ poznatky získané moderně zaměřenou naratologií se nedají vždy dost dobře aplikovat na středověký materiál a že je pro něj potřeba hledat specifické přístupy. Tak von Contzen (2019a, s. 536–537) uvádí, že ty „[m]ezery v historické naratologii, které je třeba nejnaléhavěji zaplnit, se týkají role a funkce vypravěče, základní logiky děje a úskalí překladů, jež ve středověkých kontextech znamenají spíše adaptace než věrné převody do cílového jazyka“.

Stojí za povšimnutí, že pro narativy „dívčí války“ zkoumané v této práci jsou relevantní všechny tři problémy, které von Contzen shrnula. Postoje autora/vypravěče k vyprávěnému si všímáme v kap. 5 (především 5.1); logika děje zvláště ve stručném narativu Kosmově rozhodně není jednoznačná; mezi Kosmovým a Dalimilovým dílem existuje pravděpodobně genetická, adaptační spojnice, a to přes jazykovou hranici latina/čeština. V naší analýze (kap. 4) nicméně upřednostníme jiné prvky obou narativů.

9 Kde fabule/příběh značí abstraktní, myšlenkový souhrn událostí a prvků, o kterých se vypráví, syžet/diskurz pak konkrétní způsob uspořádání a jazykového (nebo i vizuálního aj.) ztvárnění fabule/příběhu v daném vyprávění. Obě roviny přitom existují jen ve vzájemném spojení, kterým je právě vyprávění (narativ). – Je nutno dodat, že mezi dvojicemi termínů *fabule/syžet* a *příběh/diskurz* jsou historicky dané nuanční rozdíly, stejně jako mezi termíny *vyprávění* a *narativ*, mezi které navíc vstupuje ještě termín *narace* a jiné. Pro úroveň této práce ale tyto rozdíly nepovažujeme za podstatné.

10 Ač samozřejmě teoretický, a to i systematický zájem o vyprávění je mnohem starší, jak dokládá např. tradice antických a středověkých literárních příruček – poetik.

11 Podrobněji k dějinám disciplíny viz např. Kubíček a kol. 2013, s. 15–31.

Odlišnou literární kulturu středověku se musíme snažit mít při čtení středověkých textů stále na paměti (pokud se nám nepřipomene sama tím, že něčemu v textu prostě nerozumíme). Současnou literaturu 21. století formuje mnoho vlivů a parametrů – úplnou namátkou bychom mezi nimi mohli hledat např. snahu masově šířených literárních děl o komerční úspěch a naproti tomu (nebo přitom) snahu o jakýsi vyšší nebo zdánlivě vyšší umělecký záměr; takřka neomezený přístup autorů i čtenářů ke gigantickému množství informací a naproti tomu inflaci jejich hodnoty a ztíženou orientaci ve světě, kterou tato záplava způsobuje; interakci, příp. konkurenci psané literatury a řady jiných médií; nejnověji nejistotu, zda je lidský autor nezastupitelný; a mnoho dalšího. Z nahodilého, spíše pokusného výčtu je zřejmé, že mnoho těchto vlivů ve středověku nemohlo vůbec existovat. A naopak problémy formující práci středověkého autora už nemusejí být aktuální ani pochopitelné pro nás.

Von Contzen (2019b, s. 11) výstižně shrnuje, že středověké vypravěčství se vyznačuje dvěma opozicemi: 1. oralita proti psanosti a 2. latinská, učenecská a církevní tradice proti tradici lidové, laické, v národním (vernakulárním) jazyce. Mezi těmito „póly“ samozřejmě není striktní předěl, navzájem se ovlivňovaly a prolínaly. Dále se von Contzen zabývá (tamtéž a dále) čtyřmi koncepty, které mají na podobu a chápání středověkého vyprávění zásadní vliv. Jsou jimi 1. autorita a kánon, 2. pojetí pojmu *text*, otevřenost a propustnost textů, 3. fikcionalita a vztah textu ke světu a 4. exemplárnost a funkčnost vyprávění. Rovněž upozorňuje, že středověk měl, na rozdíl od nás, jiné pojetí pojmů jako *pravdivost* a *fikcionalita* a jako souhrnný příklad vybírá tezi pozdně starověkého křesťanského filozofa Augustina: to, že je něco vymyšlené (*fictio*), ještě neznamená, že je to lež (*mendacium*), pokud se jedná o model/reprodukcii pravdy (*figura veritatis*) (parafráze podle von Contzen 2019b, s. 16). „Pravdivým“ se tak středověké vyprávění stávalo ne díky faktické (historické, vědecky ověřitelné) správnosti, ale tím, že dostalo své funkci vyjádřit pravdu třeba i figurativně. Zde jako obecný příklad uvádí von Contzen pohádkovou bytost – draka ve středověké legendě: drak je bytost vymyšlená, ale v daném kontextu figurativně pravdivá jakožto ztělesnění zla.

Je zřejmé, že u kroniky budou kritéria pravdivosti a metody jejího dosažení poněkud jiná než u jiných literárních forem a žánrů. I když i v tomto případě každá doba, autor a dílo mají svá specifika. Tak například raně novověký kronikář Hájek (viz kap. 3.3) dodává narativům ve své kronice (včetně „dívčí války“) zdání absolutní historické

správnosti tím, že k detailnímu popisu uvádí všude i data, často s přesností na dny.¹² Naproti tomu Kosmas u narativu o „dívčí válce“ a souvisejících narativů z první knihy své kroniky rovnou sám upozorňuje na jejich pochybný původ – mohli bychom pomocí moderního slovníku říci, že sám zpochybňuje jejich historicitu (viz kap. 5.1). Ale všimněme si, že jednou z funkcí nebo aspoň vedlejších přínosů narativu o „dívčí válce“ je (jak ukážeme v kapitolách 4.2.4 a 4.3.2) vysvětlení důvodů vzniku zaprvé Vyšehradu a zadruhé společenského uspořádání, ve kterém je žena podřízena muži. Obě tyto skutečnosti byly v Kosmově době doslova hmatatelné a nezpochybnitelně pravdivé; narativ o „dívčí válce“ je věrohodně vysvětluje; a nedává tedy smysl (pokusíme-li se nadsazeně o „středověký“ pohled) hodnotit ho z hlediska historické správnosti, důležité je, že je pravdivý funkčně. „Dívčí válku“ zvláště v té podobě, jak ji nacházíme u Kosmy, tak můžeme považovat za mýtus, a to mýtus „etiologický, jenž vykládá příčiny, původ a podstatu různých věcí, zvyků a jevů“ (podle kategorizace u Müllera a Šidáka 2013, heslo *mýtus*).

Vymezením naratologických termínů se rovnou otevírá jedna výzkumná otázka: nakolik si příběhy o „dívčí válce“ v narativech různých kronikářů navzájem odpovídají? Je možné je z naratologického hlediska označit za tentýž příběh? Pokud ne, co nás vede k tomu, považovat všechny tyto narativy za jistým způsobem příbuzné? Jaké jsou „konstitutivní prvky“ (srov. Kubíček a kol. 2013, s. 35) „dívčí války“?

Na tyto otázky se pokusím nalézt odpověď strukturální analýzou narativu Kosmova a Dalimilova. Druhým výsledkem této analýzy bude popis nejdůležitějších prvků, které jsou v obou narativech odlišné, a jejich zařazení do struktury příběhu.

Důležitým a nevyhnutelným průvodcem i výsledkem čtení jakéhokoli textu je jeho interpretace, tedy chápání textu, přisouzení významu jemu, resp. jeho prvkům. Interpretaci textu může být mnoho, zvláště pokud stojíme před textem, který předkládá čtenáři tolik výzev jako analyzované dva narativy o „dívčí válce“ (napsané pro nás cizími jazyky, v nám cizích kulturách; zařazené do historiografických děl a přitom vyprávějící o událostech nedatovatelných a těžko uvěřitelných; představující dvě odlišná vyprávění o dvou velmi podobných příbězích nebo možná o příběhu jediném, jehož původ nejsme schopni s jistotou určit).

12 Tak např. „dívčí válka“, známá Hájkovi do nejmenších podrobností, podle něj trvala od jara 736 (Vlastino shromáždění dívek na hoře Vidovli), resp. od roku 737 (dobyť dvorce Motola dívkami) do 14. května 743 (poslední bitva a zkáza Děvína).

Dosavadní interpretace narativů o „dívčí válce“ u Kosmy a Dalimila (případně v dalších kronikách) se zpravidla zaměřovaly pouze na několik aspektů, především na povahu a původ předmětu vyprávění a žánrového zařazení narativu. Tedy, jak „dívčí válka“ u Kosmy a Dalimila vypadá; zda se mohlo něco jí podobného vskutku odehrát, a pokud ne, co mohlo inspirovat fikční vyprávění o ní; na základě jakých žánrových „pravidel“ je vyprávění konstruováno a na základě jakých pravidel ho máme číst. Dále se dosavadní badatelé zabývali rolí kronikářů v genezi „dívčí války“ – co z vyprávění je Kosmovým/Dalimilovým výtvozem a co mohli odkud převzít. Badatelé také často zmiňují vlastní názor na historicitu „dívčí války“, méně často si však všimají kompoziční funkce tohoto narativu v kronikách, případně jiných aspektů.

Důvodem tohoto úzkého zaměření dosavadního bádání může být to, že na žádnou z výše uvedených základních otázek se vlastně ještě nepodařilo najít zcela uspokojivou odpověď. To koneckonců může vnášet nejistotu i do dalších potenciálních interpretací. Tak např. příběh o „dívčí válce“ má obrovský potenciál pro genderově zaměřenou literární interpretaci.¹³ Ale metody a cíle takovéto interpretace by měly být různé v závislosti na tom, budeme-li dochované narativy chápat jako věrné, zveličené nebo alegorické obrazy někdejší historické reality, nebo jako čistě literární konstrukty.

V této práci si nekladu za cíl přicházet se zásadně novou celistvou interpretací „dívčí války“ a omezím se na srovnání a kritickou reflexi přístupů již navržených dřívějšími badateli.

Narativy o „dívčí válce“ jsou v kronikách vždy prezentovány v rámci narativů o předkřesťanských Čechách. Opět ve shodě s moderním zpracováním A. Jirásky se pro ně vžil název „staré pověsti české“.¹⁴ Bádání o „dívčí válce“ tak bylo vždy úzce spojeno s bádáním o celku „starých“ (či „nejstarších“) „pověstí českých“.

Přehledné shrnutí dějin bádání nad „nejstaršími českými pověstmi“ přináší Vladimír Karbusický (1995, s. 76–95; kapitola „Zákruty na cestě k vědeckému poznání“). Z dřívějších badatelů považuji za nejprínosnější práci Václava Tilleho, který uveřejnil

13 Dvořáková (2019, s. 5), třebaže takovou interpretaci nijak nerozpracovává, zmiňuje dívky v „dívčí válce“ jakožto „jedny z prvních bojovnic za emancipaci žen na našem území“.

14 Jiráskova kniha se skládá ze tří částí – „Staré pověsti české“, „Pověsti doby křesťanské“ a „Ze starobylých proroctví“, ale název první části (obsahující pověsti počínaje pověstí „O Čechovi“ až po pověst „Durynek a Neklan“) dal název i celé knize. – Někteří badatelé používají pro tentýž okruh narativů obdobná označení, např. Karbusický (1966 a 1995) „nejstarší české pověsti“. Toto označení považuji za vhodné a budu se ho držet i v této práci. Třeštík (2003) volí Jiráskovo označení, ovšem v uvozovkách; Sedláček (1895, s. 8) navrhuje nazývat okruh „pověstmi Krokocův“.

sérii studií na toto téma v letech 1905–1928 (v *Českém časopise historickém* a časopise *Český lid*). Svérázný pokus o výklad nejstarších českých pověstí a rekonstrukci staročeské pohanské mytologie nabídl Závěš Kalandra (2018, pův. vyd. 1947), marxistický výklad zase Zdeněk Nejedlý (1953); viz zde kapitulu 5.3. Výsledky Kalandry i Nejedlého komentuje a odmítá Karbusický (1995, zejména s. 93–94), výsledky Kalandrový dále kritizuje Dušan Třeštík (2003, s. 24–26).¹⁵ Karbusický (1995, zejm. s. 97–177) provedl důkladnou srovnávací analýzu nejstarších českých pověstí s důrazem na jejich žánrové zařazení a nabídl několik interpretačních možností. Třeštík vydal několik prací k počátkům přemyslovských Čech i ke Kosmově kronice, pro naši práci stěžejní je jeho monografie *Mýty kmene Čechů* (2003). Za nepřiliš odbornou považuji práci Josefa Sadílků (2001). Nový ucelený pohled přímo na „dívčí válku“ přinesl Martin Golema (2005, 2013, 2016), jehož interpretaci reflektuji v kapitole 5.5.

„Dívčí válkou“ se přímo zabývá také nedávno obhájená bakalářská práce Lenky Dvořákové (2019). Ze starších českých kronik se nezaměřuje primárně na Kosmu a Dalimila, ale i na Pulkavu, Kuthena a Hájka, přičemž využívá chronologicky lineární postup: každý jednotlivý narativ převypráví a následně provádí základní, ne zcela systematický rozbor vybraných prvků a interpretaci, případně srovnání s ostatními narativy. Předložená práce se zaměřuje podrobněji na Kosmu a Dalimila, přistupuje k jejich narativům synchronně a u vybraných klíčových prvků usiluje o hlubší analýzu, příp. zapojuje širší kontext.

15 Osobně souhlasím s Karbusického závěry, že „[k]niha Závěše Kalandry spočívá bohužel často na etymologických hříčkách a spekulacích“ (1995, s. 93) a že „Nejedlého nadšeně obrozenecký přístup k pověstem se spojil se snahou dokázat správnost marxismu i na tomto poli“ (tamtéž, s. 94).

3 Kroniky s narativem „dívčí války“

Starší české kroniky lze podle obsahu dělit na dva druhy: ty, které si za svůj počátek stanovují pevný bod ve známé historii (např. *Zbraslavská kronika*, *Kronika Vavřince z Březové*), a ty, které líčí dějiny „od počátků“, tedy např. od vzniku národů (kroniky *Kosmova*, *Dalimilova*, *Pulkavova* aj.) nebo od nejstarších známých zpráv o českém území (*Kristiánova legenda* – uznáme-li ji za kroniku). Toto jednoduché dělení komplikují kroniky, resp. obecněji historiografická díla, které se ve výkladu neorientují primárně podle chronologie, jako např. *Staré paměti kutnohorské*. Pro tuto práci bude ze starších českých kronik stěžejní skupina druhá, tedy kroniky, které obsahují pasáže z „dávno-věku“ – doby pohanské (a až do Hájka nedatovatelné), právě do toho období totiž kronikáři „dívčí válku“ umisťují.

Následuje základní charakteristika vybraných kronik či obecněji literárních památek, které mohou přispět k poznání příběhu o „dívčí válce“ tím, že je v nich zpracován (nebo, jak uvidíme na případu *Kristiánovy legendy*, i tím, že v nich není).¹⁶ Kroniky označujeme zkráceně jmény jejich autorů. V případě Dalimila jménem pravděpodobně nesprávným, leč všeobecně zažitým. Jak jsme uvedli výše, největší důraz je v této práci kladen na dílo Kosmovo a Dalimilovo; jsou proto uvedeni jako první. Další kroniky, které v práci používáme jen jako pomocné, jsou stručně představeny po nich.

3.1 Kosmas

Chronica Boemorum (Kronika Čechů, též Česká) je latinskojazyčná kronika, napsaná pravděpodobně v letech 1119–1125 Kosmou „Pražským“ (asi 1045 – 21. října 1125). Kosmas pocházel z Čech, z okruhu duchovních a vzdělavců okolo kapituly sv. Víta v Praze. Poměrně dlouho studoval, po roce 1074 i v Lutychu (v dnešní Belgii). Po svém návratu působil jako kanovník u pražské kapituly, na sklonku života pak jako její děkan. V témže období začal psát svou kroniku, která líčí české dějiny od počátků po Kosmovu současnost, resp. po jeho smrt (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, s. 198).

16 Pro koncizní charakteristiku kronik, které zpracovávají téma „dívčí války“ (ovšem s vynecháním kroniky Eney Silvia Piccolominiho), můžeme odkázat také na práci Dvořákové (2019).

S lutyšským studiem, v jehož rámci se Kosmas dle vlastních slov „toulal po lukách gramatiky a dialektiky“ (III,59, cit. podle překladu Hrdinova, Kosmas 1975), se spojuje jeho obrovská erudice v oblasti latinského písemnictví. Tato erudice je patrná i v jeho kronice, např. v ohlasech antických a církevních autorů a na Kosmově zběhlosti v rétorice (ve vztahu k „dívčí válce“ viz níže). Z kroniky je také zřejmý Kosmův smysl pro humor: už v předmluvě k první knize označuje své dílo jako „stařecké hříčky“ a rozverným tónem vypráví i o „dívčí válce“ (viz níže).

Kosmovu kompozici textu ovlivnili římsí historici i východofranský kronikář z 9.–10. století Regino z Prümü (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, s. 198). Kosmova kronika je psána tzv. prozimetrem, to znamená, že se v ní střídají prozaické a veršové pasáže.¹⁷ Próza je navíc nepravidelně rýmovaná. K vyprávěným historickým událostem přistupuje Kosmas s odstupem a nadhledem, někdy i s ironií a vtipem (Lehár 1983, s. 22).

Kosmova kronika sestává ze tří knih,¹⁸ které se dělí do kapitol bez názvů. Knihy jako celek poskytují vhled do českých dějin od prvopočátků (začíná se zmínkou o stavbě Babylonské věže a zmatení jazyků) až po Kosmovu současnost. Druhá až třináctá kapitola první knihy obsahuje Kosmovo vyprávění „nejstarších českých pověstí“ od praotce Čecha po pokřtění knížete Bořivoje. Jako zdroj pro tuto část své kroniky Kosmas uvádí „bájně podání starců“.¹⁹ Právě sem se řadí i „dívčí válka“. Narativ o ní se nachází uprostřed deváté kapitoly: předchází mu zpráva o smrti kněžny Libuše a na „dívčí válku“ navazuje výčet nástupců prvního knížete Přemysla (vše v téže kapitole). Pokud níže citujeme z Kosmovy „dívčí války“, číslo kapitoly už neuvádíme.

Při analýze pracujeme s nejnovější kritickou edicí Kosmovy kroniky: od Bertolda Bretholze z roku 1923, vydanou v ediční řadě Monumenta Germaniae Historica. Pracujeme i s českým překladem kroniky. Překladů vzniklo několik, významný je překlad Karla Hrdiny (citujeme verzi Kosmas 1975), který byl základem i pro novější překlady Marie Bláhové a naposledy i Magdaleny Moravové (Kosmas 2011).

17 Podrobný rozbor Kosmova prozimetra z hlediska distribuce a funkce veršových pasáží přinesla Bartoňková (1975). Prozimetry u Kosmy považuje za inspiraci starověkými římskými autory (Boëthius, Martianus Capella).

18 K možnosti chápat třetí knihu jako samostatné dílo viz Wihoda 2011, s. 10–11.

19 V originále „senum fabulosa relatio“ – k problematice interpretace (a zažitých překladů) tohoto sousloví viz kap. 5.1.

3.2 Dalimil

Ve staré češtině složená veršovaná kronika z první čtvrtiny 14. století líčí obdobně jako kronika Kosmova české dějiny od počátků (stavby Babylonské věže a vzniku národů – „jazyků“) až po autorovu současnost (a snad smrt), konkrétně po rok 1314. To je zřejmě rovněž rok dokončení kroniky. Autor se při své tvorbě opíral o dílo Kosmovo i o kronikářské spisy nám dnes již neznámé a o tradici místních pověstí (Kolář 1964). Karbusický (1966, s. 250) popisuje vztah Dalimilovy kroniky ke Kosmově následovně: „Do Kosmova textu provedl [Dalimil] řadu zásahů a úprav, které mají jeden smysl: logicky ucelit to, co je u Kosmy jenom napověděno.“ Bláhová tvrdí, že „[h]lavním pramenem Dalimilovým byla Kosmova Česká kronika“ (1995, s. 200).

Dalimilova kronika se dělí do 106 kapitol.²⁰ Narativ o „dívčí válce“ se nachází v kapitolách 9 až 16 (resp. 17, kde je ve druhém verši již jen krátce zmíněno zničení dobytého Děvína). Mezi širokým čtenářstvem byla kronika velmi ceněna pro svou srozumitelnost, jak uvádí Kolář (1964), který zařazuje kroniku k tzv. „nízkému stylu“. Lehár (1979) možnost tradičního dělení na „nízký“ a „vysoký styl“ ve vztahu k Dalimilově kronice zpochybňuje, nicméně je zřejmé, že po jazykové stránce se autor kroniky vyhýbal složitým větným konstrukcím a preferoval jednoduchou syntaktickou stavbu díla i běžně užívanou slovní zásobu (Kolář 1964). Vyprávění je podáváno v přehledných uzavřených epizodách zaměřených na „holá epická fakta“ bez složitých příčinných vztahů a okolností (Lehár 1979). Kronika je složená bezrozměrným veršem, který ji „přibližoval k mluvenému projevu“ (Kolář 1964) a stal se vzorem pro některá pozdější historická díla (např. *O Přemyslu a Závěši*; *O válce s Uhry*). Je v ní patrná silná politická angažovanost (tamtéž).

Kroniku provází spor o totožnosti jejího autora. Dlouho byl za něj považován jakýsi Dalimil Mezeříčský, boleslavský kanovník. Tuto jinak nedoloženou osobu uvádí Václav Hájek z Libočan (viz níže) jako jeden z pramenů své kroniky. Barokním historikem Tomášem Pešinou z Čechorodu byl pak tento Dalimil ztotožněn právě s neznámým autorem staročeské veršované kroniky. Autorství Dalimila Mezeříčského zpochybnil až František Faustin Procházka ve svém vydání kroniky z roku 1786 (srov. Bláhová 2005,

20 V početných rukopisech a starších vydáních Dalimilovy kroniky shledáváme různé rozdělení textu do kapitol. My budeme vycházet z rozdělení v kritické edici Dalimil (1988; tamtéž na s. 51–73 viz i srovnávací tabulku dělení na kapitoly v jednotlivých rukopisech a vydáních).

s. 196) a navzdory různým hypotézám zůstává skutečná totožnost autora nejistá. Pro přehled bádání ohledně autorství můžeme na práci Bláhové (1995, zejm. s. 281–301; 2005, s. 195–201).²¹

Pro naše účely má určení totožnosti autora význam především v souvislosti s možností zařadit si jej a jeho dílo do společenského kontextu. I bez znalosti přesné totožnosti autora jsou ale ze samého textu kroniky patrné některé jeho postoje, například odpor vůči německému vlivu v Čechách a sympatie pro šlechtu. Že byl sám autor šlechtického původu, je pravděpodobné i s ohledem na jeho vzdělání, které je z díla patrné.

Pracujeme s kritickou edicí veškerého (staročeského) textového materiálu (Dalimil 1988).²² Text kroniky citujeme ve formátu *číslo kapitoly, číslo verše*.

3.3 Pozdější kroniky

V této práci nicméně občas odkazujeme i na další kroniky starší české literatury, které rovněž obsahují (s výjimkou Kristiánovy legendy) narativ o „dívčí válce“, a stojí proto také za pozornost. Základní srovnání „dívčích válek“ v některých z těchto kronik provedla, jak bylo zmíněno výše, Dvořáková (2019).

Uvádíme tedy základní charakteristiku těchto kronik, přičemž je řadíme chronologicky, a také přesné umístění narativu o „dívčí válce“ v nich. Názvy, příp. citace čerpané přímo z původních vydání děl uvádíme v transkribované podobě.

Kristián

Latinsky psané dílo s názvem *Vita et passio S. Wencelai et sanctae Ludmilae avae eius* se označuje zkráceně jménem autora, který sám sebe v latinském textu nazývá jako Cristianus.²³ Protože nezačíná (jak by bylo pro legendu typické) životem hlavního hrdiny, ale mnohem dřívějšími událostmi, konkrétně osídlením Čech, bývá někdy označována za „nejstarší českou kroniku“. Ovšem ve vyprávění o předkřesťanských dějinách Čech je Kristiánova legenda velmi strohá. Karbusický to shrnuje slovy (1966, s. 7):

21 Bez ohledu na nejasnosti budeme pro jednoduchost tuto rýmovanou kroniku, resp. jejího autora, označovat jménem Dalimilovým.

22 Ke kronice vznikly už ve středověku německé překlady, které jsou mimo záběr této práce, a nalezen byl zlomek překladu latinského (Dalimil 2005a), který „dívčí válku“ nepokrývá.

23 Připomeňme, že to nemusí být vlastní jméno, ale obecné označení „křesťan“.

„pouhých pět vět stačilo legendistovi z konce desátého století, aby vypsál to, co v jeho době říkala přemyslovská pověst“.²⁴

O dataci i atribuci legendy panují vleklé spory. Převažuje názor, že byla napsána v časech biskupa Vojtěcha nebo nedlouho po jeho smrti (997) či v době přenesení jeho ostatků do Čech (1039). Některými badateli je však legenda pokládána za středověké falzum vzniklé od konce 12. do počátku 14. století (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, s. 201). Nejistá je i otázka autorství. Autor legendy o sobě prozrazuje, že je Čech, mnich a nazývá se výše zmíněným slovem „Cristianus“. Třeštík (1999, s. 609–610) ho ztotožňuje s mladším synem knížete Boleslava I. Strachkvasem, narozeným po roce 960, který se stal mnichem a blízkým spolupracovníkem slavníkovského biskupa Vojtěcha, který ho pověřoval diplomatickými úkoly. Byl velmi schopný a směřoval k episkopátu, avšak při biskupském svěcení ho přímo před oltářem v Mohuči „posedl démon“ (zřejmě dostal epileptický záchvat), což bylo pokládáno za špatné znamení a Kristián proto zcela zmizel z dějin.

Ač tedy okolo Kristiánovy legendy panuje velké množství nejasností, jisté je, že narativ o „dívčí válce“ autor legendy zcela opomíjí (případně, že v jeho době ani podobný příběh neexistoval) a jeho absence je důkazem, že pověst o ustanovení českého státu funguje zcela i bez něj.

Pulkava

Přibík Pulkava z Radenína byl český kronikář, rektor školy u Sv. Jiljí v Praze a později farář v Chudenicích. Na žádost Karla IV. sepsal kolem roku 1374 latinský spis *Cronica boemorum*, Karel IV. se na jeho tvorbě snad i osobně podílel. Sám Pulkava následně kroniku přeložil do češtiny a v 15. století byla přeložena i do němčiny. (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, s. 486–487)

Pulkavova latinsky psaná kronika není členěná do kapitol, začíná stavbou Babylonské věže a končí událostmi roku 1330 (smrtí královny Elišky Přemyslovny). Narativ o „dívčí válce“ zde následuje (jako u Kosmy a Dalimila) po zmínce o Libušině pohřbu, která je se začátkem narativu spojena neodlučně v jediné větě.²⁵ Po něm opět následuje výčet Přemyslových nástupců.

24 „Přemyslovskou pověstí“ tu má Karbusický na mysli okruh příběhů – výše zmiňované „nejstarší české pověsti“ – od pohanské věštkyň (u Kristiána se nejmenuje Libuše) až po prvního křesťanského knížete Bořivoje.

Piccolomini

Enea Silvio Piccolomini byl vzdělaný italský humanista, biskup v Terstu a v Sieně a od roku 1458 papež Pius II. Sepsal mnoho děl, pro naše účely je stěžejní latinsky psaná kronika *Historia Bohemica*, poprvé vydaná až roku 1475, 11 let po Piccolominiho smrti. První překlad do češtiny pořídil už roku 1487 Jan Húska. Literární památka je ojedinělá tím, že její autor nepocházel z Čech²⁶ (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, heslo *Pius II.*).

Narativ „dívčí války“ se v kronice nachází v 7. a 8. kapitole. Předchází mu opět smrt Libuše (po níž je výslovně zmíněno, že veškerá moc přešla na Přemysla a autorita žen uhasla). Po „dívčí válce“ následuje opět výčet Přemyslových a Libušiných potomků. Jireček (1905, s. 15) uvádí, že Piccolomini dívčí válku přejal „prostě na podloze latinské kroniky Pulkavovy. Od Pulkavy liší se toliko uhlazenější dikcí latinskou a vpletením vzpomínek starořímských“.

Kuthen

Martin Kuthen byl český humanista pocházející zřejmě z Kutné Hory. V mládí odešel do Prahy, kde se později stal oblíbencem Ferdinanda I. a získal dokonce šlechtický přídomek „ze Šprinsberka“. Stal se členem družiny Zdeňka Lva z Rožmitálu a procestoval s ním četné cizí země. Psal latinská i česká díla. Pro nás je důležitá česky psaná kronika Čech z roku 1539. (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, s. 204)

Kuthenova kronika začíná starověkými zprávami o českém území a pokračuje už „obvyklými“ zprávami o praotci Čechovi atd., končí vládou Ferdinanda I. Kapitoly v ní nejsou číslovány, nicméně „dívčí válka“ se nachází na obvyklém místě (po smrti kněžny Libuše). Po narativu o „dívčí válce“ tentokrát nenásleduje výčet Přemyslových nástupců, ale vysvětlení vzniku stavů během vlády knížete Přemysla (ovšem bez souvislosti s „dívčí válkou“). „Dívčí válka“ je zde odvyprávěna velmi stručně, v pouhých čtyřech větách.

25 „Defuncta Libussa et in castro Wissegradensi sepulta, elevavit se in fastu quedam virgo nomine Wlasta“ („Když Libuše zemřela a byla pohřbena na Vyšehradě, pozdvihla se v nadutosti jakási dívka jménem Vlasta“).

26 Několik dokladů Piccolominiho neznalosti češtiny nacházíme přímo v jeho „dívčí válce“ na zkomolených vlastních jménech jako „Dievizum“ za Děvín (zřejmě kontaminací se slovem „dievize“ – *děvice*, které Piccolomini cituje) či „Valasca“ za Vlasta.

Hájek

Václav Hájek z Libočan byl český spisovatel a katolický kněz. Proslul jako autor rozsáhlé *Kroniky české* (dokončena 1539, vydána 1541). Podnětem pro sepsání díla pro něj byla stručně psaná kronika Kuthenova, která podporovala zájmy měšťanstva. Hájkův cíl byl opačný, tedy v obsáhlém líčení událostí propagovat zájmy šlechty a katolickou ideologii.

Je-li Dalimilova kronika známa dohady ohledně autora, kronika Hájkova je známa zase pro svou nespolehlivost. Jak poprvé prokázal osvícenský historik Gelasius Dobner (1719–1790), Hájek historické prameny doplňoval detailními domysly a do kroniky zařazoval i dosud nezaznamenané lidové pověsti z ústní i literární tradice (máme od něj např. poprvé dochované pověsti o Bivojovi, o Horymírovi a o Daliborovi).²⁷ Hájkovo dílo má však přesto nezastupitelnou literární úlohu, neboť skrze poutavou četbu zprostředkovávalo širokým vrstvám dějiny vlastního národa – bylo tedy dlouhodobě ceněno pro podporu „národního historického povědomí“. Roku 1819 byla kronika znovu vydána a následně posloužila jako východisko pro obrozeneckou historickou beletrii, papř. J. K. Tylůvi, K. H. Máchovi (Kolár 1964).

Hájkova *Kronika česká* je členěna po jednotlivých letech, zpracovává české dějiny od nejstarších obyvatel Čech po korunovaci Ferdinanda I. (1527). „Dívčí válku“ Hájek umisťuje do let 736 až 743. Předchází jí opět pohřeb kněžny Libuše a následuje zmínka o rozvoji vesnic a měst za Přemyslovy vlády po skončení války.

Z Hájkovy kroniky citujeme ve formátu *folio v původní vydání / stránka v edici Hájek* (2013).

Dubravius

Jan Dubravius byl český humanista; po studiích práva v Itálii se vrátil do Čech a věnoval se diplomatické činnosti, roku 1541 se stal olomouckým biskupem. Napsal mnoho děl, pro tuto práci je stěžejní jeho latinsky psané dílo *Historia regni Bohemiae* z r. 1552 (Kuťáková, Vidmanová a kol. 2004, s. 222–223). Tichá (1964b, s. 82) dodává, že

27 Karbusický (1995, s. 45–47, 66–70) považuje pověsti o Bivojovi a Horymírovi za Hájkovy výmysly, „které se teprve ‚pověsti‘ staly“ (s. 47). Hájek totiž musel zvláště na začátku své kroniky „zoufale hledat epické motivy pro každý rok“ (s. 66) – přičemž „[k] tomu roku, jemuž se těchto možností nedostalo, dal aspoň nález zlata nebo stříbra“ (s. 46).

Dubraviova kronika „[b]yla zpracována hlavně v duchu tendencí Hájkovy kroniky. Cenným historickým pramenem se stává Historia až tam, kde autor zaznamenává události své doby.“

Dílo pojednává o dějinách Čech od nejstarších dob (germánského osídlení) po nástup krále Ferdinanda I. (1527). Text není členěn do kapitol. Narativ o „dívčí válce“ se nachází ve druhé knize na foliích VIII^r až X^v, předchází mu opět smrt kněžny Libuše a následuje stručný popis zbytku Přemyslovy vlády, teoretické pojednání o vladaření obecně a výčet Přemyslových nástupců.

Paprocký

Bartoloměj Paprocký z Hlohol byl básník a historiograf původem z Polska. Jako podporovatel Habsburků musel po vítězství švédského kandidáta na polský trůn rodnou zemi opustit a uchýlit se na Moravu. Byl velmi plodným autorem, psal jak polsky, tak po několikaletém pobytu na českém území i česky (Pražák 1964). Pro tuto práci je relevantní česky psané dílo *Diadoch* z roku 1602.

Paprockého *Diadoch* je členěn do číslovaných kapitol. Nejedná se o kroniku, ale spíše o encyklopedicky pojaté historiografické dílo, které sdružuje historický výklad po jednotlivých stavech (panském, rytířském, městském), hojně využívá katalogizaci apod. První část výkladu, „Posloupnost knížat českých“, začíná pojednáním o původu Slovanů („Slaváků“) a v 10. kapitole první knihy je jeho tématem „dívčí válka“. Předchází jí smrt kněžny Libuše, následuje popis vlády knížete Přemysla, který po porážce vůdkyně dívek Vlasty „teprv jako na nohy povstal a svého knížecího úřadu se opravdu ujal“ (11. kapitola).

Beckovský

Jan František Beckovský byl český kněz a správce nemocnice u Sv. Anežky v Praze. Napsal řadu knih, vrcholným dílem jeho tvorby byla česky psaná kronika *Poselkyně starých příběhů českých*. Impulzem pro její tvorbu byla snaha nahradit na přelomu 17. a 18. století již málo dostupnou a dříve hojně čtenou Hájkovu kroniku. Z rozsáhlého spisu za Beckovského života vyšel pouze první díl (1700), který se blíží adaptaci Hájkovy kroniky a vypráví o událostech do roku 1526. Druhý díl navazuje až do autorovy sou-

časnosti (do roku 1718) a je tedy materiálově cennější. Zůstal však nedokončen a byl vydán až roku 1880 (Tichá 1964a).

Poselkyně starých příběhův českých umisťuje narativ o „dívčí válce“ do 10. kapitoly nazvané „Dívčin boj a porážka“. Období, kdy „dívčí válka“ probíhala, klade stejně jako Hájek do let 736 až 743. Počátku války opět předchází smrt kněžny Libuše a popis jejích magických praktik, následuje stejně jako u Hájka výklad o rozvoji Čech po válce za Přemyslovy vlády.

4 Analýza a komparace Kosmova a Dalimilova narativu

V této části přistoupíme k rozboru a srovnání Kosmova a Dalimilova narativu o „dívčí válce“. Tam, kde to bude přínosné, odkážeme i na narativy z dalších literárních děl představených výše v kapitole 3.3.

Přestože Kosmův narativ o „dívčí válce“ je poměrně stručný a ani Dalimilův není nijak zvlášť rozsáhlý, ukazují se oba jako motivicky a interpretačně velmi vydatné, a tak i jejich analýza bude nutně výběrová. Při analýze motivů budeme souběžně sledovat Kosmův i Dalimilův text. Vybrané analyzované motivy nás zajímají hlavně ze tří hledisek: 1. jak zapadají do celkové struktury narativů; 2. zda (a nakolik) jsou rozpracovány v obou narativech, nebo jen v jednom z nich; 3. jak jsou dané motivy přínosné pro celkovou interpretaci narativů. Dílčí interpretace některých motivů nabízíme už v této kapitole, několik ucelených interpretací Kosmova a Dalimilova narativu jako celku pak v kapitole 5.

4.1 Děj

Pro ucelenost a lepší orientaci v rozboru nejprve stručně reprodukujeme děj obou narativů.

Kosmas

V době před smrtí kněžny Libuše se život dívek a hochů příliš nelišil. Dívky uměly zacházet se zbraněmi, volily si vůdkyně, lovil v lesích, nelišily se od mužů ani v oděvu a samy si vybíraly muže, ne muži je. Po Libušině smrti však dívky vedla troufalost až k postavení vlastního hradu s názvem Děvín. Hoši na hrad velmi žárlili, a tak si nedaleko vybudovali vlastní hrad Chvrasten (pozdější Vyšehrad). Poté spolu dívky i hoši občas válčili, občas žili v míru. Při jednom z příměří se dohodli, že uspořádají třídní hry. První den spolu obě skupiny vesele hodovaly a pily, v noci však dal jeden z hochů povel a každý hoch unesl jednu dívku. Ráno byl uzavřen mír a hrad Děvín byl vyprázdněn a zapálen. Od té doby jsou v Čechách ženy pod mocí mužů.

Dalimil

Po smrti kněžny Libuše se dívky rozhodly násilně ovládnout muže. Postavily si hrad s názvem Děvín a zvolily si za kněžnu Vlastu. Ta dala svolat další dívky, nakonec jich přišlo na Děvín šest set. Mužům bylo všechno úsilí žen pro smích a nebrali ho vážně (až na knížete Přemysla). Dívky si na Děvíně slíbily věrnost a rozdělily se do tří skupin podle svých největších předností (na ty, které vynikaly moudrostí, které krásou a které bojeschopností). Když se dívky k tomu určené vycvičily v jízdě na koni, začaly plenit zemi a tvrdě pobíjet muže neznající otce ani bratra. Muži, i když neměli zbroj ani koně, protože jim je vzaly dívky, vyrazili proti Děvínu. Přemysl je odrazil a sám se zúčastnit odmítl. Když muži spatřili Děvín, velmi se dívkám vysmívali. Dívky proti nim však po Vlastině povzbuzujícím proslovu statečně vyrazily a tři sta jich pobily.

Muži se po porážce půl roku vzpamatovali a připravovali k boji, opatrovali si zbroj a koně. Neodvážili se však s dívkami přímo utkat, chtěli si nejprve postavit v blízkosti Děvína vlastní hrad. Dívky se jim to snažily překazit, nakonec se mužům díky Přemyslově lsti podařilo postavit během jedné noci dřevěný hrad s názvem Vyšehrad. Z Vyšehradu pak muži proti ženám válčili pět let. V těch dobách řada mužů padla za oběť lstem ze strany dívek i svých žen, nabádaných Vlastou k vraždám (zatímco na Děvíně muži nežili, na Vyšehradě dívky ano). Díky tomu se dívky zbavily většiny mocných nepřátel. Muži stále padali do léček a nedbali Přemyslových varování. Posledního ze statečných mužů Ctirada s jeho družinou přelstila nejkrásnější z dívek Šárka a všichni byli zabiti.

Schylovalo se ke krutovládě dívek. Dívčí sněm se usnesl, že Vlasta bude vládnout celé zemi. Dívky si měly samy volit muže, muži měli být už při narození mrzačeni, aby nemohli bojovat, a být využíváni jen k práci. V reakci na to svolal Přemysl tajný sněm, kde se muži radili o své obraně. Začali proti dívkám podnikat výpady a lživě pozvali důležité dívky na Vyšehrad pod záminkou míru, místo toho je však znásilnili a dívky už se na Děvín pro hanbu nevrátily. To Vlastu rozzuřilo a vytáhla s ostatními dívkami proti Vyšehradu, aby ho konečně dobyly. Muži vyrazili proti dívkám. Vlasta se vrhla do boje nerozvážně, aniž se ujistila, že ji dívky následují, a byla rozsekána na kusy. Dvě stě dívek bylo muži zabito, zbylé se daly na útěk, avšak smrti neunikly, neboť rozzuření muži je pronásledovali až na Děvín a všechny dívky, i ty žadonící o milost, pobili. Podle části rukopisů Ctiradův syn našel Šárku a její sestru Darku a ty byly pohřbeny zaživa. Následně byl Děvín zničen.

4.2 Konflikt

Jak naznačuje už sám název „dívčí válka“ (byť byl kronikářským narativům dán až dodatečně – viz výše kapitolu 2), tématem příběhu je zápas, konflikt mezi dvěma stranami – „dívčí“ (či obecněji ženskou) a mužskou.

4.2.1 Důvod a příčina nepřátelství

Jako základní důvod k válce můžeme v Kosmově i Dalimilově narativu chápat touhu dívek nebýt pod mocí mužů (nebo dokonce mít muže pod svou mocí).

Narativy se rozcházejí v tom, zda dívky mají svou kýženou (mužům rovnocennou, případně nadřazenou) pozici už před válkou a ve válce o ni přijdou (Kosmas), nebo zda jsou už od počátku pod mocí mužů a válka představuje jejich neúspěšný pokus o společenský převrat (Dalimil).

Bezprostřední příčina války se pak liší v obou narativech.

U Kosmy je příčinou k bojům mezi oběma pohlavími postavení hradu Děvína dívkami. Stavba je přitom vrcholným projevem vlastnosti, kterou se měly tehdejší české dívky (nebo ženy, viz níže) vyznačovat a kterou Kosmas označuje slovem *audacia*.²⁸ Na založení Děvína reagují hoši „velikou žárlivostí se na [dívky] rozhorlivše“ („contra eas nimio zelo indignantes“),²⁹ a to tím, že si na druhé skále poblíž (doslova „non longius quam unius bucine“ – „ne dále než jedné polnice“, tzn. „do vzdálenosti, na jakou je slyšet zatroubení polnice“) postaví svůj vlastní hrad (nazývaný Chvrasten, budoucí Vyšehrad). Výstavbou hradů začíná u Kosmy blíže nepopsané období střídavých bojů a příměří mezi hochy a dívkami.

Dvořáková (2019, s. 8) tuto pasáž interpretuje následovně: „Mládenci dívkám hrad tolik záviděli, že si blízko Děvína vystavěli vlastní“. Dodejme k tomu, že nemusí jít nutně o „závidění“ hradu. Výraz „žárlivost“, který pro výraz *zelus* vhodně používají

28 Toto slovo se dá přeložit jako „drzost, opovážlivost“, ale i „smělost, odvaha“ bez negativních konotací; ovšem pro čistě pozitivní „odvahu“, resp. „statečnost“ jako ctnost má latina pojem *fortitudo* (Pražák a kol. 1939). Jako vhodný překlad pojmu *audacia* do češtiny se tak zdá „troufalost“, kterou používají Kosmovi překladatelé.

29 Citován překlad K. Hrdiny a M. Bláhové (Kosmas 2005, s. 32).

Kosmovi překladatelé, by zde mohl naznačovat i žárlivost ve smyslu sexuálním – mladíkům se nelíbí, že dívky před nimi chtějí být ukryté na hradě.³⁰

Vedle toho narativ Dalimilův začíná touhou dívek, konkrétně Libušiných „kněžek“, být u moci: „[kněžky] tomu za právo chtěchu, / aby takéž dievka zemí vládla / a mužie držěli by sě rádla“ (9,5–8).

Za pozornost v uvedených verších stojí slovo *takéž*; Hana Vrbová (Dalimil 2005b) ho ve svém přebásnění Dalimilovy kroniky do novodobé češtiny vynechává, ale do původního textu patří³¹ a otevírá cestu dvěma interpretacím. Buď je *dievka* míněna v opozici k *muži*, což by znamenalo, že dívky se chtějí podílet na vládě spolu s muži (po Libušině smrti se o vládu hlásí muži v čele s Přemyslem, ale ať vládnou také dívky). Této interpretaci však příliš nevyhovuje požadavek vyslovený v dalším verši: že muži mají zůstat při orání. Nebo stojí výrazy *takéž dievka* v opozici k Libuši, jejíž smrt je zmíněna o několik versů dříve. Podle této interpretace chtějí dívky, tj. nastupující generace žen, vládnout *stejně tak*, jako dříve vládla Libuše.

Následuje zvolení Vlasty za vůdkyni dívek. Ta pak ihned vyzývá dívky po celé zemi k násilnému převzetí moci od mužů („po všie zemi dievkám posla posly / řkúc: „Podbímy pod sě ty bradaté kozly!“; 9,12–13). Ospravedlňuje to alkoholismem mužů („Zapíjejí sě na každú noc“; 9,17) a (zřejmě v důsledku toho) jejich slabou mocí („Kterát leží na nich moc?“; 9,16). Lze se ptát, co je v případě mužů míněno „moci“: zda jejich vladařská kompetence (a dívky by proto od mužů měly převzít vládu i v zájmu státu), nebo síla vůbec (a dívky by měly muže pokořit už z libovůle, když jsou samy silnější): druhou možnost podporují i verše „Když nad nimi svítězímy, / co chtiece z nich učinímy“ (9,18–19).

Podle Golemy (2005, s. 140) je nepřátelství mezi pohlavími do příběhu přidáné dodatečně. Hlavními aktéry konfliktu v Dalimilově „dívčí válce“ (respektive v jeho nedochované ústně tradované předloze) nemají být podle něj dvě lidská pohlaví, ale tři společenské či ideologické tzv. funkce, kterými se vyznačovala praindeovropská společnost a případně společnosti, které z ní vzešly (tedy včetně Slovanů a Čechů). Golema

30 Proti této interpretaci ovšem hovoří dvě skutečnosti: 1. muži tehdy podle Kosmy ještě neměli nad ženami a jejich volbou sexuálních partnerů moc a 2. kdyby si mladíci přeci jen mysleli, že dívky nemají na stavbu svého hradu právo, adekvátnější odpovědí by bylo pokusit se Děvín rovnou dobýt, nikoliv postavit si konkurenční hrad. Proto se můžeme spokojit s interpretací Dvořákové.

31 Je ve všech rukopisech, jen u dvou z nich je doloženo různě „taktež“ a „též“ (Dalimil 1988, s. 163).

vyšel z vlivné teorie filologa a religionisty Georgese Dumézila (1898–1986)³² a několik motivů v Dalimilově „dívčí válce“ přimělo Golemu aplikovat tuto teorii i na tento narativ a narativ Kosmův. Golemovou interpretací „dívčí války“ se podrobněji zabýváme níže v kapitole 5.5.

4.2.2 Povaha konfliktu

Zatímco u Kosmy se konflikt týká pouze skupinky dívek na Děvině, u Dalimila (a v dalších kronikách) má již mnohem širší dosah (Vlasta, vůdkyně dívek na Děvině, např. nabádá i ženy mimo Děvín, aby vraždily své manžele, a později je prohlášena vládkyní celé země).

Také popis války u Dalimila a všech dalších kronikářů je oproti Kosmovi explicitnější a válka nabývá jednoznačně krvavých rysů. Jak shrnuje porovnání Kosmova a Dalimilova narativu Karbusický (1966, s. 69), „Kosmovo vyprávění nepředstavuje žádný skutečně krvavý boj, jak to pochopil a pikantně rozvedl kronikář Dalimil“.

Podle Kosmy byla mezi hochy a dívkami po vystavění Děvína „chvíli válka, chvíli mír“ („modo bellum, modo pax“). Jako důvod tohoto střídavého stavu Kosmas uvádí, že hoši byli často silnější či statečnější („fortiores“) než dívky, dívky se zase často stávaly „zběhlejšími ve lstech proti hochům“ („sollertiores ad decipiendos iuvenes“).

Tato Kosmova formulace příčiny onoho střídavě válečného a mírového stavu přitom není jednoznačná. Nabízí se čtení, že jedna strana chtěla mír (snad dívky, které nakonec pozvou hochy do Děvína na hostinu) a druhá strana válku (zřejmě hoši, kteří mohli Děvín obléhat, aby se dívek zmocnili, ač o tom Kosmas nemluví). To znamená, že byla válka, pokud měli navrch hoši, a mír, pokud se dívkám dařilo se lstivě výpadům hochů bránit nebo jim předcházet.

Jinou interpretaci nabízí August Sedláček ve svém převyprávění „dívčí války“ (vycházejícím z Kosmy, ne z pozdějších kronik): „Kdykoliv nějaká strana prohrála, byl na nějaký čas pokoj, poněvadž si nedůvěřovala na nepřítele udeřiti“ (Sedláček 1895, s. 21).

Kosmas každopádně „válku“ blíže nepopisuje, ani neuvádí konkrétní příklady, v čem byli hoši „fortiores“ a dívky „sollertiores“. Neuvádí ani příklad žádných bojových akcí. Jediným násilným činem líčeným v Kosmově „dívčí válce“ je únos (a zřejmě

32 Česky vyšel z Dumézilových nejdůležitějších statí výbor *Mýty a bohové Indoevropanů* (1997).

znásilnění) dívek hochy na konci příběhu. Tento únos se udál v období příměří („interposita pace“), protože k němu došlo při společné hostině obou stran na Děvině.

Je možné, že pokud Kosmas při líčení „dívčí války“ vycházel z nějakého staršího zdroje, byla sama válka v tomto zdroji více rozvedena a Kosmas detaily vyprávění (možná krvavé, možná hravé) zkrátka zamlčel.³³ S hypotézou, že Kosmas příběh o „dívčí válce“ převzal z jiného zdroje a velmi ho zjednodušoval, pracuje i Golema (viz kap. 5.5).

U Dalimila a v dalších literárních památkách je již „dívčí válka“ válkou v pravém slova smyslu. Konflikt mezi muži a dívkami se u Dalimila neustále stupňuje, dá se říci, že každá kapitola je temnější a krvavější než ta předchozí:

Kap. 9: *Válka jen v předzvěstech*. Vlasta slibuje dívkám: „Když nad [muži] svítězímy, / co chce z nich učinímy“. Dívky se učí bojovat a jezdit na koních. Přemyslovi se zdá o dívkách pijících krev a běžajících „jako vsteklé“ po celé zemi. Vypravěč (formou přísloví) a Přemysl (v dialogu s muži) varují, že se schyluje k něčemu strašnému.

Kap. 10: *Další předzvěsti*. Dívky opouštějí otce a bratry se slovy: „Již já ničse nejsem tobě, / každý měj péči o sobě“. Vlasta přikazuje jednomu ze tří oddílů dívek „s lučišči jezdit / a mužě jako psy bít“.

Kap. 11: *Začátek skutečné války, dívky získávají navrch*. Dívky jezdí na koních po zemi, plení ji a „bijí“ muže. Sloveso *bíti* je ve staré češtině stejně mnohovýznamové jako v současné: značí násilí a nutně nemusí, ale může značit i smrt. Poprvé dochází ke skutečné bitvě, ve které je zabito přinejmenším tři sta mužů.

Kap. 12: *Eskalace a trvání války, dívky mají stále navrch*. Muži si stavějí poblíž Děvina vlastní hrad. Válka trvá pět let. Dívky lstivě zabíjejí muže na cestách. Mnoho mužů je nalézáno zabitých noži v postelích.

Kap. 13: *Dívky získávají víc a víc navrch*. Dívky různými lstmi lákají a zabíjejí muže, až se nakonec zbaví všech silnějších nepřátel.

33 Podobně totiž (jak si všímá Karbusický 1995, s. 103) Kosmas vynechává líčení bitvy i u pověsti o „lucké válce“, pro kterou se mohl rovněž inspirovat jinde – podle Karbusického v germánské hr-dinské epice (tamtéž, s. 106–135). U jiného narativu z pozdější doby, pojednávajícího o tažení knížete Břetislava I. proti Němcům r. 1040, už ale Kosmas líčí bitvu detailně a naturalisticky (viz X. kapitolu druhé knihy).

Kap. 14: *Dívky už získávají naprostou převahu.* Z mužů zůstal „ještě jeden dobrý“ – Ctirad. Dívky ho lstí zajmou a ihned pobijí jeho družinu a Ctirada před Vyšehradem vpletou do kola. Vlasta se stává vládkyní celé země, válku považuje za skončenou a dívky za jejího vítěze. Schyluje se k dívčí „totalitě“, během níž mají být do budoucna novorození chlapci mrzačení (useknutím palce a vyloupnutím oka).

Kap. 15: *Síly se obrací.* Muži se sjednocují pod Přemyslovým vedením, konají nájezdy proti Děvínu, „bijí“ dívky na cestách. Lstivě nalákají nejdůležitější z dívek na Vyšehrad a tam je znásilní.

Kap. 16: *Závěrečné vyhrocení sil, zvrát a rychlý konec války.* Dívky chtějí v odvetě definitivně dobýt Vyšehrad a pobít v něm všechny muže. Dochází k bitvě před Vyšehradem. Vlasta se sama brání sedmi nejlepším jinochům, nakonec je ale v obklíčení zabita, rozsekána na kusy a ty jsou po bitvě dány k sežrání psům. Zbytek dívek jde do boje s pláčem. Dvě stě dívek je zabito, ostatní prchají. Dochází k boji na padacím mostě Děvína. Dívky prosí o milost, muži je přesto rozsekávají na kusy a shazují z hradeb. V některých rukopisech je pak Šárka se svou sestrou pohřbena zaživa.

Celý Dalimilův narativ tak vyznívá oproti Kosmovu velmi cynicky: násilí se neustále stupňuje a jedinou cestou, jak ho zastavit, je násilí ještě větší. Kdybychom tuto interpretaci konfliktu, jak je vyobrazen u Dalimila, ještě rozvedli, nacházíme v něm vlastně tři ponaučení. První z nich podává explicitně vypravěč hned v úvodní kapitole narativu o „dívčí válce“ formou přísloví, další dvě pak z vyprávění implicitně vyplývají:

1. Malé zlo, pokud není včas zastaveno, se rozroste ve velké zlo. („Kto chce v domu škody zbýti, / nedaj jiskřě uhlem býti. / Neb uhel často ohněm bývá, / proňž bohatý sbožie zbývá“; 9,36–37).
2. Jednou umožněné násilí se stále stupňuje, nabývá stále hrůznějších forem (viz gradaci motivů plenění → otevřená bitva → zabíjení na cestách, v postelích, vplétání do kola → hromadné znásilnění → rozsekávání na kusy, příp. pohřbívání za živa).
3. Cestou, jak přemoci lstivého nepřítele, není bojovat čestně, ale uchýlit se také ke lstem. Dokonce se to dá považovat za oprávněné, jak to vyplývá z Přemyslova

vzkazu dívkám: „K vám se nevěřú nestydímy“ (16,5 – „před vámi se za zrádnost nestydíme“).

4.2.3 Závěr války

Při vyprávění o závěru „dívčí války“ se v obou narativech vyskytují tytéž motivy. Muži se násilím zmocní Děvína a dívek (ať už po bitvě, jako u Dalimila, nebo při mírové hostině, jako u Kosmy). U Kosmy jsou dívky pokořeny a znásilněny, u Dalimila navíc pozabíjeny. Hrad Děvín je zničen (u Kosmy zapálen). V Kosmově narativu se z přeživších dívek stávají manželky. Kosmas zmiňuje, že ráno po únosu dívek byl uzavřen mír („pacis inito pacto“), ale spíš než jako oboustrannou dohodu to můžeme chápat jako ovládnutí dívek muži a tak, že pokořené dívky/ženy se naučily poslušnosti vůči mužům (a tu od té doby zachovávají všechny generace žen). Naproti tomu u Dalimila je vzpurná skupina dívek krutě vyhlazena, i když některé z nich prosí o milost. Že v době „dívčí války“ zároveň existovaly (a tedy válku přežily) „panie čestné“, které zůstaly mužům poslušné, Dalimil přímo uvádí (12,35–47).

4.2.4 Dějiště, rozsah a trvání války

Dějiště „dívčí války“

Byť jsou obě kroniky českého původu, nezabývají se vždy jen událostmi bezprostředně se týkajícími Čech nebo Českých zemí.³⁴ I proto se lze ptát na zeměpisný rozsah „dívčí války“. Ta je už od Kosmy primárně spjata se dvěma konkrétními lokalitami: s hrady Děvínem a nedalekým Chvrastnem (Vyšehradem). Kromě jmen těchto dvou hradů a jejich přibližné polohy neuvádí Kosmas k „dívčí válce“ žádné další konkrétní topografické údaje. Za pozornost stojí označení, pod jakými jsou Děvín a Chvrasten v originále uvedeny. Tradičně se oba označují jako „hrady“, ale Kosmas Děvín dvakrát nazývá slovem „oppidum“ a Chvrasten (Vyšehrad) slovem „urbs“. V klasické latině by prvnímu

34 Tak např. u Kosmy nacházíme i vybrané „světové události“, od biblického příběhu o Babylonské věži a původu národů (kap. I první knihy) po anekdotu o svatební noci Matyldy Toskánské a Welfa II. Bavorského (kap. XXXII druhé knihy).

z pojmů odpovídal spíš překlad „hradiště“³⁵ nebo „město“, druhému „město“, případně „velkoměsto“.

U Dalimila pak Děvín není lokalizován vůbec. Pokud byl příběh o „dívčí válce“ v Dalimilově době obecněji známý, např. z Kosmovy kroniky nebo dalších zdrojů, je možné, že topografické umístění bájného Děvína bylo již zafixováno a Dalimil ho tak nepotřeboval upřesňovat.

Existence pohanského Děvína, resp. místa, které bychom mohli přímo spojit s „dívčí válkou“ popsanou v kronikách, nebyla archeologicky prokázána (Nechvátal 1976, s. 18). Hrad Děvín, jehož trosky jsou ještě v 21. století k vidění nad Prokopským údolím v Praze (na levém břehu Vltavy, přes řeku naproti Vyšehradu), byl vystaven až ve 13. století (Nechvátal, tamtéž) a s příběhem o „dívčí válce“ byl tedy spojen až dodatečně. Tento hrad měl podobu trosek už za Hájka, který vysloveně uvádí, že trosky Děvína jsou stále k vidění (na samém konci narativu o „dívčí válce“: XX^v / 2013, s. 78).

Pro Vyšehrad, který mužům sloužil za „dívčí války“ jako základna, máme z Kosmova narativu dochováno jinde nedoložené označení „Chvrasten“. K postavení Vyšehradu podle Kosmy i Dalimila došlo až za „dívčí války“ (a kvůli ní). U Dalimila je zprvu dřevěný Vyšehrad postaven na Přemyslův popud za jednu noc, půl roku po první porážce mužů dívkami. Odlišně je původ Vyšehradu předkládán v pozdějších kronikách. Pulkava a další kronikáři udávají, že byl postaven už před „dívčí válkou“ (muži si nový hrad s příchodem války stavět nemuseli). Podle Pulkavy založila Vyšehrad už Libuše. U Hájka je pro Vyšehrad užito označení Libín a jako datum jeho založení je udán rok 682, za zakladatele je pak prohlášen Krok. K nesouladu verze Kosmova–Dalimilovy a verzí pozdějších udává Karbusický (1966, s. 236), že Vyšehrad byl jako sídlo předhistorických knížat označen Pulkavou „víceméně omylem“. Napomoci tomu měla Kosmova „ošidná“ věta o Přemyslových střevících (kap. VII první knihy), které jsou uchovávány v knížecí komoře na Vyšehradě. Tu verzi pověsti, ve které Přemysl přichází k Libuši na Vyšehrad, proto Karbusický (tamtéž) pokládá za pozdější. Představa Vyšehradu jako knížecího hradu už od dob Libuše se ale ujala a od Pulkavy ji přejali i další kronikáři.³⁶

35 Tak překládá Nechvátal (1976, s. 10).

36 Dodejme, že Vyšehrad se nakonec natolik ustanovil jako symbol bájného českého dávnověku, že na něm např. Libuše sídlila i podle *Rukopisu zelenohorského* (1997, pův. údajně nalezen 1817) a Julius Zeyer po něm pojmenoval celý svůj cyklus epických básní (2009, poprvé vyd. 1879–1880) začínající právě vyprávěním o Libuši soudící na Vyšehradě (a končící krátce po „dívčí válce“).

Kosmas ani Dalimil nezmiňují překročení Vltavy, které by museli v případě umístění Děvína a Vyšehradu na opačných březích řeky muži i dívky absolvovat vždy, pokud by se chtěli dostat z jednoho hradu k druhému. Janáček (1964, s. 21) v důsledku toho umisťuje bájný Děvín do Karlova na pravý břeh Vltavy. Je pravděpodobné, že s umístěním Děvína na pravém břehu Vltavy počítají i Kosmas a Dalimil, byť Kosmou uvedená „vzdálenost na doslech polnice“ mezi oběma hrady (viz výše) by zřejmě odpovídala i umístění Děvína na opačném břehu Vltavy.

Dalimil zmiňuje v narativu i několik dalších místopisných údajů: vesnici Libuši (podle některých rukopisů Libici), kde byla před začátkem války pohřbena Libuše a kterou později na oko obléhají muži, aby mohli mezitím postavit Vyšehrad; dále Bojiště, místo u Vyšehradu, na kterém se muži vysmívají úsilí dívek před prvním střetem, a Oskořín,³⁷ místo, ze kterého dle svých slov pochází Šárka. Místo s tímto názvem není doložené, jde proto buď o zkomoleninu jiného názvu (viz různocnění v pozn. pod čarou 37), nebo se nabízí možnost, že si Šárka toto jméno vymýšlí jako součást své lsti proti Ctiradovi.

Rozsah a trvání „dívčí války“

Z Kosmova narativu se nedozvídáme ani počty bojujících (nebo jejich ztráty – pokud lze vůbec při charakteru Kosmovy „války“ s nějakými ztrátami počítat), ani dobu trvání války. Kosmas pouze zmiňuje, že v onom blíže časově nijak nevymezeném období se střídala, jak již bylo řečeno, „chvíli válka, chvíli mír“. Od Kosmy se dozvídáme jen dva číselné údaje: 1. vzdálenost obou hradů (viz výše) a 2. plánovanou dobu trvání závěrečné smířlivé hostiny a her – tři dny („per tres dies“), což je ve středověku obvyklý počet pro podobnou příležitost (Třeštík, 2003, s. 11). Toto usmiřování se však zvrhlo a skončilo únosem (a zřejmě znásilněním) dívek nejspíše již po prvním prohýřeném dni a první noci.³⁸

U Dalimila nacházíme na začátku narativu informaci, že Vlasta po svém zvolení za vůdkyni dívek rozeslala (s výzvou k agresi proti mužům) posly k dívkám „po všie

37 K tomuto převažujícímu čtení existují různocnění „Okořín“, „Kokořín“ a také marginálie ve smyslu „čili Ostrožín“ (Dalimil 1988, s. 27 a 223).

38 Konec po první noci předpokládá i Třeštík (2003, s. 103).

zemi“ (Dalimil, 9,12).³⁹ Slovo „země“ tu pravděpodobně znamená Čechy jakožto zemi, o které pojednává celá kronika a ve které se na jejím začátku usídlil český národ.⁴⁰

V Dalimilově narativu nalezneme více číselných údajů než u Kosmy. Zprvu Dalimil uvádí, že počáteční počet dívek (těch, které uposlechl první Vlastiny výzvy a odešly od svých otců na Děvín) byl šest set. Dále několikrát zmiňuje počty padlých a dobu trvání určitých etap války (po prvním souboji s dívkami se muži vzpamatovali půl roku, než postavili Vyšehrad a válčili z něj s dívkami pět let). Celkové trvání války zmiňují až pozdější kronikáři, např. Pulkava uvádí, že válka trvala sedm let, rovněž Hájek a Beckovský ji datují do sedmiletého období (do let 736 až 743). Je možné, že kronikáři zmiňovaná čísla mají symbolické významy.⁴¹

4.3 Představa dobových poměrů

Dobové poměry před vypuknutím „dívčí války“ jsou v Kosmově a Dalimilově narativu představeny zcela odlišně. U Kosmy se dívky již od počátku chovají i oblékají stejně jako hoši, dokonce si samy vybírají muže, a to se „dívčí válkou“ změní. U Dalimila se naopak dívky bouří proti zavedenému řádu (utíkají od svých otců a chtějí zavést neslýchaný zákon, že dívky si budou volit muže), a to se jim krutě vymstí.

4.3.1 Označení zúčastněných stran

Na Kosmově narativu je velmi zarážející jedna věc: celý konflikt má být záležitostí „dívek“ či „panen“ (*virgines*) a „hochů“ či „mladíků“ (*juvenes*), ale jeho důsledky dopadají na celou společnost: „od těch jsou tuzemské ženy pod mocí mužů“.

Podíváme-li se na Kosmův poměrně krátký text blíže, nacházíme v něm mnoho různých označení lidí, resp. lidí s příznakem pohlaví. Souhrnně se jedním slovem o mu-

39 Tak ve většině rukopisů, jen ve dvou je různoctení „po své zemi“ a „všudy“, v jednom určení místa zcela chybí (Dalimil 1988, s. 164).

40 Z historického hlediska se na tomto místě hodí podotknout, že představa Čech (v dnešním zeměpisném rozsahu) jako jednotného státu je pro období 7. i 8. století (kam přímo zařazuje „dívčí válku“ Hájek, a nepřímo svým zařazením několik generací před Bořivoje i předchozí kronikáři) značně anachronická (srov. Třeštík 2003, 163–165).

41 Odkazy by zřejmě směřovaly zejména na Bibli: sedm let trvající válka upomíná např. na příslovcečných „sedm hubených let“ v Egyptě za časů Josefa (Gen 41); rovněž tytéž počty bojovníků nacházíme v Bibli (šest set Pelištejců zabitých Židem Šamgarem – Sd 3:31; tři sta Gideonových bojovníků – Sd 7:8).

žích a ženách, tj. lidech obecně, v Kosmově narativu nehovoří. Ve většině případů používá Kosmas pojmenování „dívky“ (*virgines*) a „hoši“ (*iuvenes*), tj. slova označující pohlaví zároveň s příznakem nedospělosti (případně toho, že osoba ještě nežije v manželství). Po označení pohlaví bez tohoto příznaku nedospělosti sahá Kosmas v následujících v pěti kontextech:

1. *lovecké zvyklosti*: „venacionibus per silvas viriliter insistebant“ – „dívky mužně lovily“
2. *namlouvací zvyklosti*: „non eas viri, sed ipsemet sibi viros, quos et quando voluerunt, accipiebant“ – „nevybírali si muži dívky, ale dívky muže“
3. *odívací zvyklosti*: „vir et femina in habitu nullum discrimen habebant“ – „muž a žena se nelišili oděvem“
4. *vzrůstající sebevědomí dívek/žen*: „in tantum feminea excrevit audacia“ – „až tak moc vzrostla ženská troufalost“
5. *genderové poměry po „dívčí válce“, resp. hostině a únosu*: „ex illa tempestate [...] sunt mulieres nostrates virorum sub potestate“ – „od těch dob jsou tuzemské ženy“ (anebo také „tuzemské manželky“) „pod mocí mužů“

První tři případy (lovení, namlouvání, oblečení) patří do úvodu narativu, kde se shrnují poměry před „dívčí válkou“. Čtvrtý případ uvozuje samotnou příčinu války. V pátém případě (dominance mužů po „dívčí válce“) můžeme tvrdit, že slova *vir* a *mulier*, jinak bezpříznaková, zde nabývají příznaku dospělosti a sezdanosti, a to v opozici k předcházejícím označením *virgines* a *iuvenes*, která označuje osoby mladé, nesezdané. Na hody se ještě vydávají „hoši“ (*iuvenes*), na konci jsou již označeni jako „muži“ (*vir*i). Z Kosmova narativu bychom tedy mohli usuzovat, že „dívčí válka“ byla záležitostí jen (neprovdaných) dívek a mladíků, kteří v závěru války jistým způsobem dospějí, když unesou (a znásilní) dívky. Přesto zůstává nezodpovězena otázka formulovaná výše: co dělali v době „dívčí války“ lidé už tehdy „dospělí“ a proč by měl „pubertální“ spor hochů a dívek ovlivnit celé společenské uspořádání.

U Dalimila se žádní „hoši“ či „mladíci“ nevyskytují (jen „pacholíci“; 14,55 – tedy malí chlapečci, kteří mají být mrzačeni). Zástupci jedné z válečných stran jsou prostě „muži“. Naopak z opačného pohlaví rozlišuje Dalimil „dievky“ (neprovdané) a „ženy“ (provdané), respektive „panie“ (provdané a urozené – ovšem příznak urozenosti v Dali-

milově „dívčí válce“ nehraje přímo žádnou roli). Proti mužům válčí „dívky“ – dívkami jsou Vlasta i ostatní ženské postavy, a je to zřejmě právě panenství, co dívky činí silnými a hrdými: Vlasta ve své předbitevní řeči chválí a vyzývá: „Ó dievky, šlechetné stvořenie, / vás v světě šlechetnějšíeho nenie. / Držte se šlechetenstvie svého, [...]“ (11,39–41). Později v narativu (kap. 15) právě znásilněním dívky o tyto vlastnosti přicházejí (viz také níže 4.5.2). Na jednom místě (v kap. 13) se Dalimilův narativ dotýká i vdaných žen: část z nich se od úsilí dívek vedených Vlastou distancuje, část ale naopak na Vlastinu výzvu zabíjí své muže. Nakonec jsou jedenkrát (v kap. 12) zmíněny „dívky“ mimo Děvín: jsou mezi obyvateli Vyšehradu (pravděpodobně jako služebné – děvečky) a jsou (nebo některé z nich) spojenkyněmi Děvinských a donášejí jim informace („dievky dievkám pronesiechu“; 12,23).

4.3.2 Sňatkové zvyklosti

Ve všech dochovaných narativech hraje důležitou roli sňatek. Přinejmenším u Kosmy můžeme za pointu „dívčí války“ považovat právě vysvětlení, jak se instituce sňatku vyvinula do podoby, v jaké byla za Kosmova života (muž si vybírá ženu). Před začátkem války totiž u Kosmy platí opačný řád: dívky si samy vybíraly muže, ne oni je, a to kdy a jaké chtěly („non eas viri, sed ipsemet sibi viros, quos et quando voluerunt, accipiebant“). U Dalimila, jak jsme ukázali, je tomu naopak: předválečný řád odpovídá řádu středověkému (muž si vybírá ženu) a „dívčí válka“ představuje pokus dívek převrátit jej (mimo jiné).

Připomeňme, že i u jiných „genderových“ standardů se Kosmova a Dalimilova představa předválečných poměrů liší. Tak u Kosmy dívky už před válkou „bojovaly stejně jako mladíci“ a „mužně lovily“ („pari modo uti tirones militabant“, „venacionibus [...] viriliter insistebant“). U Dalimila se dívky teprve po své „vzpouře“ učí jezdit na koni a střílet z luku, a to je navíc něco tak nevídaného, že se tomu muži smějí (9,27–28; 10,21; 11,1–2).

Sňatkové „pravomoci“ dívek (že si samy vybíraly muže, a ne muži je) jsou u Kosmy uvedeny až jako třetí z jejich čtyř charakteristik z doby před „dívčí válkou“: 1. bojovaly jako hoši, 2. lovily a 4. (ženy) nosily stejné oblečení jako muži. Ale vylíčení právě těchto sňatkových pravomocí je jedinou částí Kosmova narativu, která zabíhá do detailů – dosavadní poměry (dívka si vybírá muže) se zničehonic násilně převrátí a muž

si vybírá dívku. V „dívčí válce“ doslova „jednotliví hoši unesli jednotlivé dívky,“ (resp. „každý hoch unesl jednu dívku“; „[juvenes] singuli singulas rapuere puellas“). Že k „normalizaci“ (podle středověkých standardů) došlo i u dalších aspektů (boj, lovení, odívání), můžeme jen vyvozovat.

Zmínky o sňatku před „dívčí válkou“ nacházíme u Kosmy dvě (kap. III a VIII první knihy): že během „zlatého věku“ byly sňatky, resp. sexuální svazky krátkodobé na jednu noc a lidé „po způsobu dobytka každou noc vyhledávali nové styky“ („more pecudum singulas ad noctes novos probant himineos“). Druhou zmínkou je popis sňatku Libuše a Přemysla. Libušin sňatek vyhovuje pravidlu uváděnému na začátku „dívčí války“, tj. že dívka si vybírá muže. Libuše je sice k sňatku vybídnuta muži, nad kterými vynáší rozsudky, ale konkrétního ženicha (oráče Přemysla) si vybírá sama.

U Dalimila nacházíme podobné vyličení prapůvodních zvyklostí pohanských Čechů krátce po osídlení země jako u Kosmy (včetně jejich přirovnání k dobytku – skotu): „Jeden obyčej zlý jmějiechu, / že manželstva nedržiechu. Tehdy ijedna žena mužem jista nebieše / a jeden muž žen mnoho jmějieše. / Právě skotsky přebýváchu / na každý večer nového manželstva hledáchu“ (2,47–52). Následně si však opět Libuše bere Přemysla za muže („Libušej jej za muž pojě“; 8,26). Ale v době „dívčí války“, jak jsme ukázali výše, už se u Dalimila instituce manželství ukazuje jako pevně zavedená, takže Vlasta může nabádat vdané ženy, resp. „ženy“ a „panie“, aby zabíjely své muže (s proměnlivým úspěchem – „čestné“ paní zůstávají mužům věrny; 12,25–46). Zvláště u Dalimila tak vystupuje ne zcela objasněný předěl mezi mravy krátce po osídlení Čech, kdy trvalé spojení dvou lidí ve formě manželství ještě neexistovalo vůbec („manželstva nedržiechu“), a mezi mravy před začátkem „dívčí války“, kdy už ano.

U Dalimila by bylo možné dovozovat, že prvním skutečným sňatkem (trvalým svazkem dvou lidí) byl sňatek Libuše a Přemysla a manželství (jako jedna ze základních společenských institucí) pak bylo implicitně zavedeno v rámci blíže nespecifikovaných všeobecných zákonů, které ustanovili moudrý Přemysl a moudrá Libuše jako první knížecí pár (motiv u Kosmy v kap. VIII první knihy, u Dalimila 8,29–30).

U Dalimila slibuje Vlasta dívkám před bitvou (mezi dalšími výsadami, které by mohly vítězstvím ve válce získat): „Budem sobě mužě voliti, kdy chtiec“ (11,47). Později během války dívky listivě lákají muže na nabídku sňatku: „[...] Chceš mój muž býti? / Chciť Děvín zraditi“ (13,22–23). Pozoruhodný je dívčí výrok při jiné z podobných listí: „Jáz bych tvá ráda byla, / by má tetka živa nebyla“ (13,7–8). Ten jako by

naznačoval, že v dívčím (příp. ženském) společenství na Děvině nad osudem dívky rozhoduje matka, resp. starší ženská příbuzná, a nikoliv otec (resp. bratr nebo jiný mužský příbuzný). Tento opačný „patriarchální“ řád je přitom implikován jinde v celém narativu: srov. odchod dívek od otců přirovnaný k odletu ptáků z klece (9,22–23); explicitní vyvázání se dívek ze vztahu k otcům a bratrům (10,1–6); Šárku, která se představuje (i kdyby falešným) jménem svého otce a chce být (lživě) po přepadení dívkami a osvobození vrácena jemu (14,21 a 14,31); a prosby dívek k bratrům o milost (16,39–40). Po převzetí vlády Vlastou a vyhlášení „dívčích zákonů“ má být definitivně zavedeno, „aby dievka toho za muž jměla, / kteréhož by sama chtěla“ (14,68–69). Tento postulát je přitom uveden teprve po vyhlášení zákona o mrzačení nově narozených chlapečků (14,57–62) – ať už to má jeho „neslýchanost“ oslabovat, nebo naopak podtrhovat.

4.3.3 Pohanství, civilizace a magie

„Dívčí válka“ je v kronikách zařazena do doby pohanské, dávno před pokřtěním knížete Bořivoje. Jak jsme ukázali výše, u Kosmy i Dalimila je před „dívčí válkou“ i před vyprávěním o kněžně Libuši věnován prostor vylíčení pohanských mravů prvních Čechů: kromě toho, že neznali manželství, neznali ani osobní majetek, nekradli, neměli vládce, ale jen soudce, podle detailnějšího popisu Kosmova se navíc např. živili žaludy a zvěřinou, neměli stálé příbytky, neměli zbraně, ale jen šípy k lovu atd. Mohli bychom shrnout, že podle kronikářů (a zvláště Kosmy) žili první pohanští Češi víc „přírodně“, než jak vypadal život ve středověku. Do tohoto méně „civilizovaného“ způsobu života celkem zapadá i Kosmova „dívčí válka“: nedozvídáme se nic o bojích zbraněmi, ježdění na koni, šikování oddílů atd. (to Kosmas zmiňuje až několik o generaci pohanských knížat později v „lucké válce“); naopak obě válčící strany si staví hrady (nebo možná spíš hradiště) pravděpodobně ze dřeva, případně z chrastí (byť to Kosmas nepraví jednoznačně).

Naproti tomu bitvy v Dalimilově „dívčí válce“ mají zřetelně „středověký“ charakter, srovnatelný např. s bitvami ve staročeském rytířském eposu *Alexandreida*, který vznikl nedlouho před *Dalimilovou kronikou* a inspiroval ji (Thomas 2005, s. 95).

Přesto Dalimil výslovně upozorňuje i v „dívčí válce“ na jeden znak pohanských poměrů – dlouhé vousy mužů, zmíněné začátkem narativu: „neb sě tehdy pohansky jmiechu, / mužie dlúhé brady nosiechu“ (9,14–15). Ty opravňují Vlastu označovat muže

hanlivě za „bradaté kozly“; 9,13; 11,68. Stojí za povšimnutí, že podmětem věty v citovaném verši „neb se tehdy pohansky jmiechu“ nejsou muži (ti jsou podmětem až ve verši následujícím), nýbrž jde o podmět neurčitý a míní se jím nejspíš všichni Češi, muži i ženy. V čem konkrétně se mohlo projevovat pohanství žen (když to mužské spočívalo ve dlouhých vousech), ale Dalimil neudává. Celý tento dvouveršový pohanský exkurz je pak vsuvkou do Vlastiny přímé řeči, vysvětlující právě Vlastino hanlivé označení.⁴² Tato Dalimilova poznámka o vzhledu pohanských Čechů se nachází na začátku narativu, tedy kompozičně na stejném místě jako Kosmova poznámka o tom, že „tak jako skytský kmen Plavců nebo Pečeněhů, žena a muž se nelišili v oděvu“ („sicut gens Scitica Plauci sive Picenatici, vir et femina in habitu nullum discrimen habebant“). Pozoruhodné je, že na pohanský kmen Plavců odkazuje i Dalimil, byť až o něco později v narativu a v jiném kontextu – když dívky jdoucí do první bitvy „plavečsky křiku“ (11,80).⁴³ Odkaz na tento konkrétní kmen lze považovat za přímou Dalimilovu inspiraci Kosmou a také jednoznačně středověký motiv v Kosmově a Dalimilově diskurzu, který sotva mohl být tradován v příběhu o „dívčí válce“, pokud by tento příběh měl starší, předstředověký původ (viz. 5.1).

Jiným Dalimilovým odkazem na pohanství v „dívčí válce“ by mohly být Libušiny „knieně“ (9,3). *Knieni*, staročeská femininní obdoba výrazu *kněz*, je stejně jako *kněz* výrazem vícevýznamovým: značí někoho se svrchovanou mocí, ať už světskou (jako novočeské *kníže*, *kněžna*), nebo náboženskou (tedy *kněz*, *kněžka*), případně – a příhodně právě u pohanské společnosti – s mocí obojí (*Elektronický slovník staré češtiny* 2006). Libušiny „knieně“ by tak tedy teoreticky mohly být jejími pomocnicemi v pohanských obřadech – ve shodě s líčením Libuše jako věstkyně, které je tradičním motivem kronikářů a vyskytuje se už u Kristána, kde pohanským Čechům radí jakási bezejmenná „phitonissa“ („věstkyně, čarodějnice“) později provdaná za Přemysla (2. kap. legendy).

Kromě tohoto nejistého odkazu je ale Kosmův i Dalimilův narativ prost přímých odkazů na pohanské náboženství anebo na magii. Jinak je tomu u dalších kronikářů: po-

42 Že se u vysvětlení pohanských dlouhých vousů jedná o vypravěčovu vsuvku a ne součást Vlastiny přímé řeči – ta totiž ve středověkých rukopisech není vyznačena interpunkčně – poznáme zcela bezpečně podle použitého slovesného času imperfekta, jehož funkcí je (mj.) uvádět nedějové okolnosti v minulosti (oproti přítomnosti, futuru, potažmo imperativu ve Vlastině řeči).

43 Mezi různocštením je kromě „plavsky“ také „pohansky“ (Dalimil 1988, s. 196). – Výraz bychom do současné češtiny mohli adaptovat asi vyjádřením „zařvaly jak Tataři“.

činaje Pulkavou se důležitým motivem narativu stává kouzelný nápoj, jež na začátku narativu podává dívkám Vlasta (o které se také explicitně dozvídáme, že vládla magickými schopnostmi stejně jako Kazi, Tetka Libuše).⁴⁴ Údajně prastarý motiv „opojného nápoje“ na více místech „dívčí války“ (i v jiných z „nejstarších českých pověstí“) nachází už ve verzi Kosmově a Dalimilově Golema (2005, s. 147–148). Stojí za pozornost, že na stejném místě v příběhu, kde u Pulkavy (a dalších kronikářů) dává Vlasta dívkám čarovný lektvar – tedy po počátečním shromáždění dívek –, dává Dalimilova Vlasta dívkám naopak „v pitie smieru“, a to aby zhubly (a zřejmě mohly konaly lépe své úkoly – radit se, bojovat a chystat léčky; kap. 2).

Zajímavé detaily „pohanství“ nacházíme u tvořivého Hájka, u kterého se v narativu o „dívčí válce“ postavy průběžně dovolávají bohů, u dvou z nich jsou dokonce zmíněna i jména „Dyrés“ a „Zelú“ (XXI / 2013, s. 77).⁴⁵ U Kosmy se lze domnívat, že by odkazem na pohanství dávných Čechů mohla být jména antických bohů (Venuše, Cerés, Bakchus, a Lémňan Vulkán) použitá v závěru narativu. Jména zde fungují jako metonymická označení (Venuše = Jitřenka na obloze, případně zároveň láska – volá hochy, aby vstali a unesli dívky; Cerés = chléb a Bakchus = víno – jsou zbytky ze společné hostiny; Lémňan Vulkán = oheň – jemu jsou na konci války odevzdány zdi Děvína). Metonymie tohoto typu je oblíbeným tropem v antické literatuře a u Kosmy je projevem autorovy zběhlosti v ní. Může nás ale napadnout, že koncentrace těchto čtyř jmen do dvou vět na konci narativu neslouží jen k formálnímu ozvláštnění vyprávění. Zároveň by jím mohl Kosmas naznačovat představu, že i sami účastníci „dívčí války“ (pohanští Češi) uvažovali o dotýcných jevech v souvislosti s vlastními bohy, a jaksí tak „dokreslovat“ pohanskou atmosféru příběhu. Jména a charakter takovýchto případných pohanských bohů pravděpodobně Kosmas nemohl znát, ale mohl se o jejich existenci domnívat, a nahradit je proto bohy antickými, dobře známými i intelektuálům křesťanského středověku.

44 Motiv kouzelného nápoje, který očarovává dívky k nenávisti vůči mužům, považuji za důležitý, protože naprosto mění vyznění celého příběhu: veškerá zodpovědnost za zlo vyvolané „dívčí válkou“ se tím přenáší na Vlastu, dívky se stávají jejími slepými následovnicemi a umírají vlastně nevinně. Z „dívčí války“ jakožto rozsáhlého společenského převratu (nebo pokusu o něj), jak ji můžeme interpretovat u Kosmy a Dalimila, se tak stává sektářské spiknutí vedené jediným manipulátorem, Vlastou.

45 Dle editora Jana Linky (Hájek 2013, tamtéž) je první jméno jinde nedoložené, druhé je jako název modly v tzv. *Neplachově kronice* ze 14. století.

4.3.4 Směšnost

Mohli bychom doložit bezpočtem příkladů, že vztah obou pohlaví, genderové role a jejich případné překračování vybízí k nejrůzněji pojatým uměleckým zpracováním, včetně zpracování humorného. Humorný potenciál „dívčí války“ lze dobře vidět na některých moderních zpracováním (viz kapitulu 6), ale využívají ho i středověcí kronikáři.

Interpreti Kosmovy kroniky se vesměs shodují, že narativ o „dívčí války“ je v ní „rozverný“, „rozmarňý“ apod.⁴⁶ Výslovně ale Kosmas případnou směšnost tohoto námětu ani žádných dílčích motivů netematizuje. Postřeh interpretů se tak zřejmě týká zaprvé celkového „tónu“ narativu (nikde není vyloženě zmíněn násilný boj a už vůbec ne smrt; stavbu hradů by bylo možné interpretovat tak, že jsou to spíše makety ze dřeva nebo chrastí než skutečné válečné stavby), a zadruhé se týká vyvrcholení děje, kde dojde k intimnímu sblížení obou stran.

Fakt, že dívky před válkou bojovaly, lovily, oblékaly se jako muži a volily si muže, je Kosmou označen pouze jako „audacia“ („troufalost“), nenacházíme ale náznak toho, že by se muži dívkám smáli, jen že se „s velikým zaujetím rozhořčují“ („nimio zelo indignantes“), jakmile si dívky postaví Děvín.

Zato u Dalimila hned v úvodu (ve čtvrtém verši) narativu o „dívčí válce“ sám vypravěč upozorňuje na směšnost dívčího počínání: „[bývalé Libušiny] knieně válku počechu / a právě podobnú k smiechu“. Úplně stejnou formulací, tedy „podobná k smiechu“, je u Dalimila předtím označena i stavba Babylonské věže (1,12). Stejně jako Babylonská věž jako by tedy i snaha dívek o nadvládu byla něčím, co je na první pohled směšné, vzpírá se Bohem danému řádu a svým iniciátorkám se vymstí. Smích je pak v Dalimilově „dívčí válce“ tematizován ještě několikrát. Poukazování na směšnost nebrání ani mnohem temnější obsah a tón „dívčí války“ u Dalimila (a dalších kronikářů) ve srovnání s „lehčím“ narativem Kosmovým. Přitom lze rozlišovat směšnost vnímanou vypravěčem a směšnost vnímanou postavami.

Dívky se nikde v žádné části vyprávění přímo nesmějí, jen zesměšňují muže (ponižující označení „bradáči“ a „bradatí kozlové“; 9,13 a 11,62). Naopak v závěrečné bitvě po smrti rozzuřené Vlasty pláčou. Také Přemysl se nikdy nesměje, ovšem v poslední kapitole ironicky a vtipně odpovídá Vlastě: „[...] Že ste vy směly v nevěrný pláštek sě

46 Kupříkladu pro Nechvátala (1976, s. 9) je to „válka mezi muži a ženami, které však Kosmas dal [...] spíše rozmarňý rámec“.

odieti, / popřejte jeho nám i jiným také pojmiati“ (16,9–10). Ostatní muži se zato zpočátku války smějí hned několikrát. Smějí se dívkám, které se vydávají s koňmi za Vlastou na Děvín (9,27); „na smích obrátí“ Přemyslův prorocký sen o vzteklé dívce lokající krev (9,47); smějí se Děvínu, jakmile ho spatří před první bitvou (11,27). Vzápětí (po krvavé porážce v této bitvě) však muže smích opouští: „Mužóm do smiechu nebieše, / na tři sta mužów juž ležieše“ (11,89–90). Smích, a to smích temný, doslova pekelný, se pak objevuje ještě jednou, po přelstění a umučení Ctirada: „Čertie sě tej lsti smějí“ (14,47).

Dalimilovým vypravěčem pronesené dvojverší „A byly-li sú to samy zamyslily, / znameniet’ jest, žet’ sú múdré byly“ (14,65–66) o dívčím zákoně mrzačit chlapečky se dá chápat jako ironie, stejně jako jiný vypravěčův vstup: „Na Vlastu sě ijeden nevrátil, / nerád bych byl jie škopa s pivem přěvrátil“ (11,93–94). Jeden způsob, jak chápat, resp. adaptačně rozvést toto dvojverší, by byl asi „nerad bych Vlastu potkal a urazil v hospodě a vyvolal s ní rvačku“. Vtip je v tom, že šlechtinou pannu (což je Vlastino označení pro dívky – 11,39 a dále) by v hospodě u škopku piva ani nikdo nečekal (píjactví Vlasta sama vyčiňuje mužům – 9,17), a přitom Vlasta je na tomto místě přirovnána ke strach nahánějícímu hospodskému rváči.

4.4 Postavy

Stojí za to připomenout, že „dívčí válka“ je sice konfliktem dvou pohlaví, ale u všech kronikářů je to také válka dvou hradů. Zvláště Děvín můžeme dokonce považovat za jakýsi hlavní objekt příběhu: válka začíná jeho postavením a končí jeho zkázou.

Kosmas pojmenovává oba hrady, ale neudává jméno nikoho z dívek ani hochů. Jak jsme ukázali výše, aktéry v Kosmově narativu jsou kolektivně pojmenované strany (dívky, hoši). Mezi hochy se ve vyvrcholení děje objeví jen jeden („unus“) anonymní hrdina, který v krátké řeči vyzve ostatní k únosu dívek.

Individuální postavy s vlastními jmény se objevují až u Dalimila, a to zprvu v počtu desíti (Vlasta, Šárka, šest dívčích bojovnic, Přemysl a Ctirad), resp. dvanácti (pokud počítáme i starověké panovníky Cyra a Alexandra, zmíněné ve vnořeném Vlastině vyprávění o Amazonkách) nebo třinácti (přičteme-li ještě Šárčinu sestru Darku, přítomnou jen v některých rukopisech). Později (od Pulkavy) přibývají další postavy.

Ani Dalimilovy postavy nejsou příliš rozvinuté. Jak si příhodně všimá Lehár (1983, s. 46) (a to v kontrastu se staročeskou *Legendou o sv. Prokopovi*), „Dalimilova kronika podává místo obrazu živého člověka lapidární zkratku“. Mohli bychom je považovat spíš za zosobnění jakýchsi neměnných principů (Přemysl – moudrost a opatrnost, Vlasta – síla, pýcha, prohnanost...), které na sebe v „dívčí válce“ narážejí.

4.4.1 Vlastina družina

V maličké míře je u Dalimila charakterizováno šest dívčích bojovnic (z mnoha dalších bezejmenných): jsou to „Mlada, Hodka a Svatava, / Vracka, Radka a Častava“ (11,85–86).⁴⁷ Tyto dívky prý tvořily jakousi Vlastinu družinu, v bitvě „podle své knieně vždy biechu, / a dobrodružsky se ovšem jmějiechu“ (11,87–88).⁴⁸

Z formálních znaků (jména se navzájem rýmují, mají stejný rytmus) můžeme usuzovat, že nejde o žádná starobylá jména historických osob, ale o novotvary vytvořené jen pro potřeby výčtu na tomto místě v narativu.⁴⁹ Podle Karbusického (1995, s. 225) jména „nepochybně vytvořil Dalimil sám ad hoc“, neboť „libovolné ražení [sic] či tvoření jmen podléhá psychologii tvaru, která vede k výběru a ražení jmen ústrojně (například zvukově, eufonicky) blízkých“.⁵⁰

Znovu už tyto dívky nejsou v narativu zmíněny, i když stojí za povšimnutí, že přepadení Ctirada u Dalimila vymyslelo prý „sebravše se dievek šest“ (14,4). Nabízí se otázka, není-li to právě šest dívek jmenovaných o tři kapitoly dříve jako Vlastina dru-

47 Citujeme tentokrát podle rekonstruovaného „archetypu“ těchto dvou veršů (Dalimil, 1988, s. 197). U prvních dvou jmen se dochovaly i podoby „Mladka“; „Hoda“/„Hodla“; „Vrata“ (místo Vracky) a „Klimka“ (místo Radky). K úpravě jmen v některých rukopisech došlo nejspíš proto, aby se dosáhlo symetrie (resp. rýmu) v rámci dvojic (Mlada, Hoda / Mladka, Hodka / Mlada ... Vrata). – Je vhodné také připomenout, že všechna jména jsou výsledkem transkripce ze staročeského spěřkového pravopisu, kvalita hlásek (a kvantita samohlásek) tedy může být někde předmětem dohadů: tak například u jména „Mlada“ by se nabízelo i čtení „Mláda“, shodné se jmenným tvarem adjektiva *mladý* ve femininu.

48 V jednom z rukopisů je u výčtového verše 11,85 připsáno „haitmanicze“ (v současné češtině by bylo *hejtmanice*) – Svatava nebo spíš všech šest dívek by podle toho bylo zároveň velitelkami ženského vojska.

49 Srov. klasický topos „katalogu“ (děj zpomalujícího výčtu bojovníků, případně národů, míst, lodí...) používaný v antických eposech.

50 Karbusický (tamtéž) staví Dalimilova jména dívčích bojovnic do opozice k řadě jmen předáků pohanských Čechů tradovaných od Kosmy, která se obvykle uvádí v českých formách „Krok, Kazi, Tetka, Libuše, Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan, Hostivít“. Tato jména se onomu jednoduchému způsobu „ražení jmen ad hoc“ podle Karbusického vymykají a jejich původ je třeba hledat jinde.

žina. Slovo „šest“ se ovšem rýmuje s „lest“ a důvodem pro tento počet – i toho, že je vůbec uváděn nějaký počet – může být tedy čistě rýmová příhodnost číslovky.

U Pulkavy je ve Vlastině družině v bitvě dívek sedm a mezi nimi je i Šárka: „Mlada, Hodka, Swatawa, Wraczka, Radka, Czastawa, Trztawa alias Ssarka“ (Mlada, Hodka, Svatava, Vracka, Radka, Častava, Trstava čili Šárka). Pozoruhodná je zde dvoujmennost Šárky, která jako by už naznačovala zrádnost této postavy (srov. níže 4.4.4). Pro Pulkavu jsou to „capitaneae cohortis eiusdem [= Wlastae]“, tedy velitelky Vlastina oddílu. U dalších kronikářů je pak „zásoba“ dívek s fantastickými jmény lákavou částí „dívčí války“ k rozšiřování.

4.4.2 Vlasta

Vlasta je u Dalimila (i dalších kronikářů) vůdkyní dívek od začátku do konce války. Dalimilem je vykreslena jako charismatická, organizačně zdatná, strach nahánějící, mstivá a vznětlivá osobnost. Dívky si ji samy volí za „knieni“ (kněžnu) v první kapitole narativu (kap. 9) a následně je jmenovitě zmiňována jako iniciátorka velké části dění z dívčí strany: rozesílá posly po celé zemi a vyzývá dívky k převzetí vlády nad muži (kap. 9), nastoluje dívkám přísný životní styl a rozděluje je do oddílů (kap. 10), sama vede dívky do bitvy, pronáší k nim povzbuzující řeč a v bitvě osobně zabíjí sedm nejlepších mužů (kap. 11), listem vyzývá vdané ženy k zabíjení svých manželů a formuje s nimi tajné spojení (kap. 12), po získání naprosté převahy dívek ve válce iniciuje, jako dívkami zvolená vládyně celé země, kruté dívčí zákony a nařizuje mír (kap. 14), po hanebném znásilnění dívek na Vyšehradě vede v záchvatu zuřivosti dívky do závěrečné bitvy (kap. 16). Po smrti své vůdkyně dívky sice pokračují v útoku, ale už „plačíc“ (16,29), a brzy se obracejí na útěk. U jiných významných dívčích počinů ovšem Vlasta zmíněna není: postavení Děvína předchází jejímu zvolení; a rozličné dívčí lsti včetně zajetí Ctirada (kap. 13, 14) provádějí, případně vymýšlejí nejmenované dívky. Vládkyní celé země volí Vlastu „dievčie něverná rada“ (14,50–51) a Vlasta nato vyzývá dívky k tvorbě práva, k jehož krutým článkům (o mrzačení pacholíků) sama přispívá nařízením, že si dívky samy dle své vůle mohou volit ženichy (kap. 14).

Vlastiny vůdčí schopnosti a bojechtivost jsou patrné z jejích řečí k dívkám (kratší v 9. kap., delší v 11. kap.). Ve druhé z nich mimo jiné sjednocuje dívky příslibem vykoupení kterékoli za jakoukoli cenu v případě zajetí, a naopak výhrůžkou kruté pomsty

na dívce, která by od ostatních zběhla (11,69–76). Dívky Vlasta oslovuje jako „šlechtné stvoření“ a „panny šlechtné“ (11,39; 11,63), naopak muži zřetelně pohrdá, považuje je za slabochy a opilce (9,16–17), opakovaně je nazývá „bradáči“ a „bradatými kozly“ (9,13; 11,62). Vlastinu impozantnost v bitvě, případně její výbušnost, přibližuje přímo vypravěč svým vstupem „nerád bych byl jie škopa s pivem převrátit“ (11,94). V závěrečné 16. kapitole se Vlasty zmocňuje takový záchvat vzteku, že ztrácí rozvahu, řve jako medvědice (16,2) a v bitvě se „nemůdře“ vzdálí svým bojovnicím, a je proto zabita.

Za pozornost stojí ještě způsob, jakým je tato postava v Dalimilově textu uvedena. Poprvé se totiž objevuje pouze pod svým jménem („dievky [...] Vlastu za knieni vzěchu“; 9,10–11). Není to tedy „jakási Vlasta“ ani „dívka jménem Vlasta“. S tím můžeme srovnat předcházející Dalimilovy pojmenované postavy. Všechny jsou uvedeny na scénu nějakým opisem:

2,3–4: „V tej zemi bieše lech, / jemuž jmě bieše Čech“

3,2: „vsta v zemi muž, jemuž diechu Krok“

3,6–7: „tři dcery múdré ostavi, / Kaziu, Tetku a Libuši“

a konečně verše 6,5–12, kde je odhalení jména nové postavy dokonce odkládáno (snad jako prostředek stupňování napětí): budoucí kníže je opisem zmíněn hned třikrát („[na břehu řeky] oráše muž veliký“ ... „K tomu muži kón přiskočiv, i sta,“ ... „Páni na chlapě vzvėděchu, / že“), než je jeho jméno, pro české dějiny tak důležité, konečně odhaleno („že jemu Přemysl diechu“).

Tyto opisy mají pro postavy jakousi „tematizační“ funkci – když jsou postavy následně uvedeny jménem, víme už zhruba, o koho se jedná. Tematickým opisem jsou uvedeni i Ctirad a Šárka, další dvě významné pojmenované postavy v Dalimilově narativu o „dívčí válce“:

14,1–2: „[z mužů] Jeden ještě dobrý ostal bieše, / ten sobě Ctirad jmě mějieš“

14,7–9: „ulíčivše najkraší ladu, [...] posadichu ji v chladu. / Tej dievcě Šárka diechu“

Podobný opis ale chybí u Vlastiných šesti bojovnic (viz výše), které jsou do vyprávění „vrženy“ podobně jako Vlasta (11,85–86). A stejně jako u nich, i u Vlasty si musíme domyslet, že je to jedna z dívek, když se objevuje ve větě s vyjádřeným podmíněm „dievky“ (9,10–11).

Ani ze syntaktického hlediska není jméno Vlasta při svém prvním výskytu (na začátku věty) na první pohled v pozici rématu (nové informace – což bychom při uvedení nové postavy čekali), ale tématu (tedy informace známé): „dievky hradu Děvín vzděchu / a Vlastu za knieni vzěchu“ (9,10–11).

Důvody pro to mohou být dvojí. Zaprvé může jít o důvody metrické a rýmové: v dotyčných dvou verších 9,10–11 se rýmují slovesa „vzěchu“ a „vzděchu“, a to prostým gramatickým rýmem. Vymyslet rým na „Vlastu“ (aby verš mohl znít: „a za knieni vzěchu Vlastu“, a Vlasta tak byla v jednoznačně rematické pozici) by bylo pravděpodobně obtížnější. „Vlasta“ by ale stále mohla být rématem, byť přesunutým ve větě na neobvyklé místo.⁵¹ Tomuto vysvětlení velmi nasvědčuje pořadí slov v předchozím verši „Dievky hradu Děvín vzděchu“; tam je „Děvín“ zcela zřejmě rématem, „dievky“ a „hrad“ (zmíněné už dříve) tématem, a „Děvín“ přesto není na typické pozici rématu v češtině, tedy na samém konci věty, ale naopak na začátku; zde je důvodem ještě zřetelněji potřeba rýmovat slovo „vzděchu“.

Opačná možnost, že „Vlasta“ vskutku není ve větě svého prvního výskytu v pozici rématu, nýbrž tématu, se dá vysvětlit jen poměrně odvážnými hypotézami. Bezopisné a tematické uvedení Vlasty do textu by totiž znamenalo, že Vlasta je na daném místě v Dalimilově textu už známou postavou. A to známou buď z předchozího kontextu, u Dalimila ovšem chybějícího, nebo z kontextu všeobecně známého.

První z obou hypotetických případů (Vlasta byla ve vyprávění zmíněna už dříve) si lze představit za předpokladu, že Dalimil přebíral příběh z nějakého dřívějšího zdroje, ale vynechal počáteční pasáž „dívčí války“ nebo nějakou ještě předcházející epizodu, kde by Vlasta byla představena (třeba snad jako jedna z Libušiných „kněžek“, srov. u Dalimila verš 9,3: „potom [Libušiny] knieně válku počechu“).

Druhý případ (Vlasta je známá ze všeobecného kontextu) se zdá ještě nepravděpodobnější: Vlasta by v tom případě musela být pro dobové recipienty Dalimilovy kro-

51 Při recitaci Dalimilova textu je tak případnou rematičnost jména Vlasta nutné zdůraznit intonačně, důrazem na tomto slově: „Dievky hradu Děvín vzděchu / a Vlastu za knieni vzěchu“.

niky známější postavou než praotec Čech, a dokonce kníže Přemysl, kteří jsou v Dalimilově textu uvedeni opisem, jak jsme ukázali výše.

Proto považuji za nejpravděpodobnější vysvětlení Vlastina chybějícího opisu a potenciálně matoucího postavení ve větě zmíněné důvody rýmové (Vlasta nemohla být v jednoznačné rematické pozici na konci verše) a metrické (do krátkého verše nebylo možno vměstnat vedle jejího jména nějaký opis).

Vlasta je také úzce spojena s postavou Libuše: funkčně je to její nástupkyně v roli ženské vůdkyně (zprvu vůdkyně dívek, od 14. kapitoly vůdkyně celé země). Vlasta pak přímo zmiňuje Libuši ve své řeči: „já z jmám pln sklep Libušina zlata“ (11,74).

Mezi oběma postavami si můžeme všimnout podobností i rozdílů: obě reagují zbrkle, „nemůdře“ poté, co je urazí muž (3,26; 16,17; Libuše svolává sněm, na kterém se jí muži vysmějí a vyžádají si mužského vládce; Vlasta se žene do záhuby v obklíčení). Ale zatímco Libuši se její mírumilovné jednání vyplatí (vdává se za Přemysla, zakládá Prahu, spoluvládne s Přemyslem, pokojně umírá a je pohřbena), Vlastě její krvežíznivé jednání nikoli (je vzápětí rozsekána na kusy a předhozena psům). Obě postavy mají ambice vytvářet, resp. prosazovat právo (Libuše „všecku zemi súdieše“; 3,12 – Vlasta zavádí „dívčí zákony“), ale ani jednu z nich muži nerespektují, a tento despekt vztahují na všechny ženy obecně: Libuši uráží odsouzený provinilec slovy „žena lépe umie jehlú šíti / než v súdě mužě súditi“ (3,19–20), na Vlastiny „dívčí zákony“ pak muži navedení Přemyslem odpovídají násilnými útoky a lstným nalákáním dívek na Vyšehrad a jejich znásilněním.

Zatímco u Dalimila zůstává jediným explicitním pojítkem mezi oběma postavami citované „Libušino zlato“ ve Vlastině sklepe, u Pulkavy a dalších kronikářů je vztah dále rozveden. Pulkavova Vlasta je jakýmsi svodem tří dcer Krokových: prohlašuje o sobě, že umí to všechno, co ony tři, a to ji opravňuje k vládě („cur ego non regnerem [...]? Nam omnia secreta sua scio“ – „Proč bych nemohla/neměla vládnout? Vždyť znám všechna jejich [Krokových dcer] tajemství“). Později u Piccolominiho Vlasta ještě výslovně zdůrazňuje: „Quod tres habuere sorores, hoc mihi soli datum est“ („To, co měly tři sestry, je dáno mně jediné“). Že Vlasta patřila do jakési „družiny“ kněžny Libuše, je u Dalimila jen naznačeno (tím, že „[Libušiny] knieně válku počechu“; 9,3 – a za vůdkyni dívek je vzápětí vybrána Vlasta). Pozdější kronikáři motiv „Libuši-

ných panen“ a Vlastina členství mezi nimi utvrzují; podle Paprockého dokonce Libuše Vlastu „nad jiné panny své milovala, jí ve všech věcech důvěřovala“ (1602, s. 17).

Nakonec je vhodné se pozastavit ještě nad možnou etymologií, resp. významem jména Vlasta, protože může napomoci k interpretaci této postavy. Velmi nápadná je podobnost Vlasty s postavou Vlastislava, knížete odbojného kmene Lučanů, s nímž Češi podle kronikářů svedli vítěznou válku za knížete Neklana (u Kosmy kapitoly X až XII první knihy, u Dalimila 18–22).⁵² Vlasta, úplně stejně jako Vlastislav, funguje jako záporná postava: oba jsou protivníky českých mužů a Přemyslovců, kteří nahánějí strach; oba se vyznačují nebývalou bojechtivostí až krvežíznivostí (zvláště Vlastislav u Kosmy; Dalimil oproti Kosmovi vynechává Vlastislavovu agresivní řeč k Lučanům na začátku „lucké války“); a v závěrečné bitvě jsou oba velmi drastickým způsobem zabiti (u Dalimila Vlastislavovi useknou hlavu – 22,8). Souvislost obou postav ještě více vyniká u pozdějších kronikářů, kteří považují jméno Vlasta přímo za zkráceninu jména Vlastislava – počínaje Hájkem, který postavu uvozuje slovy „Vlásta (jinák Vlástislava)“ (fol. XV^r / 2013, s. 65).⁵³

Golema ve své interpretaci „dívčí války“ (viz níže kap. 5.5) zdůrazňuje význam pojmů *lest* a *čest* v příběhu a ve jméně Vlasta podle něj rezonuje jakožto anagram první z pojmů, kdežto ve jméně Ctirad naopak rezonuje pojem *čest* (Golema 2005, s. 143).

Osobně nepovažuji Golemovo spojení slov *Vlasta* a *lest* za příliš pravděpodobné.⁵⁴ Pravděpodobnější mi připadá např. asociace Vlasty s apelativem *vlas(y)* (srov.

52 V některých rukopisech *Dalimilovy kroniky* se tato postava nazývá „Vladislav“, v jiných rukopisech (a u Kosmy) „Vlastislav“. Podobu „Vlastislav“ volí editoři Dalimila 1988 pro rekonstruovaný „archetyp“ textu, lze mu dát přednost i z hlediska textověkritické zásady „*lectio difficilior potior*“ – hůře vysvětlitelné čtení (zde „Vlastislav“, jméno u jiných významných historických osob nedoložené) je pravděpodobně starší než čtení „průzračnější“ (zde „Vladislav“ – jméno známé přepisovatelům *Dalimilovy kroniky* od historicky doložených českých a polských panovníků, nadto podobné s dalším ve středověku doloženým jménem *Vladimír*).

53 Nabízím ještě odvážnou hypotézu, že pokud postava Vlasty není výtvozem Dalimilovým, mohli být Vlasta a Vlastislav v nějaké fázi vývoje „nejstarších českých pověstí“ před Dalimilem dokonce touž postavou, respektive že se Vlasta „odštěpila“ od Vlastislava. *Vlasta* funguje jako ženská i mužská zkrácenina jmen *Vlastislav/Vlastislava*. Záměnu rodu by usnadnil fakt, že staročeské vyprávěcí časy (aorist, imperfektum) nerozlišovaly, na rozdíl od perfekta (minulého času dochovaného do současné češtiny), jmenný rod a že staročeská a-kmenová jména se (na rozdíl od současné češtiny) skloňovala totožně bez ohledu na rod. A tak si lze představit situaci, kdy by celé výpovědi (např. veršované bitevní pasáže) obsahující Vlastu – Vlastislava byly zaměněny za výpovědi o dívce Vlastě a přeraženy z „lucké války“ do „sousedního“ narativu o „dívčí válce“.

54 Ke Golemou navržené souvislosti slov *Vlasta* – *lest* lze namítnout, že přinejmenším hláska [l] v „inkriminující“ skupině souhlásek *l-st* by ve staré češtině měla v těchto dvou slovech jinou

stč. adjektiva *vlasily*, *vlasy*). A to tak, že Vlasta je v „dívčí válce“ vůdkyní žen a (dlouhé) vlasy mohly ve středověku stejně jako dnes fungovat jako stereotypní rys ženského pohlaví. (Podobně ostatně ve Vlastiných řečech jsou vousy rysem mužů – „bradáčů“.) Vlasta jako zástupkyně žen by tak tento stereotypní ženský rys měla přímo ve jméně. Tato celkem zesměšňující asociace *Vlasta* – *vlasy* by mohla fungovat ještě výrazněji v kontrastu se jménem Vlastina protivníka Přemysla, u nějž funguje asociace (tentokrát prokazatelně etymologická) s apelvativem *mysl*. Kdybychom toto srovnání a svéráznou interpretaci obou postav volně rozvinuli, tak v „dívčí válce“ Přemysl představuje tu stranu, která nakonec zvítězí díky myslí, chytrosti (vlastně doslova *přemyslí* předchozí dívčí lsti ještě zvrácenější závěrečnou lstí – zlákáním dívek na Vyšehrad a znásilněním). Mysl a chytrost tedy nakonec přemůžou „ženské přednosti“ (vzhled – vlasy, milá slova apod.), které primárně dívky ke svým lstem využívají.

4.4.3 Přemysl

U Dalimila je Přemysl v „dívčí válce“ jedinou postavou, která se objevuje i v jiných narativech. Funguje už v předchozích kapitolách jako Libušin vyvolený ženich a první český kníže a zákonodárce.

V „dívčí válce“ Přemysl není, na rozdíl od Vlasty, žádným vojevůdcem vedoucím své vojsko do bitevní vřavy, a to explicitně z vlastního rozmyslu (Dalimil 11,21–24). Vystupuje naopak jako „moudrý rádce“ v pozadí. Jeho postava funguje v opozici nejen k Vlastě (které před poslední bitvou, po zlákání a znásilnění dívek, posílá ironický vzkaz: „[...] Že ste vy směly v nevěrný plášťek se odietí, / popřejte jeho nám i jiným také pojmiati“; 16,9–10), ale i ke kolektivu mužů – těch, kteří se skutečně účastní bitev. Ti totiž opakovaně nedbají jeho moudrých rad, a to se jim krutě vymstívá. Zvrat v pří-

fonetickou a možná i fonologickou realizaci (a to kvůli kvalitě následujících samohlásek). Ta by případnou souvislost mezi oběma slovy mohla zamlžovat. Tak ve slově *Vlasta* bylo „tvrdé“ [l] (s výslovností zadnější), ve slově *lest* „měkké“ [l̥] (více palatalizované). V praslovanštině – pokud je příběh „dívčí války“ tak starý, přičemž Golema tvrdí, že má kořeny už v období praindoevropském, a sám odkazuje (2005, s. 143) na praslovanský kořen **l̥stb* – by byl hláskoslovný rozdíl v obou slovech také: ve slově **l̥stb* fungovalo [l̥] jako souhláska, kdežto v kořeni **vold-* (základu staročeských slov jako *vlásti* – *vládnout* a *vlast*, a možná tedy i jména *Vlasta*) jako součást „likvidového diftongu“. A konečně i skupina [st] se mohla ve starší češtině v obou slovech lišit realizací, ve slově *lest* (jakožto i-kmenovém) mohla být, na rozdíl od výskytu ve slově *Vlasta*, opět palatalizovaná (srov. dnešní slovenské *lest'*) (Lamprecht 1987).

běhu a rychlý konec války nastává právě ve chvíli, kdy už většina mocnějších mužů včetně Ctirada zemřela a zbylí muži konečně poprvé Přemyslovi „vieru slíbichu“ (15,5).

Po „dívčí válce“ je Přemysl (opět) prohlášen za knížete (zřejmě v opozici k zemřelé Vlastě, která byla dívkami prohlášena vládkyní celé země v kapitole 14), a současně s tím je zničen Děvín („Přemysla na stolec vsadichu / a hrad Děvín inhed zkazichu“; 17,1–2).

Pozoruhodným motivem je Přemyslův (muži zesměšněný) sen o dívce pijící krev a běžící jako vzteklá po celé zemi. Schopností předvídat Přemysl jednak připomíná svou zesnulou manželku věštkyň Libuši, jednak sám názorně prokazuje svou moudrost (v Dalimilově kronice opakovaně chválenou ctnost), díky které převyšuje ostatní muže (třebaže ti na rozdíl od Přemysla skutečně bojují a Přemysla zpočátku nechápou). Srovnejme, že Kosmas (kap. V první knihy) vykládá Přemyslovo jméno latinským výrazem *praemeditans vel superexcogitans*, tedy „dopředu myslící, předvídající, nadmíru přemýšlivý“. Díky Přemyslově roli může být celý Dalimilův narativ interpretován jako názorná výzva šlechtě (tedy válečnické třídě), aby dbala na velení moudrého panovníka.

4.4.4 Ctirad a Šárka

Epizoda o Ctiradovi a Šárce se nachází u Dalimila ve 14. kapitole a představuje poslední z dívčích lstí (o nichž se vypráví v kapitole 13) a vlastně i poslední z válečných akcí dívek před tím, než se Vlasta ujme vlády v zemi a vyhlásí mír (ve druhé polovině kapitoly). Tato dívčí lest je odvyprávěná nejdetailněji a jako jediná obsahuje také jména dvou hlavních zúčastněných postav.

Je možné, že příběh o Ctiradovi a Šárce byl původně samostatným příběhem a do příběhu „dívčí války“ byl včleněn až následně jako její dílčí epizoda. Tuto možnost zmiňuje např. Bláhová (1995, s. 330), která vidí v příběhu o Ctiradovi a Šárce „snad místní pověst“.

Integrace „Ctirada a Šárky“ do „dívčí války“ by pak mohla být umožněna tím, že se oba příběhy shodovaly svou premisou (*dívka chová nenávist k muži a vítězí nad ním pomocí lsti*).⁵⁵

55 Přínosný pohled k problematice souvislosti „dívčí války“ a „příběhu o Šárce a Ctiradovi“ nabízí jedno z moderních zpracování, epická báseň *Šárka* Jaroslava Vrchlického (2016, pův. vyd. 1879). Hlavním tématem básně je emočně komplikovaný vztah Šárky a Ctirada, kdežto „dívčí válka“ se

Detailnost této epizody se shoduje s jejím umístěním na nejzajímavějším úseku v dějové „křivce“ příběhu o „dívčí válce“: je to na místě, kdy už je po letech války většina nejlepších mužů mrtvá a situace mužů vypadá beznadějně; podle základní dějové logiky už bychom mohli čekat obrat k lepšímu pro muže; ale přijde naopak ještě větší rána, a muži ztratí dokonce i Ctirada, nad jehož smrtí lamentuje sám vypravěč („Škoda toho druhá dobrého“; 17,18) a po jehož smrti následuje nástup dívčí krutovlády (který teprve bude impulzem pro obrat vývoje války).

Karbusický (1995, s. 64) vidí v epizodě o Ctiradovi a Šárce „motiv z germánské epiky, který můžeme vyjádřit heslovitě ‚hrdina a osamělá panenská bojovnice‘“ a konkrétně ji srovnává (tamtéž) s vyprávěním z *Eddy* o hrdinovi Sigurdovi, který nachází v lese svázanou krásnou bojovnici Sigrfrídu, rozvazuje ji, dozvídá se o důvodu jejího svázání, popíjí s ní medovinu a také zjišťuje, že ho čeká smrt zradou. Stejně tak podle Karbusického (1963, s. 244) Ctirad a Šárka upomínají „na známý motiv Persea a Andromedy“. Jde o motiv, který bychom mohli asi nazvat „kráska v nesnázích“. V „dívčí válce“ je ale tento motiv charakterizován falší. Šárka, nejkrásnější z dívek (14,7), svou situaci jen předstírá: obratně pláče, lže, hraje bezradnost („Nevědě, co sobě sdieti“; 14,33) a prosí o pomoc. Přitom se představuje jménem svého otce, jakéhosi „pána z Oskořína“. Že je to identita kvůli neexistenci toponyma Oskořín možná vymyšlená, jsme navrhli výše; později u Hájka je ale Šárčina důvěryhodnost a tedy zrádnost vystupňovaná naopak právě tím, že Ctirad jejího otce (nebo údajného otce) dobře zná (fol. XIX^r / 2013, s. 95).

Stejně jako v případě Vlasty se můžeme zamyslet i nad původem jména *Šárka*, tím spíš, že je na první pohled neprůhledný. Jak jsme ukázali výše, pro postavy dívek z Vlastiny družiny zvolil Dalimil (nebo nějaký jeho zdroj) nenápadná, srozumitelná jména, utvořená z obyčejných českých kořenů sufixy *-ka* a *-ava* (Hodka, Svatava apod.). Formální stránka těchto jmen (všechna jsou utvořena stejným způsobem, vyskytují se ve výčtu u sebe, jsou si velmi podobná, dokonce se rýmuje) napovídá o původu a charakteru postav, které je nosí: byly nejspíš rovněž vytvořeny v řadě za sebou a ničím jako individua nevynikají. Naproti tomu jméno *Šárka* je „tajemnější“ a to poněkud komplikuje i výklad této postavy.

odehrává jakoby až v druhém plánu. Šárka nepatří k děvinským dívkám vedeným Vlastou ani s nimi nesympatizuje, ale krátkodobě se s nimi spojí kvůli společnému cíli – přemožení Ctirada (který je jednak osobním nepřítelem Šárky a jednak válečným protivníkem dívek).

Karbusický (1995, s. 63) uvádí jako původ propria *Šárka* apelativum *šarka* (jde o plurál neutra, podle vzoru *luka*) coby staročeské „pojmenování pro nerovné role, luka a rokle“, jež je podle něj doloženo i v současné češtině ve tvarech „na šarkách, v šarkách“. To znamená, že podle skutečného místa za Prahou, kterému se ve středověku říkalo „šarka“/„Šárka“, vznikla stejnojmenná fiktivní postava. V samotném Dalimilově narativu pak ovšem tato etymologie funguje obráceně: podle postavy Šárky se má „dodnes“ nazývat místo, na kterém spáchala svůj čin („Ješče tomu miestu Šárka dějí“; 14,47).

Šárčina role v narativu nás vede k zamyšlení nad jinou možnou etymologií jména – ať už dávat Šárku do spojitosti se slovesem *šáliti*, nebo s adjektivem *šěry* „temný“ (srov. polské *szary*, kde ovšem hláska [a] vznikla až druhotně), nicméně ani jedna z těchto možností není kvůli hláskovým rozdílům vůbec uspokojivá.

Předkládáme i jednu odvážnější hypotézu. Rukopisy Dalimilovy kroniky jméno uvádějí jednotně jako *Sarka* / *farka* (Dalimil 1988, s. 221, 228). Tento zápis tedy lze číst i „Sárka“, tedy jako zdvojnásobení od jména *Sára* hebrejského (a biblického) původu. Zápis jednoduchým *s* umožňuje obojí čtení – psaní sykavek [s] a [š] není v některých rukopisech Dalimilovy kroniky (a v českém spřežkovém pravopise obecně) jednotné, byť pro hlásku [š] se postupně ustaloval digraf *ss* (srov. Kvítková 1992, s. 16). Pokud bychom připustili čtení „Sárka“, bylo by možné na něj navázat představou, že ve vyprávění o bájném „dívčí válce“ se tu najednou v krátké epizodě zjevuje stereotypní krásná drobná prohnaná dívka, možná karikatura národnostní menšiny Židů, k níž samozřejmě různé evropské národy měly v historii velmi problematický vztah nabízející mnoho prostoru pro stereotypizaci a pomluvy.⁵⁶ Nehraje zde roli, že „dívčí válka“ se má odehrávat v pohanském dávnověku. Národy už v té době existovat měly (Dalimilova kronika začíná stavbou Babylonské věže) a vypravěč v téže kapitole jako Šárku zmiňuje Židy (ve verších „někdy témuž [mrzačení chlapečků] sú pohané od židóv chtěli / a snad sú byly dievky to uslyšely“; 14,63–64). Autorovi by zřejmě nic nebránilo anachronicky promítat do bájného vyprávění explicitní narážky na středověkou současnost.⁵⁷ Není přitom vyloučeno, aby i při tomto čtení bylo jméno „Sárka“ dáno do souvislosti s reálným toponymem „Šárka“; středověká etymologie si všímala spíš povrchní podobnosti jmen než

56 Připomeňme ještě, že v Bibli je *Sára* – byť s ní tato charakteristika není spojována nijak typicky – ženou, která lže samotnému Bohu (Gen 18:15) nebo jejíž identita je cíleně zamlžována (Gen 20).

57 K antisemitským (a také misogynním) projevům v české společnosti a literatuře 14. století viz Thomas 2005, s. 101–117.

hláskových zákonitostí a pro středověkého autora a čtenáře by myslím nebyl problém přijmout asociaci „Tej dievcě Šárka diechu“ → „Ješče tomu miestu Šárka dějí“. V každém případě i kdyby „Šárka“ opravdu snad byla hypotetickou původní podobou jména, pro postavu se záhy vžilo jméno „Šárka“; zápisy v latinskojazyčné Pulkavově kronice („Ssarka“, „Sarcha“ a „Scharcha“ – Pulkava 1893, s. 11) už velmi napovídají čtení s [š].

Jméno *Ctirad*, narozdíl od *Šárky*, se zdá etymologicky mnohem jasnější: na první pohled bez problému zapadá do soustavy slovanských osobních jmen složených „s komponenty [...], které odrážejí ideál hrdiny“, a to podle vzoru zděděného už z praindoevropského poetického jazyka (Třeštík 2003, s. 19). U jména *Ctirad* je prvním komponentem zřetelně slovo *čest*, resp. *ctíti*, druhým slovo *rád* nebo *rada*.⁵⁸ V každém případě toto jméno souzní s představou čestného, spravedlnost prosazujícího, moudrého muže, který jede rozsoudit jakýsi spor („kliditi jednu svádu“; 14,6) a na cestě se nerozpakuje pomoci panně v nesnázích.⁵⁹

Postavu *Ctirada* uvádí Dalimil slovy, že z mužů „jeden ješče dobrý ostal bieše, / ten sobě *Ctirad* jmě mějieše“ (14,1–2). Tomuto výroku můžeme rozumět tak, že *Ctirad* byl posledním z dobrých (statečných, mocných) mužů, z nichž většina padla za obětí rozličným dívčím lstem v předchozí kapitole (kde dívky „mnoho dobrých jinochův zbi-chu / a tak mocnějších nepřátel zbychu“; 13,17–18). U Pulkavy je *Ctirad* explicitně posledním zbylým z českých urozených velmožů (1893, s. 11) a při přípravě lsti je řečeno, že dívky „jeho jediného přeživšího se bály“ („solum timebant superstitem“).

Dodejme, že *Ctirad* je u Dalimila označen jako „vrah“ dívek (14,49), to ale vůbec nemusí znamenat, že nějakou dívku zabil; slovo *vrah* má ve staré češtině spíše význam „nepřítel“.

Za zmínku stojí ještě povaha vztahu mezi *Ctiradem* a *Šárkou*. Můžeme říci, že už sám dějový motiv (*statečný muž nachází v lese osamělou krásku v nesnázích*) v sobě inherentně obsahuje romantický potenciál. Ostatně Karbusický (1966, s. 232) nachází ve starých českých pověstech „romantické motivy dvojic, jako je Libuše a Přemysl, *Ctirad* a *Šárka*, Oldřich a Božena, Břetislav a Jitka“. A milostný vztah mezi *Ctiradem* a *Šárkou* (komplikovaný a ozvláštněný samozřejmě tím, že *Šárka* vědomě způsobí *Ctiradovu* smrt) je rozpracován v mnoha moderních podáních „dívčí války“. ⁶⁰ Je tedy otáz-

58 V různoctení Dalimilovy kroniky se objevuje i podoba „Ctihrad“ (Dalimil 1988, s. 220).

59 U Pulkavy *Ctirad* vysvobozuje *Šárku* doslova „misericordia motus“, tedy „pohnut lítostí“.

60 Např. ve Vrchlického *Šárce* (2016, pův. vyd. 1879) je dokonce hlavním tématem a nadto se rozšiřuje v milostný trojúhelník *Šárka* – *Ctirad* – *Vlasta*.

kou, zda takto číst už první verzi tohoto příběhu u Dalimila. V Dalimilově narativu žádné stopy romantického vzplanutí mezi postavami nejsou (jediným projevem emocí, a to falešným, je Šárčin pláč). Dalimilův Ctirad také příliš nezapadá do představy horlivého mladíka, se kterou některá moderní díla rovněž pracují; pravděpodobnější je obraz vyzrálého, rozvážného muže (v nadpisu kapitoly je nazván „pánem“ a jede rozsoudit jakýsi spor), který navíc podle části rukopisů už má syna (jenž se po dobytí Děvína mstí na Šárce a její sestře).

4.5 Ostatní motivy

4.5.1 Zahroubení na roh

U Kosmy zatroubí v noci během třídenní hostiny jeden z mladíků, aby jim dal povel k unesení dívek.

U Dalimila nacházíme zatroubení na roh (respektive „trubici“) jako povel k útoku také, ale tento motiv je využit na jiném místě: v epizodě o Ctiradovi a Šárce. Opět troubí muž (u Kosmy nejmenovaný mladík, u Dalimila Ctirad), a to uprostřed jídla či hodování (u Kosmy závěrečná mírová hostina, u Dalimila občerstvení u medoviny po osvobození Šárky). U Dalimila není objasněno, proč vlastně Ctirad na roh, nastražený u svázané Šárky, troubí. Šárka ho k tomu výslovně nenabádá a Ctiradovi ani není přisouzena žádná vlastní motivace, a vyprávění tak na tomto místě působí až zmatečně zkratkovitě. U Pulkavy naproti tomu Šárka výslovně prosí Ctirada, aby sám zatroubil na roh „solaciose“, tj. doslova „úlevyplně“, tedy snad „pro uvolnění napětí, pro povyražení“. V každém případě Ctirad zatroubením na roh nevědomky povolává do boje nepřátelské dívky (na rozdíl od mladíka u Kosmy, který povolává své spolubojovníky k unesení dívek) a přepadení nekončí intimním sblížením obou stran (jako u Kosmy), ale pobitím Ctiradovy družiny a obzvlášť krutou smrtí Ctiradovou. Dalimilovu verzi je tak na tomto místě vlastně možné číst jako temnou parodii Kosmy.

Golema (2005, s. 149) vidí v zatroubení na roh jeden z vícera dokladů praindoevropského původu příběhu (blíže viz kap. 5.5). S odkazem na Dumézila uvádí, že „hu-

dobný nástroj, který povoláva celé šiky po zuby ozbrojených bojovníků“, je rozšířeným motivem indoevropských příběhů.

Fakt, že je tento motiv přítomný v Kosmově i Dalimilově textu, nemusí ale podle mě nutně znamenat, že je tam dochován od praindoevropských dob. Je to vskutku běžný motiv, který sice může mít sám o sobě původ v motivu praindoevropském, ale jeho výskyt v pozdějších narativech rozhodně nemusí být dokladem starobylosti celých dotyčných příběhů.⁶¹

Golema ovšem správně upozorňuje na důraz, jaký Dalimilův narativ dává na roh (a zároveň na medovinu) v narativu o Ctiradovi a Šárce. Čistě logicky jsou tyto „rekvizity“ nepotřebné: dívky by pravděpodobně mohly Ctirada a jeho družinu, zaujaté Šárkou, prostě ze zálohy sledovat a přepadnout je i bez toho, aniž by je Ctirad sám přivolal zatroubením na roh. Funkce medoviny, položené dívkami příhodně ve „veliké lahvi“ (podle 14,12) vedle svázané Šárky, je sama o sobě jasnější a na rozdíl od rohu nepotřebuje způsob, jakým napomáhá provedení lsti, žádné vypravěčovo vysvětlení: vedle kvílící krásky Šárky je medovina druhým lákadlem pro Ctirada a muže (které Vlasta označuje za alkoholiky; 9,17) a navíc pravděpodobně opilý muž je pak pro dívky snazší přemoci (byť to Dalimil přímo nezmiňuje a všímá si jen toho, že se Ctirad jal se Šárkou pít, přičemž jeho druhové jsou usazeni okolo; 14,33–35). V tomto smyslu motiv „opojné medoviny“ výslovně rozvádějí další kronikáři.

4.5.2 Zrádná hostina a znásilnění dívek

Jiným společným motivem Kosmova a Dalimilova narativu je mírová hostina obou stran, která se zvrhne ve znásilnění dívek hochy/muži. U Kosmy k ní dochází před samým koncem narativu a je vyvrcholením děje, následuje jí bezprostředně konec války, opuštění a zničení Děvína. U Dalimila je hostina v předposlední kapitole a po ní teprve následuje závěrečná krvavá bitva a násilné dobytí Děvína.

61 Ke srovnání nabízím známou umělou pohádku „Tři veteráni“ ze souboru *Fimfárum* Jana Wericha (2003, poprvé vyd. 1960). I tam se vyskytuje přesně tentýž motiv: kouzelný hudební nástroj (harfa) povolávající celé šiky po zuby ozbrojených bojovníků. Nadto už název pohádky přímo vybízí k „troj-funkční“ interpretaci a možná bychom skrze ni i došli k pozitivním výsledkům (k identifikaci dalších motivů, které máme doloženy v širším indoevropském kontextu). To by ale bylo spíše dokladem toho, že ve „Třech veteránech“ se uplatňují zažitě pohádkové motivy, než dokladem o stáří dotyčného příběhu.

U Kosmy je hostina zdaleka nejdetailněji odvyprávěnou částí narativu. Má „laškovný“ tón a zároveň se během ní stupňuje napětí: mladíci už přicházejí na hostinu za dívkami „nejinak než jako draví vlci, kteří hledají žrádlo, aby vpadli do ovčína“ („Non aliter [...] ac si lupi rapaces querentes edulia, ut intrarent ovilia“).⁶² Náladu po prvním dni prohýřeném při nadměrném jedení a pití vystihuje Kosmas dvojsmyslnými verši: „A zatímco se snaží hasit žízeň, vzrostla jiná žízeň / a mladíci jen tak tak odkládají svou rozjařenost až do nočních hodin / ...“ („Dumque volunt sedare sitim, sitis altera crevit, / Leticiamque suam iuvenes vix noctis ad horam / differunt“). Dodejme, že v prvním verši není jednoznačné, kdo je předmětem věty „snaží se hasit žízeň“ – zda hoši, nebo obě strany.

V noci, nebo spíš k ránu, pak dává jeden z hochů zatroubením signál k únosu dívek. Kosmas nemluví přímo o znásilnění, což je pochopitelné vzhledem k dobovému vkusu ovlivněnému mj. křesťanským pohledem na sex. Použité sloveso *rapere* se z latiny nejčastěji překládá jako „unést“, mohli bychom snad použít i vícevýznamový český výraz „zmocnit se“.

Zmiňme ještě Kosmovu poněkud záhadnou formulaci „componere cibus et potibus symbolum“, kterou je hostina uvedena a kterou překladatelé překládají ve smyslu „sejít se ke společnému jídlu a pití“. To je ale poměrně volný výklad, doslovný překlad by byl spíš „poskládat obrazec z jídla a pití“. Třeštík (2003, s. 11–12) proto vidí v tomto místě odkaz na jakýsi obrovský slavnostní koláč, symbol slunce, jehož využití máme doložené v různých starých slovanských zvycích či rituálech týkajících se dožínků (tamtéž), a šlo by tedy o jednu z indicií, že podkladem pro Kosmovo vyprávění o „dívčí válce“ by mohl být skutečný staročeský zvyk (viz níže 5.4).

U Kosmy se společná hostina koná rozhodnutím obou stran při příměří („interposita pace [...] placuit utrisque partibus“). U Dalimila hostina nastává rovněž při příměří, které vyhlašuje Vlasta po převzetí vlády v zemi (kap. 14), a pořádají ji na Vyšehradě muži podníceni Přemyslem právě pod záminkou stvrzení míru (kap. 15). Na hostinu zvou „mocnější“ z dívek.⁶³ Za pozornost stojí dvě nejasnosti: už před hostinou muži konají nájezd na Děvín a bijí dívky na cestách (15,7–8), přesto se mocnější dívky nerozpakují přijít na Vyšehrad; dále je zajímavé, že mezi těmito dívkami, s nimiž chtějí

62 Překlad Hrdiny, Bláhové a Moravové (Kosmas 2011, s. 41).

63 V jiných rukopisech „slovutnější“ nebo „ctnější“ z nich, což vyniká v kontrastu s tím, že jsou dívky vzápětí explicitně cti zbaveny.

muži naoko zpečetit mír, není Vlasta. Znásilnění je u Dalimila mnohem explicitnější než u Kosmy: „[muži] mnoho dievek pohanichu / a [...] cti jě zbavichu“ (15,12–13).

V každém případě je znásilnění u Kosmy i Dalimila momentem, kdy dívky (tzn. neprovdané mladé ženy, panny) ztrácejí svou sílu a hrdost (a to u Kosmy implicitně, u Dalimila explicitně) a muži nad nimi získávají navrch. U Kosmy tím celé vyprávění končí a „od těch dob jsou tuzemské ženy [všimněme si: už ne dívky] pod mocí mužů“. U Dalimila se ta část nejmnocnějších dívek, které byly znásilněny, stydí vrátit na Děvín, a to vyprovokuje Vlastu k závěrečnému marnému útoku na Vyšehrad.

4.5.3 Lsti

„Dívčí válka“ je vedena otevřeně na bitevním poli, ale zároveň je to i „válka lstí“ a ty se ukazují jako rozhodující. Naznačuje to už Kosmas, podle kterého hoši byli „silnější“, ale dívky „zběhlejší ve lstech“. Rozhodujícím okamžikem celé války je ovšem lstivé unesení dívek na mírové hostině. „Silnější“ hoši tedy vítězí, když se uchýlí ke lstem. Za pointu „dívčí války“ bychom tak mohli označit i to, že nepřítel (dívky) je poražen, až když přistoupíme „na jeho hru“. Dodejme, že obraz hochů přitom není u Kosmy nijak lichotivý: jsou označeni jako „mnohem početnější“ („multo plures“) než dívky a také zneužijí příměří.

U Dalimila máme otevřený boj i mnoho lstí popsáno detailněji. Vlasta (v 10. kapitole) rozděluje dívky do tří skupin, na dívky moudré, které se mají radit, krásné, které mají provádět lsti, a bojeschopné, které se mají zdokonalovat v boji a pobíjet muže. První popsaná lest u Dalimila však není zosnována dívkami, ale Přemyslem, na jehož radu muži naoko oblehnou Libuši/Libici a tím získají možnost během jedné noci postavit Vyšehrad (12. kap.). Z úskoků dívek je detailněji popsáno pozvání mužů na Děvín pod záminkou příměří v době hladu (13. kap.). K mužům se tam posazují ty nejkrásnější z dívek a snaží se mužům vlichotit a přimět je, aby byli v určenou dobu na určitém místě, kde je však navzdory slibům pobijí. Vrcholnou lstí dívek je pak zajetí a umučení Ctirada, posledního ze statečných mužů (kap. 14; více viz kap. 4.4.4). Lstivost se projevuje v nelichotivém výrazu „nevěrná [tj. zrádná] rada“, kterým je postupně označena dívčí i mužská strana. Vlasta je „dívčí nevěrnou radou“ ustanovena za vládkyni celé země (14,50), načež jsou vyhlášeny neslýchané „dívčí zákony“. Vzápětí ale v čele s Přemyslem tajná „mužská nevěrná rada“ (15,14) zosnuje lstivé pozvání předních dívek na

Vyšehrad pod záminkou míru a jejich znásilnění. Tato mužská lest je poslední lstí narátivu; Vlasta následně ztrácí svou lstivost i kontrolu a vrhá se nerozvážně do přímého boje, v němž je zabita. Rozhodující předností se stává síla a sounáležitost, která se v dívčí skupině po Vlastině smrti ztrácí: dívky jdou do boje s pláčem, jsou muži zahánány na útěk a pobity.

5 Původ, žánrová příslušnost a interpretace „dívčí války“

V této kapitole představíme některé z interpretačních přístupů, které pro narativ o „dívčí válce“ u Kosmy a Dalimila navrhli dosavadní badatelé. Jak jsme uvedli výše v kap. 2, jedná se o interpretace zaměřené především na objasnění původu a funkce tohoto narativu v kronikách a zároveň na jeho žánrové zařazení. To můžeme mít tendenci poněkud „odbývat“ označením „pověst“, ovšem toto označení není ani jednoznačné, ani samozřejmé.

Některé z níže uvedených přístupů se nemusejí navzájem vylučovat, ale naopak se doplňují.

Většina interpretací se nezaměřuje výhradně na texty obou narativů, ale zároveň si všímá i následujících otázek: Jaký je vztah mezi narativem Kosmovým a Dalimilovým, příp. i narativy dalších kronikářů? Vyjadřují se k původu narativu nebo k historicitě vyprávěného sami kronikáři? Mohly existovat ještě jiné relevantní narativy o „dívčí válce“, které se nám nedochovaly? Několik skutečností, které jsou při hledání odpovědí na tyto otázky klíčové (a nevyplynuly z analýzy a srovnání narativů v kapitole 4), proto uvedeme v kapitole 5.1.

5.1 Původ a kontext příběhu o „dívčí válce“

Za relevantní materiál k bádání o možném původu příběhu o „dívčí válce“ považuji, stejně jako většina interpretů, dva nejstarší dochované narativy, tj. Kosmův a Dalimilův. Rozdíly mezi narativy o „dívčí válce“ v dalších kronikách (přestavených v kapitole 3.3) a narativem Dalimilovým nejsou tak veliké, aby se nedaly uspokojivě vysvětlit invencí pozdějších kronikářů a zapojováním nových motivů do převzatého příběhu.⁶⁴ Problematičtější, jak jsme zmínili již v úvodu a ověřili komparací v kapitole 4, je právě vztah mezi narativem Kosmovým a Dalimilovým: oba narativy se od sebe v mnoha ohledech zásadně liší, přesto však mezi nimi nacházíme shody nebo podobnosti, které rozhodně nemohou být náhodné.

64 Jako příklad uveďme již zmíněný motiv očarování nápoje, který Vlasta na začátku „dívčí války“ podává dívkám, a to počínaje Pulkavou.

Jinou skutečností, kterou je třeba vzít v potaz, je proklamovaný zdroj tohoto příběhu u Kosmy. Kosmas v předmluvě své kroniky uvádí jako jeden ze zdrojů svého vyprávění o nejstarších obyvatelích Čech jakési „báječné vyprávění starců“ či „bajné podání starců“⁶⁵ („senum fabulosa relatio“). Interpretace a překlad tohoto slovního spojení jsou problematické stejně jako určení konkrétních Kosmových narativů, které z tohoto zdroje mají pocházet (jak upozorňuje Karbusický 1995, s. 56–57). Uvedený termín se totiž nutně nevztahuje na všechny „nejstarší české pověsti“, neboť u některých narativů Kosmas vkládá i další zmínky o charakteru vyprávěného: např. příchod Čechů k Řípu doprovází vsuvkou „ut reor“ – „jak se domnívám“ (kap. I první knihy). Neméně pozoruhodná je výzva čtenáři, kterou Kosmas uzavírá XIII. kapitolu první knihy, po odvyprávění poslední z „nejstarších českých pověstí“ z pohanské doby (popravě zrádce Duryňka knížetem Neklanem): „Et quoniam hec antiquis referuntur esse temporibus, utrum sint facta an ficta, lectoris iudicio relinquimus“ („A protože se toto prý událo v dávných časech, necháváme na posouzení čtenáři, zda je to pravda, nebo výmysl“).

Formulace „senum fabulosa relatio“ vyvolávala u některých romantických i pozdějších badatelů představu, že Kosmas sbíral, jako jakýsi středověký „folklorista“, ústně tradovaná vyprávění od lidových vypravěčů. Přehled vývoje této představy a její kritický, odmítavý rozbor nabízí Karbusický (1995, s. 15–22). Sám pak Kosmou použité slovo „senex“ („stařec“) vykládá poměrně odvážně, jako „potulného či předdvorského pěvce“ a „relatio“ jako jeho „epicky zpěvní přednes“ (tamtéž, s. 201). Podle Karbusického tedy Kosmas „nejstarší české pověsti“ čerpal ne z (prozaického) vyprávění tradovaného mezi prostým lidem, ale z veršované epiky přednášené na knížecím (a královském) dvoře Přemyslovců koncem 11. století. Kosmas pak tuto (nikoliv lidovou) „pověst reprodukoval relativně věrně. Dal jí jen latinské stylistické roucho, opentlil ji svými učenostmi a rozpomínkami na svět antické literatury, zformoval po svém její dialogy a leccos si i zveršoval v hexametru“ (Karbusický 1966, s. 72).

Lehár (1983, s. 59) oproti tomu tvrdí, že „[s]enes‘ znamená starce, staré lidi; není doložen význam, který by umožňoval jiný výklad“, a shrnuje, že „[b]ylo ukázáno, že výrazem ‚fabulosa relatio‘ rozumí Kosmas vypravování o nepravdivých a nepravděpodobných věcech“ (tamtéž).⁶⁶

65 První překlad je Hrdinův (Kosmas 1975), druhý z nejnovějšího překladu Hrdiny, Bláhové a Moravové (Kosmas 2011).

66 Dodejme ještě, že Kosmova formulace „senum fabulosa relatio“ by byla zároveň potenciálně nejlepším „pseudozdrojem“, jaký mohl Kosmas uvést, kdyby byla jím vyprávěná historie pohanských

Určení původu tzv. „nejstarších českých pověstí“, mezi které se řadí „dívčí válka“, je tedy nejisté, ale zmiňujeme ho, protože může být zásadní pro jejich interpretaci (tak např. „prostý lid“ mohl těžko čerpat z antické tradice, dostupné ve středověku jen intelektuálům, nicméně právě on mohl být nositelem doznívajících pohanských zvyků; srov. níže kap. 5.4, 5.6).

Další otázkou zůstává naznačená „propast“ mezi Kosmou a Dalimilem. Jak jsme ukázali výše v kapitole 2, mezi Dalimilovými zdroji byla nepochybně Kosmova kronika. Bláhová (1995, s. 201) shrnuje, že „[p]ředevším na počátku českých dějin [Dalimil] podstatně rozšířil známé pověsti“. Rozdíl mezi „dívčí válkou“ u obou kronikářů je ze všech „nejstarších českých pověstí“ největší (některé jiné Dalimilovy pasáže z „nejstarších českých pověstí“ jsou oproti Kosmovým naopak stručnější a co do motivů chudší – např. líčení mravů prvních Čechů či „Libušin soud“).

Vysvětlení se nabízí několik. Karbusický (1995, s. 60) zmiňuje ironicky „zázračné a všeschné ‚lidové podání‘ [...] jako deus ex machina pro vysvětlení všeho, co je v Dalimilovi navíc proti Kosmovi“. Jinou možností je, že Dalimil vycházel hlavně z Kosmy, ale projevil při skládání své „dívčí války“, která je oproti Kosmově mnohem rozsáhlejší a bohatší, velkou vynalézavost a fantazii. Na otázku, proč by to dělal zrovna u „dívčí války“ a ne u jiných Kosmou uváděných narativů, bychom mohli odpovědět, že v „dívčí válce“ měl Dalimil pro takovéto rozvedení zkrátka nejlepší „živnou půdu“. A to ať už při vymýšlení této epizody sledoval hlavně zájmy publika (pro které byla „dívčí válka“ s velkolepými řečmi, bitvami, přepadeními a znásilněním bezpochyby vzrušujícím čtením; srov. níže kap. 5.8) nebo nějaké své „hlubší“ zájmy (a chtěl svou „dívčí válkou“ demonstrovat nějaký problém, např. upozornit na nebezpečí převrácených genderových poměrů apod.).

Úplně jinou a veskrze hypotetickou možností je, že „bohatá“ verze „dívčí války“, jakou nacházíme u Dalimila a postrádáme u Kosmy, existovala už před Dalimilem, případně i před Kosmou. Golema (2005, s. 154) vysloveně předpokládá dlouhý „rodokmeň“ tohto starého příběhu“ a počítá s tím, že kronikáři „počuté pôvodne podstatne

Čechů čistě jeho vlastním výtvořem. Fiktivní „senes“ – starci by v době sepsání kroniky mohli být už považováni za mrtvé, což by „jejich“ vyprávění činilo neověřitelným a zároveň mu to paradoxně dodávalo autoritu. Neboť, jak uvádí (s velkou nadsázkou) von Cotzen (2019b, s. 13), ve středověku „jen zemřelý autor je dobrý autor“ („Nur ein toter Autor ist ein guter Autor“); a označení „fabulosa“ Kosmovi přesto nechává prostor se od vyprávění zcela distancovat.

robustnější orálně převedena více (Kosmas) či méně (Dalimil) krátili“ (2016, s. 41). Předpokládá se tedy existence nedochovaných slovesných (včetně ústně tradovaných) děl, která byla Kosmovi a (nebo) Dalimilovi zdrojem. V nich by existoval narativ o „dívčí válce“ ve své původnější „bohaté podobě“. Někdo – buď sám Kosmas, nebo nějaký Kosmův zdroj – pak tuto bohatší verzi převzal a vědomě ji zkrátil a přitom vynechal mnoho motivů. Dalimil – nebo nějaký Dalimilův neznámý zdroj – pak mohl Kosmu „obejít“ a navázat přímo na původnější „bohatší“ verzi (dochovanou do jeho časů opět v nějakém nám neznámém díle).

Lehár (1983, s. 53–76) se obšírně zabývá otázkou, zda má Dalimilova kronika původ v orální tradici epických písní, nebo v psané literatuře – obojí má totiž jiné zákonitosti (s. 66). Důkladný rozbor provádí Lehár na Dalimilových líčeních bitev a porovnává, zda se sobě tato líčení navzájem podobají a jsou sestavena spíše z opakujících se stálých formulí (což by odpovídalo orální tradici), nebo zda jsou to líčení „unikátní“, sestavená vždy „nanovo“ z jedinečných veršů (což by odpovídalo psané literatuře). Dospívá k závěru, že jde o druhý případ a že pro Dalimila se „[p]reexistence ústní epiky [...] rozplývá v neurčitou možnost, ne sice zcela nepravděpodobnou, ale zcela neuchopitelnou“ (tamtéž, s. 73). To znamená, že z formální stránky Dalimilova díla nemůžeme vyvozovat, že by Dalimilovým zdrojem byly ústně tradované epické básně, a „[p]okus najít před Dalimilovou kronikou nějakou slovesnou tradici, buď ústní, nebo psanou, končí tedy rozpačitým konstatováním: nelze ji vyloučit ani dokázat“ (tamtéž, s. 75).

Ve prospěch starobylého původu „dívčí války“, příp. dalších „nejstarších českých pověstí“ předkládá Golema některé doklady „orality“ v Kosmově a Dalimilově kronice: má mezi nimi být např. hojné používání epitet v těchto vyprávěních, jako třeba ve výrazech „neschůdné lesy“, „sladký med“ či „vody hojné a rybnaté“ v řeči praotce Čecha (Golema, 2016, s. 41). Jako další takovéto doklady orality přímo v Kosmově „dívčí válce“ cituje Golema (tamtéž) spojení „zvučná polnice“ („sistrum raucum“) a „Venuše zlatá“ („Venus aurea“).

U obou těchto spojení si však troufám namítnout, že se zdají spíš podmíněna Kosmovým jazykem (latinou) a formou dané pasáže (veršem – hexametrem). Všimněme si celého hexametrového dvojverší „Lusistis satis, edistis satis atque bibistis; / Surgite, vos rauco clamat Venus aurea sistro“. Celé je zdobeno aliterací (viz hlásky *s*, *c* [*k*], *v*, *r*, *t*). První verš (jak upozorňují editoři Kosmy 1923, s. 32) je přímou obměnou verše starořímského básníka Horatia (*Epistolae* II, 2, 214). V druhém verši nacházíme obě

sousloví, která Golema, jak jsme uvedli, považuje za zděděná z hypotetické ústně tradované předlohy Kosmovy „dívčí války“. Všimněme si ale, že přívlastek *rauco* („zvučnou, chraplavou“) a nadřazené slovo *sistro* („píšťalou, polnicí“) zaujímají pozici před cézурou (zhruba v polovině verše) a na konci verše a gramatická shoda jejich koncovek vytváří asonanci. To jsou znaky typické pro tzv. leoninský hexametr, oblíbený středověký podtyp daktylského hexametu, „vylepšený“ právě o vnitřní rým (mnohdy gramatický), příp. asonanci mezi cézурou a koncem verše (srov. Vidmanová 2004). To znamená, že Kosmovu volbu slov na tomto místě možná ovlivňovalo spíše formálně estetické hlediště než cokoli jiného. A stejně tak u spojení *Venus aurea* („Venuše zlatá“) je třeba upozornit, že slovo *aurea* je zkrátka velmi příhodné slovo pro použití v daktylském hexametu už z metrických důvodů (protože samo o sobě tvoří daktyl a navíc začíná i končí samohláskou, což je v latinské časoměrné poezii výhodná vlastnost slova).

Soudím tedy, že by bylo opravdu mistrovským kouskem (nebo velkou náhodou), kdyby toto Kosmovo dokonalé hexametrové dvojverší bylo překladem nebo obdobou staročeské předlohy.

Téma tedy musíme uzavřít opatrným konstatováním, že není jisté, ani odkud Kosmas čerpal informace pro své vyprávění o „nejstarších českých pověstech“, ani proč jsou u Dalimila tato vyprávění zachycena v jiné podobě než u Kosmy. Interpretace těchto vyprávění (včetně dílčího vyprávění o „dívčí válce“) přitom ovšem mohou odpovědi na tyto otázky jak nabízet, tak vyžadovat.

5.2 Záznam historické události

Kroniky, s určitou výjimkou u Kosmy (viz výše kap. 5.1), prezentují „dívčí válku“ především jako historickou událost, která se skutečně stala tak, jak o ní píší. Věrohodnost vyprávění je tedy (což se může zdát jako paradox) explicitně zpochybňována pouze v nejstarší z kronik (Kosmově), zatímco třeba v mnohem mladší (a hypotetické „dívčí válce“ časově mnohem vzdálenější) kronice Hájkově je naopak zdání věrohodnosti největší, umocněné velmi podrobnými detaily i udáváním letopočtů.

Historicitu Hájka zásadně zpochybnil už osvícenec Gelasius Dobner, přesto historické jádro „nejstarších českých pověstí“, jak o nich vypráví Kosmas, později před-

pokládal např. romantismem ovlivněný František Palacký (Kalandra 2018, s. 11–12).⁶⁷ Jenže zásadní problém v „historickém“ chápání Kosmova vyprávění tkví v tom (jak upozorňují např. Kalandra tamtéž a Karbusický 1995, s. 22), že přepokládá tradování historických událostí v ústním podáním napříč staletími. Kosmas se však ve 12. století mohl jen těžko dozvídat z „vyprávění starců“ o událostech, které klade několik staletí do minulosti (před křest knížete Bořivoje v 9. století, a tedy i před rozšíření písma v Čechách). Historická paměť nezafixovaná písmem zkrátka takto daleko nesahá. Kdyby tomu tak bylo, potom, jak praví s náznakem absurdity Karbusický (1995, s. 22), by si historik ve 20. století „mohl ještě chodit pro reminiscence z třicetileté války mezi lid“.

Karbusický (1966, s. 265) proto konstatuje, že „[v] přístupu ke starým pověstem jako k historickému prameni z doby prehistorie tkvěl také nejzákladnější omyl většiny dosavadního bádání o nich. [...] P]ověst nemůže být směrodatným pramenem pro dobu, o níž vypráví, ale především pro dobu, která ji vytvořila a která jí věřila.“

Z narativů o „dívčí válce“, jak jsou prezentovány v jednotlivých kronikách, se tedy pravděpodobně nedozvídáme o žádné skutečné historické události, nýbrž o tom, jak si středověcí (renesanční, barokní) kronikáři představovali, že by taková událost měla vypadat.

5.3 Vzpomínka na matriarchát

Nejedlý (1953) viděl v postavě Libuše a jejích sester a dále zejména v „dívčí válce“ vzácný doklad, resp. „vzpomínku“ národa na pravěké matriarchální společenské uspořádání a jeho závěrečnou etapu (boj o moc mezi muži a ženami, ve kterém byli muži úspěšnější). Za původnější podobu příběhu považuje Nejedlý tu zachovanou u Kosmy. Pozdější narativy a jejich nové motivy pokládá za dílo lidské fantazie.

Hypotézu o dokladu matriarchátu v „nejstarších českých pověstech“ odmítá Karbusický (1966, s. 14). Rovněž odmítá, že by Kosmovo líčení „zlatého věku“, ve kterém

67 Hodí se na tomto místě připomenout, že příběh o „dívčí válce“ není obsažen v *Rukopisech královédvorském a zelenohorském* (1997; pravděpodobně falza z počátku 19. století; dále RKZ), na rozdíl od jiných z „nejstarších českých pověstí“ (o „Libušině soudu“, nepřímo o praotci Čechovi v RZ; o „lucké válce“ v RK). Karbusický (1995, s. 78) řadí i autory RKZ do „naivně historické větve“, která věřila v historicitu pověstí. Mohli bychom se proto ptát, proč autoři RKZ vynechali příběh o „dívčí válce“, který ze svých zdrojů (mezi nimiž byly starší české kroniky) znali a který by se byl pro velkolepé a romantizující zpracování v RKZ jistě hodil. Možná i autorům *Rukopisů* připadal příběh o „dívčí válce“ příliš nepravděpodobný, a tudíž potenciálně ohrožující i důvěryhodnost falz.

žili první Čechové a které absencí osobního majetku připomíná jakýsi „prvobytný komunismus“ (1995, s. 13), mohla být nějaká vzpomínka na skutečnou primitivní společnost. V Kosmově líčení sexuální volnosti prvních Čechů, kteří neznali lůžka a ulehávali do trávy ve stínu stromů (kap. I první knihy), a v narativu o „dívčí válce“ vidí Karbusický (1966, s. 14) spíše narážku na „letnicové obřadní hry mládeže v přírodě“ (srov. kap. 5.4), které ještě v Kosmově době doznívaly.

Případné dochování vzpomínky na matriarchát označují oba badatelé (Karbusický i Nejedlý) shodně za velmi vzácný jev. Karbusický (1963, s. 237) dodává, že „doklady o matriarchálních poměrech shledává archeologie na našem území asi v době kolem 3000 let před naším letopočtem, což by znamenalo až ke Kosmovi 4000 let ústní lidové tradice“. Také Nechvátal (1976, s. 10) považuje za zcestné, „že by pověst byla ještě z doby přechodu matriarchátu k patriarchátu,“ neboť „tento veliký společenský přechod nastal podstatně dříve, než kam může být pověst kladena“.

5.4 Záznam pohanského zvyku

Charakter „dívčí války“, jak o ní vypráví Kosmas, není jednoznačný, mohl by však odpovídat spíš než skutečnému válečnému konfliktu jakési hře anebo rituálu. Obě strany si staví hrady, ale ty, jak bylo naznačeno výše (kap. 4.2.4), by mohly být jen jakýmsi maketami ze dřeva nebo z chrástí. Strany spolu bojují (zřejmě jednak silou, jednak se nějakým způsobem přechytračují), ale není tu žádný explicitní odkaz na skutečné, nekontrolované násilí. Po válce, v době příměří, se obě strany domlouvají na tří denních „hrách“, na nichž společně hodují a celá „dívčí válka“ dost možná končí sexuálními radovánkami.

Karbusický (1995 s. 34) proto vidí v podobě „dívčí války“ u Kosmy „obraz slovanských plesů v přírodě, zvláště letnicových, kdy se při rituální promiskuitě vzájemně oddávali nejen dívky a jinoši, ale i mladé ženy.“ Existenci tohoto pohanského zvyku rovněž dokládá výskytem podobné hry (i se stavbou hradu, jež muži jako by dobývali na ženách) ještě v 19. století ve Švýcarsku (Karbusický 1966. s. 70). Rovněž Turek (1963, s. 49) spatřuje v „dívčí válce“ u Kosmy „záhadné líčení jakýchsi erotických her“.

Interpretace je tedy taková, že z opakovaného, pravidelného pohanského zvyku (jakým mohly být např. každoroční slavnosti spojené s hrami a hodováním) se kronikářským ztvárněním stala jedinečná (pseudo)historická událost.

I podle Třeštíka (2003, s. 12) lze v Kosmově narativu „zcela nepochybně“ spatřovat obraz pohanského rituálu (nikoli „historické“ války). Historicitu spatřuje Třeštík (tamtéž) pouze v tom, že „jako každý mýtus, vyprávěl [i ten o „dívčí válce“] o počátcích“, zde konkrétně o zavedení „pevné instituce manželství“.

5.5 Verze praindoevropského mýtu o válce funkcí

Novou interpretaci „dívčí války“ jakožto obměny praindoevropského mýtu o válce funkcí nabídl počátkem 21. století Martin Golema (Golema, 2005; 2013; 2016).

Jeho interpretace se zakládá na hypotéze G. Dumézila o praindoevropském myšlení, které pracovalo se třemi „funkcemi“ (česky souhrnně Dumézil 1997). Praindoevropská společnost byla podle Dumézila rozdělena do tří vrstev, z nichž každá byla charakterizovaná jednou z těchto funkcí. První funkce zajišťovala vládu a právo; druhá funkce boj; třetí funkce výrobu a obživu (tedy zemědělství, řemesla, obchod). Doklady tohoto rozdělení shledává Dumézil mj. ve struktuře panteonů (božstev) různých národů indoevropského původu: jednotliví bohové nebo skupiny bohů v nich mají funkčně odpovídat třem společenským vrstvám. Stejně tak se dají příklady trojfunkčního rozdělení nalézt v mytologických narativech indoevropských národů. Tyto narativy zpravidla tematizují konflikt mezi jednotlivými funkcemi (resp. jejich nositeli), přesněji mezi aliancí prvních dvou funkcí a funkcí třetí. A výsledkem konfliktu je řád, ve kterém je třetí funkce podřízena prvním dvěma (Golema 2005, s. 140). Přesně takovýmto narativem je podle Golemy i „dívčí válka“ dochovaná v nejstarších českých kronikách.

Golema vychází primárně z narativu Dalimilova. Pasáž, na které je možnost aplikace Dumézilovy hypotézy nejzřetelnější (a která Golemu k „trojfunkční“ interpretaci dívčí války vůbec navedla – 2005, s. 139), popisuje Vlastino rozdělení dívek do tří skupin:

„Po tom jě na tré rozděli
a úřady jě poděli.
Múdrějším hrad poruči

a v radě jě seděti uči
 řkúc: „Ktožť rád sedí v radě,
 ten ostojí v každěj svádě.“
 Krašším sě káza líčiti
 a chytrěj řeči sě učiti
 řkúc: „Tiemto mužóm poleku,
 kdežto jich mocí nedoteku.“
 Třetím káza s lučišči jezdití,
 a muže jako psy bítí.“ (10,9–22)

Tři skupiny, do nichž Vlasta dívky rozděluje, podle Golemy odpovídají třem praindoevropským funkcím. „Múďřejší“ dívky ztělesňují funkci první, vladařskou. Skupina uváděná Dalimilem jako třetí odpovídá dumézilovské funkci druhé, válečnické. Konečně dívky „krašší“ (krásnější) a slabší (mužům se nevyrovnají silou, „mocí nedoteku“), poslané chystat mužům léčky (*poléci*), zastávají funkci třetí. Jednou z charakteristik třetí (výrobní) funkce mají být totiž právě lstivé způsoby boje (Golema 2005, s. 147).

Důkazy pro praindoevropský, „trojfunkční“ původ dívčí války nalézá Golema (2005, s. 150) i v dalších motivech: např. ve trojici lákadel, jimiž dívky přelstí Ctirada (Šárka – medovina – roh).

Nepráteleství mezi dvěma pohlavími v „dívčí válce“ je tedy podle Golemy (2005, s. 140) v příběhu „redundantní“ a bylo přidáno až „ako nová vrstva na starý palimpsest příběhu o vojne funkcii“ (tamtéž). Z „praindoevropského“ pohledu jde především o tuto válku funkcí, pro kterou je celá „dívčí válka“ jakousi metaforou. Třetí, „výrobní“ funkci přitom v Dalimilově narativu „hrají“ dívky, které jsou (což je pro nositele této funkce typické) plodné a také bohaté: když je na Vyšehradě hlad, zvou muže na Děvín, 13,3–4; Vlasta „má sklep plný Libušina zlata“, podle 11,74). Druhou, „válečnickou“ funkci představuje kolektiv mužů, které ovšem dívky zprvu drtivě porážejí. První, „vladařskou“ funkci zajišťuje moudrý Přemysl (který se sám bitev neúčastní). Teprve po vytvoření vzájemné aliance („[muži] Přemyslovi vieru slíbichu“; 15,5) mohou první a druhá funkce přemoci, podrobit si a integrovat funkci třetí, což má být model vysledovatelný v mnoha indeovropských mytologických narativech.

Předpokladem pro tuto interpretaci „dívčí války“ je samozřejmě přijetí Dumézilovy hypotézy o trojfunkční ideologii indoevropských národů, ale také hypotézy, že

u Dalimila máme dochovanou původnější, resp. celistvější podobu příběhu než u Kosmy (viz kap. 5.1). Kosmův text totiž pro „trojfunkční“ interpretaci příliš vhodný není: nenacházíme tu prostě dost motivů, které bychom mohli podle poměrně komplexní „trojfunkční“ teorie analyzovat. Golema (2016, s. 41) „chudost“ Kosmova narativu o „dívčí válce“ vysvětluje tím, že Kosmas jej odněkud přejímal a ve vlastním zpracování ho zestručnil. Dalimil pak podle Golemy (tamtéž) příběh přejímal také, ale detailnost zdrojového narativu, a tedy i skrytý „trojfunkční“ význam zachoval. A to třeba i bezděky, byť Golema připouští i možnost, že Dalimil „ešte vnímal dvojaký zmysel tohto textu, že ho dokázal dešifrovať a dokonca aplikovať na konflikty svojej doby“ (2005, s. 153).

Je příznačné, že onen citovaný, nejvíce „do očí bijící“ projev trojfunkčnosti – rozřazení dívek do tří skupin – v narativech dalších kronikářů chybí.

5.6 Ohlas antické tradice

Jak jsme uvedli výše, Kosmas byl intelektuál vzdělaný v klasické latinské literatuře a i Dalimil (jakožto nejspíš příslušník rytířského stavu) pravděpodobně antickou kulturu znal zprostředkovaně, její témata totiž rezonovala i středověkou literaturou. Významným konkrétním příkladem je výše zmíněný staročeský rytířský epos *Alexandreida*, který vznikl krátce před *Dalimilovou kronikou* (a byl jednou z mnoha variací dobrodružných narativů o Alexandru Velikém, které ve středověku existovaly v latině i v národních jazycích).

Zevrubný rozbor antických vlivů v Kosmově díle podává Švanda (2009), pro nás je důležité, že několika motivů si lze všimnout i v Kosmově narativu o „dívčí válce“. Výše byla zmíněna jména antických bohů (Venuše, Cerés, Bakchus, Vulkán), která „zdobí“ závěr narativu. Motiv „nespoutaných“ dívek, které se prohánějí po lesích, vládnou zbraněmi, volí si vůdkyně a loví, zase připomíná obraz starořecké bohyně Artemidy (římské Diány) s její družinou panen, a narážka na sexuální nevázanost dívek („samy si volily muže, ne muži je“) poněkud upomíná na starověký orgastický kult tzv. bakchantek (Zamarovský 1996, s. 65–67; 78–79).

Ale nejexplicitněji vyjádřeným antickým motivem je v Kosmově i Dalimilově „dívčí válce“ odkaz na Amazonky – bájný národ bojovných žen z antické (starořecké) mytologie, které údajně vytvořily „ženskou“ společnost, ve které muži měli jen mino-

ritní podřazenou roli. Druhá výrazná podobnost, vypravěči ovšem netematizovaná, je mezi „dívčí válkou“ (zvláště Kosmovou) a starořímskou pověstí o únosu Sabineek.

U Kosmy podobnost s Amazonkami tematizuje vypravěč na začátku narativu, uvádí jím líčení předválečného chování dívek a jejich zvyklostí. U Dalimila na Amazonky odkazuje Vlasta ve své povzbuzující řeči k dívkám před bitvou: vypráví o jejich bojích s Kýrem a Alexandrem a dává je dívkám za vzor („Budem jako amazovské panie“; 11,49).

Amazonky byly v řecké mytologii (později obecně v antické kultuře) národ, ve kterém muži otročili ženám a ženy vládly, bojovaly a vykonávaly další jinak typicky mužské činnosti. Honzíková (1995, s. 330) uvádí, že „[p]ověst o Amazonkách byla v Čechách známa nejspíše z *Alexandreidy* (v dochovaném českém textu však obsažena není)“. Vlasta u Dalimila přímo zmiňuje, že Amazonky bojovaly proti Alexandrovi – to je dost možná právě odkaz na nějakou nedochovanou pasáž staročeské *Alexandreidy*.

Už v antice Amazonky vystupují v různých kontextech a příbězích. Antičtí historikové je považovali za skutečný národ, který původně sídlil ve Skýthii⁶⁸ (Zamarovský 1996, s. 38). V řeckých bájích figurují jako protivnice individuálních mužských hérůů (Bellerofontés, Héraklés, Théseus), později v Trójské válce bojují na straně Trójanůů (tamtéž). V pozdějších představách se objevují Amazonky i v historické době jako protivnice perských císařůů a Alexandra Velikého,⁶⁹ římstí básníci zase kladou individuální hrdinky podobné Amazonkám i do dávné Itálie⁷⁰ nebo do vojska Hannibalova.⁷¹ Dá se tak říci, že z původního bájného etnika Amazonek jako by se vyvinul jakýsi univerzální princip „amazonskosti“, jehož nositelkami jsou prostě ženy, které na sebe berou mužské vlastnosti, zejména bojovnost, nebo které vytvářejí ženami řízenou (matriarchální) společnost. A v tomto smyslu jsou vrcholnými „Amazonkami“ i české dívky v „dívčí válce“.

Dodejme, že u několika antických Amazonek se tradují jejich jména; jednou z nich je jejich královna Penthesileia, údajně zabitá hrdinou Achillem před Trójou (Zamarovský, 1996, s. 38). Tuto postavu do svého narativu o „dívčí válce“ zapojuje Hájek,

68 Tj. na severních březích Černého moře, příp. i Kaspického moře.

69 Tak je tomu ve středověkých „*Alexandreidách*“, včetně možná nedochovaných částí *Alexandreidy* staročeské, a samozřejmě v Dalimilově „dívčí válce“.

70 Hrdinka Camilla ve Vergiliově v eposu *Aeneis* (Vergilius Maro 1959; pův. vydáno zřejmě krátce po autorově smrti r. 19 př. n. l.), v 11. knize, verše 432 a následující.

71 Hrdinka Asbýté v eposu *Punica* Silius Italica (Silius Italicus 1890; složeno koncem 1. stol. n. l.), v 2. knize, verše 58 a dále.

a to dvojím způsobem: jednak je přímo zmíněna (v podobě „Pantasilí“) jako královna Amazonek (fol. XVII^v / 2013, s. 70), jednak je jménem této Amazonky nepochybně inspirována další Hájkova postava z „dívčí války“ jménem Pětisíla (fol. XV^v / 2013, s. 66).

Za povšimnutí ještě stojí, že Vlasta u Dalimila mluví o Amazonkách jako o svých současnicích: používá staročeské slovesné časy pro mluvení o přítomnosti (prézens a perfektum⁷²), nikoli časy vyprávěcí (aorist, imperfektum): např. „samy zemí vládnú“, „sú jměly s ciesařem Ctyrem svádu“, „I jmají toho po světu čest i chválu“ (11,50–60).

Úplně odlišná od Amazonek je starořímská pověst o únosu Sabineek, kterou vylíčil mj. historik Livius (59 př. n. l. – 17 n. l.) v 9. kapitole 1. knihy svých dějin *Od založení Říma* (*Ab urbe condita*; Livius 1964). Podle ní po založení města Říma (údajně roku 753 př. n. l.) chyběly mezi prvními občany ženy, a tak se muži rozhodli získat ženy lstí: pozvali rodiny z okolních měst (která obýval kmen Sabinů) na hry k počtě boha Neptuna a během nich se na povel zmocnili dcer svých sousedů, unesli je a vzali si je za manželky. (Sabinové v odvetě Řím oblehli, ale Sabinky nakonec své otce se svými manželi usmířily.)

S Kosmovým narativem má tato pověst shodnou premisu: *Mužům nejsou dostupny dívky k ženění* (u Livia explicitně, u Kosmy si „dívky vybíraly muže, ne oni je“); *konají se hry, během kterých muži dívky lstivě unesou a ožení se s nimi*. V obou případech má navíc příběh „zakladatelskou“ funkci. Sabinky se staly prvními manželkami Římanů, a tak vlastně pramatkami celého římského národa.⁷³ České dívky (ženy) se podle Kosmy po „dívčí válce“ dostaly pod moc mužům – a můžeme dovozovat, že tím byl vůbec umožněn vznik udržitelného státu: po „neuspořádaných“, „dobyčích“ poměrech hned po osídlení země Čechem u Kosmy, respektive po neudržitelném počátečním stavu u Římanů, jehož prvními občany byli bratrovrah Rómulus, jeho druhové a uprchlí omilostnění zločinci z okolních obcí.⁷⁴

72 Perfektum v určité vývojové fázi staré češtiny mohlo označovat přítomný výsledek vzešlý z minulého děje (Kosek 2017).

73 Po sabinských dívkách bylo, podle téže pověsti, pojmenováno třicet římských *kurii* (správních celků, do kterých se všichni občané ještě v historické době dělili).

74 Srov. Dalimilovu zmínku (2,5), že důvodem odchodu praotce Čecha z jeho původního domova bylo „mužobojstvo“, tedy vražda; Kosmas tento detail neuvádí.

Tato poměrně „čirá“ podobnost mezi starořímskou pověstí a Kosmovým narativem o „dívčí válce“ je u Dalimila méně zřejmá (chybí motiv her i motiv nedostatku žen). Není proto divu, že další kronikáři tuto souvislost nerozvádějí ani nezmiňují (na rozdíl od podobnosti s Amazonkami), třebaže jim z kanonického Livia pravděpodobně musela být známa.

Podobnosti Kosmovy „dívčí války“ s únosem Sabineek, ve smyslu uvedeném výše, si všímají mj. Sedláček (1895, s. 10), Nechvátal (1976, s. 9–10) či Sadílek (1997, s. 112). Golema (2005, s. 140) nachází podobnosti i s Dalimilovou „dívčí válkou“, a to podobnosti „hlubinné“, zapříčiněné tím, že i starořímská pověst o únosu Sabineek má být příběhem o souboji funkcí v „praindoevropském duchu“ – šlo by opět o spojení první funkce (v moudrém polobohu Rómulovi) a druhé funkce (v jeho bojovnících) proti funkci třetí (dobře zaopatřeným Sabinům a jejich plodným dcerám) s následnou integrací této třetí funkce; viz Golema 2005, s. 140, s odkazem na sekundární literaturu.

5.7 Etymologická pověst

Příběh o „dívčí válce“ mohlo také inspirovat toponymum *Děvín*, které v narativech hraje významnou roli jako název hradu, jehož stavba provází začátek „dívčí války“ a jehož zkázou válka končí.

Ve většině narativů je přímo tematizována etymologie názvu *Děvín* jako odvozeniny od slova *děva* (nebo příbuzného slova), neboť hrad založily a obývaly dívky. Kosmas odkazuje na „virginale vocabulum“, tj. doslova „dívčí slovo“ (český výraz si čtenář latinského textu musí domyslet). U Dalimila není tato etymologie výslovně uvedena, ale přesto je naznačena tím, že jsou obě slova uvedena v jednom verši: „Dievky hradu Děvín vzděchu“ (9,10). Autor textu tu pravděpodobně zkrátka předpokládal, že českému čtenáři bude souvislost zřejmá. Pozdější kronikáři odvozují *Děvín* od výrazu *děvice* (což je původem zdrobnělina od *děva*).⁷⁵

75 Pulkava, Piccolomini a Dubravius toto slovo čtenářům v latině zprostředkovávají prostě jako český výraz pro „dívku“ (*puella*) či „pannu“ (*virgo*), Pulkava a Piccolomini české slovo i citují. Stojí za povšimnutí, že pro Hájka jako by toto slovo bylo archaismem: „dala jemu jméno Děvín proto, neb panny na ten čas ‚děvice‘ sluly“ (fol. XVI^r / 2013, s. 67). Stručný Kuthen (1539) uvádí název „Děvín“, ale ne jeho etymologii. Paprocký (1602, s. 19) hrad nazývá „Děvčí hrad“ a proto nepotřebuje etymologii tematizovat. Beckovský (1700, s. 48) rozvádí výklad Hájkův: „dala mu jméno Děvín, jako by řekla ‚Panenský hrad‘; neboť tehdáž panny ‚děvice‘ slouly“.

Toponymum *Děvín* je doložené také u jiných sídel, a to na více místech (Profous 1947, s. 342–343). To znamená, že jde o reálné slovanské toponymum, není až výmyslem Kosmovým. (Ke zřícenině Děvín v dnešní Praze ovšem viz kap. 4.2.4; je pravděpodobně odlišná od Děvína, o kterém vyprávějí Kosmas a Dalimil.)

Etymologie tohoto toponyma uváděná kronikáři přitom samozřejmě nemusí vůbec odpovídat etymologii skutečné. Etymologické výklady toponyma *Děvín* byly navrženy tři (jejich přehled podává Karbusický 1995, s. 32):

1. Od apelativa *děva* – možnost, která je nejvíce nasnadě a uvádějí ji všichni kronikáři. Tuto možnost Karbusický (tamtéž) odmítá se slovy, že „rovnici Děvín = děva vynalezla nevědecká etymologie středověku“. Podle mě je tento Karbusického soud unáhlený a vycházel z názoru, že z historického hlediska Děvín nemohl ve skutečnosti být hradem/obcí pouze dívek. To už je ale jiný problém. Název Děvína mohl být podle mě přesto od apelativa *děva* odvozen, avšak o charakteru jeho obyvatel by to nevypovídalo o nic víc, než je tomu u jiných toponym jako např. *Hrdlořezy* nebo *Ďáblice*.
2. Od osobního jména *Děva* (zřejmě mužského). Tato možnost odpovídá produktivnímu způsobu tvoření českých toponym od osobních jmen s kmenem zakončeným na *-a*, příp. *-ě* (srov. David 2010), který ostatně i sami kronikáři uplatňují např. u dvojic postavy a místa jako *Tet(k)a* → *Tetín* aj.
3. Od praindoevropského kořene **deyw-* (nebo **dyew-*), ze kterého jsou v různých indoevropských jazycích odvozeny výrazy pro „boha“ (např. latinské *deus*, sanskrtské *déva*); příp. dokonce od hypotetického praslovanského božstva jménem *Děva* stejného původu. Podle této možnosti by různé „děviny“ / „Děviny“ byly původně kultovními místy. Tato možnost poněkud nevyhovuje hláskoslovně. Praindoevropský kořen by se byl vyvinul do praslovanského **div-*, a tak je nutno předpokládat nesystémovou změnu **divinъ* → **děvinъ*, např. právě zpětným vztažením ke slovu **děva* (Karbusický 1995, s. 32).

Ať je skutečný původ názvu Děvín jakýkoli, nic nebránilo kronikářům přijmout výše zmíněnou první hypotézu etymologie a brát ji jako historický fakt. Jak uvádí David (2010, s. 60–61): „Nevědecká [...] etymologie bývá tradičně označována jako nejstarší způsob výkladu toponym [...]. Etymologické pokusy doložené v kronikách, např.

u Kosmy, Dalimila, Přibíka Pulkavy z Radenína, zejména však Hájka a Beckovského, nebo v legendách, cestopisech a dalších textech ovšem nebyly pouhou autorskou manýrou středověkých a novověkých historiografů [...]. Plnily funkci nejen rétorické figury, ale také především pro nejstarší období dějin nahrazovaly chybějící prameny a verifikovaly historický výklad, popř. vyjadřovaly jistou tendenci díla. Nabízely spojení historicky nedoložených postav s existujícími místy, přesněji jejich názvy, a tak zpětně potvrzovaly pravdivost a reálnost jejich existence“. Za velmi trefný považuji Davidův postřeh o „zpětném potvrzování pravdivosti“. Naivní čtení kronik umožňuje následující uvažování: udála se „dívčí válka“ → dívky při ní postavily hrad Děvín → existence Děvína je separátním faktem (od určité doby dokonce doloženým troskami na jednom pražském kopci) → *Děvín* je odvozen od *dívka* → Děvín postavily dívky → „dívčí válka“ se opravdu udála.

Jak jsme uvedli výše, vedle Děvína tematizují Kosmův a Dalimilův narativ i vznik Vyšehradu, u Kosmy je navíc uveden a vysvětlen i jeho údajný původní název „Chvrasten“, který měl být odvozen „ab arbustis“ („od křovin/chrastí“). Zde je základem staročeské adjektivum *chvrasten* (*chvrastný*) od substantiva *chvrast*, z čehož je i novočeské *chrastí*. Výše (kap. 4.3.3) jsme uvedli, že to může (ale nemusí) označovat materiál, z něž byl původní hrad (nebo „hrad“) vystavěn. Předpokládaný pozdější přechod na název Vyšehrad Kosmas nevysvětluje.⁷⁶

Nakonec v Dalimilově narativu „dívčí válce“ nacházíme ještě vnořenou etymologickou pověst k toponymu Šárka – viz výše kap. 4.4.4.

5.8 Zábavná vsuvka

Cílem narativu o „dívčí válce“ může být také prostě pobavit publikum – a to u Kosmy i Dalimila (třebaže u obou se „tón“ narativu o „dívčí válce“ dost liší). Je pravděpodobné, že v Kosmově a Dalimilově narativu připadala dobovému čtenářstvu spousta motivů vtipná nebo aspoň úsměvná, jiné zase bavily napínavostí nebo i drsností.

76 Stojí za zmínku, že *vyšehrad* funguje i jako apelativum (Profous 1957, s. 673) a Kosmova formulace nebrání čtení, že původní staročeský název mohl znít dvouslovně „Chvrasten vyšegrad“, tj. asi „Křovinatá pevnost“ (srov. podobnou konstrukci Such dol – Suchdol, tj. „Suchý Důl“). Pak by první člen dvojice mohl časem kvůli nadbytečnosti jednoduše odpadnout (srov. hovorové Jindřichův Hradec → „jedu do Hradce“).

Překážkou pro snahu zhodnotit takto původní texty očima dobových čtenářů (a to nejen středověkých, ale třeba i pozdějších) je samozřejmě „kulturní propast“, která vyvstává mezi středověkem (a dalšími obdobími) a námi (viz kapitolu 2). Přesto zvláště Dalimilův text sám nabízí několik indicií v podobě přímých zmínek o směšnosti (viz kapitolu 4.3.4). Pokud se u Dalimila muži smějí dívkám, které se učí jezdit obkročmo na koních, pravděpodobně byla tato představa směšná i pro středověkého čtenáře. Tak podle Karbusického (1995, s. 63) je „dívčí válka“ u Dalimila „pikantní, romaneskní historie pro souvěké obecnstvo, znalé Alexandreidy“. A přes zmíněnou „kulturní propast“ může být přínosné srovnat, jak oblíbeným tématem ve vyprávění všeho druhu jsou násilí, intriky a sex i pro moderní čtenáře, diváky aj.

Podobným dojmem – směšným, anebo možná dokonce znechucujícím – mohly na dobové čtenáře působit Kosmou líčené dívky, které se před svým „zkrocením“ proháněly po lesích, lovily a svobodně si vybíraly sexuální partnery.

6 „Dívčí válka“ v moderních zpracováních

V předchozích kapitolách jsme se důkladně zabývali narativy o „dívčí válce“ u Kosmy a Dalimila. Tam, kde se to ukázalo jako přínosné, jsme zmínili i další kronikáře působící od poloviny 14. stol. (Pulkava) až do roku 1700 (Beckovský). Jejich vyprávění o „dívčí válce“ můžeme shrnout tak, že se drží té struktury příběhu, kterou nacházíme u Dalimila (a postrádáme u Kosmy): vůdkyní dívek je Vlasta; válka je opravdu krvavou válkou, trvá sedm let a končí pobitím dívek. V tomto smyslu „dívčí válku“ převypravuje i nejstručnější Kuthen (1539). Někteří kronikáři „obohacují“ příběh o nové motivy a detaily a můžeme obecně říci, že takto utvářenou „tradici“ pozdější kronikáři „respektují“ a přejímají. Byť samozřejmě v rámci různých kronik a období se příběh dostává do různých kontextů a v tomto duchu by bylo nutné jej interpretovat.

Vedle kronik, které jsme uvedli výše, se v humanismu začal námět „dívčí války“ objevovat i v jiných žánrech, např. ve veršovaných katalozích českých panovníků, které mnohdy zmiňovaly Vlastu, v latinskojazyčných zpracováních formou epické básně (J. Orfeus, V. Rhacotomus Vodnianus), v divadelních hrách (T. Crysteccus) anebo v prozaickém historiografickém zpracování „dívčí války“ ne v rámci kroniky, ale jako samostatné dílo (R. Doubravský). Přehled těchto děl podává Martínková-Pěnková (1959), interpretaci některých z nich (zejména z genderového hlediska) Storchová (2019).

Jireček (1905, s. 34–36) uvádí pro léta 1570–1904 celkem 30 textů, vydaných samostatně nebo jako součást rozsáhlejších děl (historického kalendáře, sbírek staročeských pověstí či pohádek), které zpracovávají námět „dívčí války“. Jirečkův seznam nemusí být vyčerpávající; v každém případě mezi díly nacházíme divadelní hry (např. *Vlasta a Šárka neb Dívčí boj u Prahy* V. Tháma z let 1785–1799), povídky a romány (*Die Töchter Kroks* J. F. Albrechta, 1792), eposy (*Děvín* Š. Hněvkovského, 1805 a 1829; *Wlasta* K. E. Eberta, 1829) i symfonickou báseň (*Šárka* B. Smetany, 1875). Tři z Jirečkem uváděných děl jsou latinská, devatenáct (tedy skoro dvě třetiny) německojazyčných.⁷⁷

77 Zejména německojazyčnými zpracováními „nejstarších českých pověstí“ v 19. století se zabývá Futtera (2016).

Jako „kanonická“ součást okruhu „nejstarších českých pověstí“ je „dívčí válka“ – spolu např. s pověstmi o Čechovi na Řípu, Krokovi a jeho dcerách, Bivojovi, Libuši a Přemyslu Oráčovi – pravidelnou součástí souborných ztvárnění těchto příběhů, z nichž jistě nejznámějším a dodnes nejvlivnějším jsou *Staré pověsti české* A. Jiráska (1959, pův. vyd. 1894). Jinde je „dívčí válka“ nebo i vybrané výjevy z ní pojata samostatně.

Za pozornost mj. svým rozsahem stojí epos *Děvín* Š. Hněvkovského z konce 18. a první třetiny 19. století; vedle *Wlasty* K. E. Eberta (1829) jde pravděpodobně o nejrozsáhlejší a nejpodrobnější literární ztvárnění „dívčí války“. Epos existuje ve dvou odlišných verzích: po vydání prvních tří zpěvů v Puchmajerových almanaších vyšla celá první verze pod názvem *Děvín: báseň směšnohrdinská v dvanácti zpěvích* roku 1805 (Hněvkovský 1905). Oproti krvavým vyprávěním, jaká jsme poznali u Dalimila a dalších kronikářů, se Hněvkovský přiklání k hravé (mohli bychom vlastně říci „kosmovské“) interpretaci pověsti, obdařuje ji humornými aktualizacemi k pozdně rokokové současnosti i šťastným koncem, který je oproštěn od znásilnění a pobití dívek včetně *Vlasty*. Druhá, přepracovaná verze eposu s názvem *Děvín: báseň romantickohrdinská v osmnácti zpěvích* (1829) má vážnější tón, nabývá na rozsahu, je více politicky tendenční⁷⁸ a také reaguje na objev *Rukopisů královédvorského a zelenohorského* (1817–1818).⁷⁹ Hněvkovského dílo dnes není příliš známé, ve své době ale zřejmě dosáhlo jistého ohlasu: sám Hněvkovský podával zpětně o osudech *Děvína* zprávu v silně romantickém duchu, že „se [po všech krajích] nejen celé rapsodie z něho deklamovaly, ale i muži se nacházeli, jako p. Slad. ..., kteří celý nazpaměť uměli a při hostinách celé episod z něho přednášivali“ (Hněvkovský 1844, s. V–VI). Jiným dokladem vlivu Hněvkovského eposu je odkaz na toto dílo v obrozeneckém českém překladu starořecké humorné básně *Žabomyší válka* od S. Rožnaye (*Žabomyšová lka* 1834, vydáno po překladatelově smrti r. 1815), což je zároveň ukázka zajímavé interpretace antických námětů očima staročeské pověsti (srov. výše kap. 5.6).⁸⁰

78 Srov. Procházka (1908 a 1910); Boutan (2013).

79 Kupříkladu přidáním postavy staročeského „barda“ Lumíra z RZ, jenž se později objevuje i v některých dalších níže dílech o „dívčí válce“ uvedených níže. – K „dívčí válce“ a RKZ viz výše pozn. pod čarou 67.

80 Rožnay adaptuje a aktualizuje starořeckou báseň několika způsoby, např. přejmenovává klasické řecké bohy na bohy známé ze slovanského pohanství: „Peroun“ místo Dia či „Láda“ za Athénu. Odkazy na „dívčí válku“ jsou dva: první v předzpěvu, kde Rožnay původní přirovnání statečných válečnických myší ke Gigantům nahradil verši: „Myši proti žábám! Totě zápasení / podivné i strašné bylo

Dvě jiná, kratší básnická díla s námětem „dívčí války“ od J. Zeyera a J. Vrchlického mají společnou inspiraci, kterým byl údajně společný výlet obou přátel do Šárckého údolí. Vrchlický složil epickou báseň *Šárka* (2016, pův. vyd. 1879 ve sbírce *Mythy*), v níž se „dívčí válka“ odehrává spíše na pozadí konfrontace Šárky se Ctiradem, která se ale stane klíčovým momentem války a důvodem porážky dívek. Zeyer zase svou báseň o Ctiradovi a Šárce postupně rozpracoval v celý cyklus pod názvem *Výšehrad* (2009, pův. vyd. 1879–1880), který vypráví širší úsek „nejstarších českých pověstí“ (od Libušiny vlády po konec „dívčí války“).

Nedokončena zůstala komická báseň *Dívčí válka* Svatopluka Čecha (1910, v sebraných spisech po autorově smrti r. 1908).

Příběh byl nosný i pro výtvarné umění (mezi cenné památky patří už dřevoryty v některých kronikách jako u Hájka a Paprockého, ale i malby a sochy z 19. století) a v hudbě – zmiňme symfonickou báseň *Šárka* z cyklu *Má vlast* B. Smetany (1875), operu *Šárka* L. Janáčka na libreto J. Zeyera (1887) a stejnojmennou operu Z. Fibicha na libreto A. Schulzové (1897). Ve 20. a 21. století pak nacházíme další díla, která vycházejí primárně z podoby zpopularizované zmíněnými *Starými pověstmi českými* A. Jiráska, i v nových žánrech: můžeme zmínit např. loutkový animovaný film J. Trnky *Staré pověsti české* (1952); divadelní komedii F. R. Čecha *Dívčí válka* (premiéra 1985), hraný fantasy film *Kněžna Libuše* (2008); převyprávění „dívčí války“ v různých moderních adaptacích Jiráskových „starých pověstí českých“ pro děti (srov. Brožková 2012); anebo zpracování narativu o „dívčí válce“ v počítačové hře *Kingdom Come: Deliverance* (2018).⁸¹

ku spatření, / hodné, aby květlo ku památce hezké, / ježto u Děvína Amazonky české / sotva takto slavná konaly jsou díla“ (*Žabomyšová válka* 1834, s. 259). Druhý odkaz na Hněvkovského je explicitní: lita seč myší a žab je opět přiblížena přirovnáním, že „tak jsou asi stály / Amazonky české, kteréž bojovaly / proti Přemyslovu vojsku zděšenému – / jestli věřit sluší panu Hněvkovskému“ (s. 268).

81 Hra českého původu, jejíž děj je zasazen do Čech v roce 1403, obsahuje bonusový systém virtuálních knížek, které může hráč získávat a které obsahují skutečně čitelné krátké texty, inspirované, jak se zdá, opravdovými díly starší české literatury. „Dívčí válka“ je tu dvoudílný narativ o celkem cca 800 slovech, založený pravděpodobně na verzi Jiráskově. – Údaje máme vzhledem k povaze pramene zprostředkovány z článku na Wikipedii (2023) a fanouškovském webu hry (*Kingdom Come: Deliverance Wiki* 2023), zdrojů, které spíš pro jejich způsob využití než odbornou úroveň zařazujeme v bibliografii mezi sekundární literaturu. Na zmíněném webu je dostupný i samotný text narativu, ovšem jen ve verzi z anglické mutace hry.

7 Závěr

Cílem této práce byla analýza a interpretace narativů o „dívčí válce“, a to zejména ve dvou nejstarších dochovaných literárních dílech, která takový narativ obsahují: v latinské Kosmově *Kronice české* z 12. století a ve staročeské *Kronice tak řečeného Dalimila* ze 14. století.

Potvrdili jsme prvotní předpoklad, že Kosmův a Dalimilův narativ se v mnoha ohledech liší. Pokud pomineme samozřejmé rozdíly ve formální stránce a rozsahu textu (Kosmův kratší text je psán latinsky, prozimetrem; Dalimilův delší text je složen česky bezrozměrným veršem), vyvstávají rozdíly zejména v povaze konfliktu, kterým má „dívčí válka“ podle narativů být: viz zkratkovitě, až hádankovitě líčenou událost u Kosmy, oproti krvavému boji a intrikám v dobrodružném, „rytířském“ stylu u Dalimila. Dále se ukazují rozdíly v představách o době a společnosti, do které kronikáři „dívčí válku“ kladou: prapodivná, v různých ohledech „primitivní“ či „pohanská“ společnost u Kosmy vs. spíše „středověká“, patriarchální společnost u Dalimila, a tudíž i v dopadu, jaký „dívčí válka“ na tuto společnost měla mít: převrat genderových standardů a zavedení instituce manželství u Kosmy vs. neúspěšný a krutě ztrestaný pokus o podobný převrat u Dalimila. Nakonec je patrný velký rozdíl ve způsobu, jakým v obou narativech vystupují postavy. U Kosmy téměř nejsou individuální postavy a „válčící“ strany bývají zmíněny kolektivně, zato u Dalimila jsou postavy jako Přemysl, Vlasta, Ctirad a Šárka důležitými aktéry příběhu.

Přesto je nepochybně možné uvažovat o obou narativech jako o dvou odlišných verzích jednoho příběhu. Za hlavní „konstitutivní prvky příběhu o „dívčí válce“, shodné v obou narativech, lze považovat premisu *dívky bojují s muži o nadřazenou pozici ve společnosti a jsou poraženy* a některé dějové motivy, mezi které patří předcházející smrt první české kněžny Libuše; stavba Děvína a Vyšehradu a zkáza Děvína; užívání lstí, a to nejprve dívkami, pak muži; zrádné znásilnění dívek muži při příměří, které dívky připraví o sílu a hrdost. Za nikoliv konstitutivní (tj. nikoliv nezbytné), ale přesto pozoruhodné shody považuji uplatňování některých dalších motivů v obou narativech, ovšem v různých kontextech, jako je přirovnání dívek k Amazonkám (vypravěčem při líčení předválečného stavu u Kosmy, Vlastou v předbítevních řeči u Dalimila); přirovnání k pohanským Plavcům (opět při líčení předválečného stavu u Kosmy, při zmínce

dívčího bojového pokřiku u Dalimila); zatroubení na roh jedním z mužů (jako signál k únosu a pokoření dívek u Kosmy, jako signál k zajetí a pokoření mužů u Dalimila). Poukázali jsme i na některé motivy, které jsou přítomné jen v jednom nebo ve druhém narativu, ale ukázaly se pro dané narativy jako interpretačně nosné, jako je metonymické používání jmen antických bohů u Kosmy nebo vypravěčovo poukazování na směšnost vyprávěného, příp. ironizování některých scén u Dalimila. U Dalimila jsme se zvláště zabývali možným původem jmen postav a významem těchto jmen pro interpretaci. Kritické čtení některých formálních detailů nám umožnilo navrhnout na některé z postav poměrně odvážný náhled: Vlasta mohla být pro recipienty Dalimilova narativu postavou známou z jiného kontextu vzhledem ke způsobu, jakým je v Dalimilově textu uvedena; za postavou Šárky by se mohla skrývat jakási karikatura prohnané krásné židovské dívky pod jménem „Sárka“. Pro tyto závěry ale materiál sám o sobě nenabízí dostatek důkazů.

V přehledu možných přístupů k žánrovému zařazení a celistvé interpretaci narativů o „dívčí válce“ jsme spíše shrnuli argumenty dosavadních badatelů a místy k nim přispěli vlastními kritickými postřehy. Zpochybnili jsme několik dílčích argumentů, které v rámci komplexní interpretace tohoto materiálu navrhl poměrně nedávno M. Golema (konkrétně doklady „orality“ v Kosmově textu a výskyt motivu kouzelného hudebního nástroje v narrativech jako doklad prastarého původu příběhu).

Tam, kde se to ukázalo jako přínosné, jsme zapojili do komparace i další ze starších českých kronik, a nastínili tak několik způsobů, kterými v těchto dílech pokračoval „vývoj“ příběhu o „dívčí válce“. Dále jsme uvedli koncizní výběrový přehled dalšího úzce souvisejícího materiálu – rozličných moderních zpracování příběhu o „dívčí válce“, u některých méně známých z těchto děl jsme nabídli stručnou interpretaci.

Materiálem, který zůstal v této práci téměř nevyužit, ale rovněž obsahuje důležité podněty a potenciální nové náhledy na příběh o „dívčí válce“, jsou i překlady a obecně jiné „verze“ Kosmova a Dalimilova textu. Tato práce brala v úvahu téměř výhradně originály obou kronik (včetně různých rukopisných verzí Dalimilovy kroniky) a moderní české překlady Kosmovy kroniky. Svěbytnými verzemi textů, ve kterých narativ o „dívčí válce“ vstupuje opět do nových kontextů a zasloužil by si proto reflexi a důkladné srovnání s originály, jsou však např. i zmíněné přebásnění Dalimilovy kroniky do současné češtiny od Hany Vrbové (Dalimil 2005b), různá starší vydání této kroniky

(např. Ješínovo vydání v kontextu stavovského povstání r. 1620) anebo její středověké překlady do němčiny.

Předložená práce nabídla jakýsi „průřez“ narativy o „dívčí válce“ z diachronního hlediska. Zajímaly nás tedy rozdíly a podobnosti narativu o „dívčí válce“ u staršího Kosmy a obdobného narativu u mladšího Dalimila, okrajově i narativy o „dívčí válce“ v dalších mladších dílech. Oproti tomu by byl možný i „synchronní“ pohled na kroniky jako celky a narativ o „dívčí válce“ v každé jednotlivé z nich. Tedy jak se např. „dívčí válka“ u Kosmy vztahuje k ostatním epizodám z Kosmovy kroniky. Tento pohled jsme v předložené práci omezili jen na srovnání „dívčí války“ se „sousedními“ narativy z okruhu „nejstarších českých pověstí“. Povšimli jsme si např. vývoje instituce manželství u kronikářů (od prvních Čechů přes sňatek kněžny Libuše po „dívčí válku“) nebo podobnosti postavy Vlasty z „dívčí války“ s postavou Vlastislava z „lucké války“. Nicméně podrobnější interpretace „dívčí války“ jako jedné epizody z mnoha, které každá z kronik vypráví, by mohla přinést další poznatky jak o „dívčí válce“, tak o jiných narativech kronikářů, o kompozici kronik jako celku a podobně.

Velkou „výzvou“ pro komparatistiku by bylo hledání paralel k „českému“ příběhu o „dívčí válce“, poprvé doloženému v nejstarších českých kronikách, v odlišných jazykových, historických a kulturních prostředích. Stejně jako většina dosavadních badatelů jsme se v této práci omezili na podobnost s antickými příběhy o Amazonkách nebo o únosu Sabineek. Avšak například na některé vlivy germánské epiky v „nejstarších českých pověstech“ poukázal Karbusický (1995), do širšího indoevropského rámce pak „dívčí válku“ zařadil Golema (viz výše). Myslím však, že námět boje dvou pohlaví se dá považovat za tak univerzální, že zajímavé paralely k „dívčí válce“ by se pravděpodobně daly identifikovat po celém světě.

8 Bibliografie

8.1 Primární literatura

Názvy a další bibliografické údaje pramenů, u kterých schází moderní edice – tedy Beckovský (1700), Dubravius (1552), Kuthen (1539), Hněvkovský (1829) – jsou uvedeny v transkribované podobě.

8.1.1 Starší české kroniky

Beckovský, Jan František (1700). *Poselkyně starých příběhův českých aneb Kronika česká*. 1. díl. Praha: Jan Karel Jeřábek. [Také dostupné z: https://books.google.cz/books?id=RDFfAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false]

Dalimil (1988): *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*. 2 sv. Eds. J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek a N. Kvítková. Praha: Academia.

Dalimil (2005a). *Dalimilova kronika: pařížský zlomek latinského překladu*. Ed. Z. Uhlíř. Praha: Gloriet – Národní knihovna ČR.

Dalimil (2005b). *Kronika tak řečeného Dalimila*. 2. vyd. Ed. M. Bláhová. Přel. M. Krčmová, přebásn. H. Vrbová. Praha – Litomyšl: Paseka.

Dubravius, Jan (1552). *Historia Regni Boemiae*. Prostějov: Jan Günther. [Také dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3c06f1ce-9dbe-11e0-8578-0050569d679d?page=uuid:46317bd2-9dbe-11e0-8578-0050569d679d>]

Hájek z Libočan, Václav (2013). *Kronika česká*. Ed. J. Linka. Praha: Academia.

Kosmas (1923). *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag – Cosmae Pragensis chronicon Boemorum*. Eds. W. Weinberger a B. Bretholz. Berlín: Weidmannsche Buchhandlung. [Také dostupné z: https://www.dmg.de/mgh_ss_rer_germ_n_s_2/index.htm]

Kosmas (1975). *Kosmova kronika česká*. 5. vyd. Přel. K. Hrdina. Praha: Odeon.

- Kosmas (2005). *Kosmova kronika česká*. 7. vyd. Přel. K. Hrdina a M. Bláhová. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Kosmas (2011). *Kronika Čechů*. 8. vyd. Přel. K. Hrdina, M. Bláhová a M. Moravová. Praha: Argo.
- Kuthen, Martin (1539). *Kronika o založení země české*. Praha: Pavel Severýn z Kapí Hory. [Také dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000006857&local_base=KPS]
- Paprocký, Bartoloměj (1602). *Diadochos*. Praha: dědicové Jana Šumana. [Také dostupné z: https://books.google.cz/books?id=mh5fAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false]
- Pulkava z Radenína, Přibík (1893). Přibíka z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká – Przibikonis de Radenin dicti Pulkavae chronikon Bohemiae. Eds. J. Emler a J. Gebauer. In: Emler, Josef; Gebauer, Jan; Goll, Jaroslav (eds.). *Fontes rerum Bohemicarum – Prameny dějin českých V*. Praha: Nadání Františka Palackého, s. 1–326. [Také dostupné z: <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=1103&page=47>]
- Silvio, Enea (1998). *Historia Bohemica – Kronika česká*. Eds. a přel. D. Martínková, A. Hadravová a J. Matl. Praha: Koniasch Latin Press.

8.1.2 Moderní zpracování „dívčí války“

- Čech, Svatopluk (1910). Dívčí válka. In: týž. *Sebrané spisy, svazek 30: Poslední verše*. Praha: F. Topič, s. 69–112.
- Ebert, Karl Egon (1829). *Wlasta. Böhmisch-nationales Heldengedicht in drei Büchern*. Praha: J. G. Calve'sche Buchhandlung. [Také dostupné z: https://www.google.cz/books/edition/Wlasta/aJ90EVFSM_AC?hl=de&gbpv=0]
- Hněvkovský, Šebestián (1829). *Děvín. Báseň romantickohrdinská v osmnácti zpěvích*. 2 sv. Praha: V knížecí arcibiskupské knihtiskárně. [Také dostupné z: https://books.google.cz/books/about/D%C4%9Bwjn.html?id=ulQXzQEACAAJ&redir_esc=y]

- Hněvkovský, Šebestyán [sic] (1905). *Děvín. Báseň směšnohrdinská v dvanácti zpěvích*. 2. vyd. Ed. F. Strejček. Praha: J. Otto.
- Jirásek, Alois (1959). *Staré pověsti české*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kingdom Come: Deliverance Wiki: Maidens' War* (2023) [online]. 2 části. [Datum posledních revizí: 10. 4. 2021]. [Dostupné z: https://kingdom-come-deliverance.fandom.com/wiki/Maidens%27_War_I a https://kingdom-come-deliverance.fandom.com/wiki/Maidens%27_War_II; poslední přístup: 26. 7. 2023]
- Kryl, Karel (2008). Dívčí válka. In: týž. *Plaváček* [hudební album s doprovodnou brožurou]. 2. vyd. Praha: Supraphon.
- Sedláček, August (1895) – viz Sekundární literatura.
- Vrchlický, Jaroslav (2016). Šárka. In: týž. *Epické básně*. Ed. V. Vaněk. Praha – Brno: Nadační fond Česká knižnice – Ústav pro českou literaturu AV ČR – Host, s. 139–169.
- Zeyer, Julius (2009). Vyšehrad. In: týž. *Vyšehrad; Troje paměti Víta Choráze*. Eds. T. Riedlbauchová a A. Stich. Brno: Host, s. 5–205.

8.1.3 Ostatní

- Alexandreida* (1965). 2. vyd. Ed. V. Vážný, F. Svejkský. Praha: Československá akademie věd.
- Hněvkovský, Šebestián (1844). *Doktor Faust. Starožitná pověst v devíti zpěvích*. Praha: V knížecí arcibiskupské knihtiskárně. [Také dostupné z: https://books.google.cz/books?id=JAdFAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbp_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false]
- Livius, Titus (1964). *Book One*. Ed. H. E. Gould a J. L. Whiteley. Londýn – New York: MacMillan & Co – St Martin's Press.
- Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský* (1997). Ed. K. Nesměrák. Praha: Neklan.
- Silius Italicus (1890). *Punica*. Ed. L. Bauer. Lipsko: Teubner.
- Vergilius Maro, Publius (1953). *Opera*. Ed. F. A. Hirtzel. Oxford: Clarendon Press.

Werich, Jan (2003). *Fimfárum*. 9. vyd. Praha: Albatros.

Žabomyšováka (1834). Přel. S. Rožnay. *Květy české* 1, č. 32–35, s. 259–261, 267–268, 280–281, 288–289.

8.2 Sekundární literatura

Bartoňková, Dagmar (1975). Prosimetrum u Kosmy. In: Češka, Josef (ed.). *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogeneratio oblata*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 151–163.

Boutan, Jean. Češství a ženství ve zbrani: Dívčí válka jako pokus o konstrukci české národní epopeje v době obrození (2016). In: Jungmannová, Lenka (ed.). *Performativita válek a konfliktů. V. kongres světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: Akropolis, s. 47–53.

Bláhová, Marie (1995). *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*. Praha: Academia.

Bláhová, Marie (2005). Česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. In: *Dalimil. Kronika tak řečeného Dalimila*. 2. vyd. Ed. M. Bláhová. Přel. M. Krčmová, přebásn. H. Vrbová. Praha – Litomyšl: Paseka, s. 194–215.

Brožková, Lucie (2012). *Staré pověsti české a jejich současné zpracování*. Bakalářská práce. Vedoucí práce V. Brožová. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra české literatury.

Contzen, Eva von (2019a). *Proč potřebujeme naratologii středověku: Manifest*. Přel. M. Turek. *Česká literatura* 67, č. 4, s. 529–555.

Contzen, Eva von (2019b). Vormoderne Konzepte und Kontexte des Erzählens – Theorien und Praktiken – Mittelalter. In: Contzen, Eva von; Tilg, Stefan (eds.). *Handbuch Historische Narratologie*. Berlin: J. B. Metzler, s. 11–19.

David, Jaroslav (2010). Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym). *Naše řeč* 93, č. 2, s. 57–70. [Také dostupné z:

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=8077>]

- Dumézil, Georges (1997). *Mýty a bohové Indoevropanů*. Přel. I. T. Budil. Praha: OIKOYMENH.
- Dvořáková, Lenka (2019). *Dívčí válka v zrcadle staročeské historiografie*. Bakalářská práce. Vedoucí práce M. Soleiman pour Hashemi. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví.
- Elektronický slovník staré češtiny* (2006) [online]. Praha: Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR. [Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>, poslední přístup: 16. 7. 2023]
- Futtera, Ladislav. *Německá píseň o české Libuši*. Obraz českého dávnověku v české a německé literatuře 19. století (2016). Praha: Pistorius & Olšanská.
- Golema, Martin (2005). Kosmova a Dalimilova „dívčí válka“ ako metafora indoeurópskej vojny funkcií. *Studia Mythologica Slavica* 8, s. 137–156. [Také dostupné z: http://sms.zrc-sazu.si/pdf/08/SMS_08_Golema.pdf]
- Golema, Martin (2013). *Predhistória literatúry u Slovanov*. Banská Bystrica: Belianum.
- Golema, Martin (2016). Od orálnej performancie k písomnému záznamu. Dva životy „dívčí války“ ako zakladateľskej vojny funkcií. In: Jungmannová, Lenka (ed.). *Performativita válek a konfliktů: V. kongres světové literárněvědné bohemistiky*. Praha: Akropolis, s. 33–46.
- Jaluška, Matouš (2019). Ke zdrojům – inspirace „Manifestem“. *Česká literatura* 67, č. 4, s. 556–562.
- Janáček, Josef (1964). *Vyprávění o Vyšehradu*. Praha: Orbis.
- Jireček, Hermenegild (1905). *Skazka o dívčí válce v Čechách*. Praha – Brno: H. Jireček. Volné rozpravy. [Také dostupné z: <http://librinostri.catholica.cz/download/JireSkODiVa-r0.pdf>]
- Karbusický, Vladimír (1963). K teorii „matriarchátu“ v Kosmových pověstech. *Český lid* 50, s. 237–248. [Také dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/knav/view/uuid:c79d7903-4611-11e1-1586-001143e3f55c?page=uuid:c79d7a06-4611-11e1-1586-001143e3f55c>]
- Karbusický, Vladimír (1966). *Nejstarší pověsti české. Fantazie – domněnky – fakta*. Praha: Mladá fronta. Kolumbus.

- Karbusický, Vladimír (1995). *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Praha: Mladá fronta.
- Kosek, Pavel (2017). Préteritum ve starší češtině. In: Karlík, Petr; Nekula, Marek a Pleskalová, Jana (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>; poslední přístup: 22. 7. 2023]
- Kingdom Come: Deliverance Wiki* (2023) [online].
[Dostupné z: <https://kingdom-come-deliverance.fandom.com>; poslední přístup: 26. 7. 2023]
- Lamprecht, Arnošt (1987). *Praslovanština*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
[Také dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/103766>]
- Kalandra, Závist (2018). *České pohanství*. 2 sv. 3. vyd. Praha: Academia.
- Kolár, Jaroslav (1964). Dalimilova kronika. In: Havel, Rudolf; Opelík, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, s. 73–74. [Také dostupné z: [https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/%C4%8Capek%20-%20Fuks%20\(s.%2055-110\).pdf](https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/%C4%8Capek%20-%20Fuks%20(s.%2055-110).pdf)]
- Kolár, Jaroslav (1964). Václav Hájek z Libočan. In: Havel, Rudolf; Opelík, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, s. 122–123. [Také dostupné z: [https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/Gebauer%20-%20H%C3%BDsek%20\(s.%20111-181\).pdf](https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/Gebauer%20-%20H%C3%BDsek%20(s.%20111-181).pdf)]
- Kubíček, Tomáš; Hrabal, Jiří; Bílek, Petr A. (2013). *Naratologie: Strukturální analýza vyprávění*. Praha: Dauphin.
- Kuťáková, Eva; Vidmanová, Anežka a kol. (2004). *Slovník latinských spisovatelů*. 2. vyd. Praha: Leda.
- Kvítková, Naděžda (1992). *Proměny textu a jazyka Dalimilovy kroniky ve 14. a 15. století*. Praha: Karolinum.
- Lehár, Jan (1976). Slovesné umění Dalimilovy kroniky. *Slovo a slovesnost* 37, č. 1, s. 26–37. [Také dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2351>]
- Lehár, Jan (1983). *Nejstarší česká epika. Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*. Latinské citáty přel. R. Mertlík. Praha: Vyšehrad.

- Martínková-Pěnková, Dana (1959). Pověst o dívčí válce v naší humanistické literatuře. *Listy filologické* 82, č. 1, s. 127–132.
- Müller, Richard; Šidák, Pavel (eds.) (2012). *Slovník novější literární teorie*. Praha: Academia. [Také dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20nov%C4%9Bj%C5%A1%C3%AD%20liter%C3%A1rn%C3%AD%20teorie/slovník%20novejsi%20literarni%20teorie%20tiskovy%20soubor.pdf>]
- Nechvátal, Bořivoj (1976). *Výšehrad*. Praha: Odeon.
- Nejedlý, Zdeněk (1953). *Staré pověsti české jako historický pramen*. Praha: Československý spisovatel. Knihovnička Varu.
- Pražák, Emil (1964). Bartoloměj Paprocký z Hlohol. In: Havel, Rudolf; Opelík, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, s. 377. [Také dostupné z: [https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/Palack%C3%BD%20-%20Ryb%C3%A1k%20\(s.%20374-428\).pdf](https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/Palack%C3%BD%20-%20Ryb%C3%A1k%20(s.%20374-428).pdf)]
- Pražák, Josef; Novotný, František a Sedláček, Josef (1939). *Latinsko-český slovník*. 12. vyd. Praha: Československá grafická unie.
- Profous, Antonín (1947). *Místní jména v Čechách*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Procházka, Antonín (1908). „Děvín“ Šeb. Hněvkovského. *Listy filologické* 35, s. 40–48, 121–130, 260–267, 359–369, 444–455.
- Procházka, Antonín (1910). *Hněvkovského „Děvín“ romantický*. *Listy filologické* 37, s. 273–286, 457–464.
- Sadílek, Josef (2001). *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů. Antické a biblické motivy*. 2., podstatně dopl. vyd. Praha: Prospektrum.
- Sedláček, August (1895). *Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku*. Praha: J. Otto.
- Sobotka, Primus (1873). Slovo a báj. *Lumír* 1, č. 12, s. 138–140. [Také dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/1.1873/12/138.png>]
- Storchová, Lucie (2019). Adaptace pověsti o dívčí válce v české humanistické literatuře. *Česká literatura* 67, č. 1, s. 849–875.

- Švanda, Libor (2009). K recepci antiky v Kosmově kronice. *Graeco-Latina Brunensia* 14, č. 1–2, s. 331–340. [Také dostupné z: https://is.muni.cz/publication/860432/1_GraecoLatinaBrunensia_14-2009-1_28.pdf]
- Thomas, Alfred (2005). *Čechy královny Anny: česká literatura a společnost v letech 1310–1420*. Přel. G. Gössel. Brno: Host.
- Tichá, Zdeňka (1964a). Jan František Beckovský. In: Havel, Rudolf; Opelík, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, s. 20–21. [Také dostupné z: [https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/Adam%20z%20Veleslav%C3%ADna%20-%20Campanus%20Vod%C5%88ansk%C3%BD%20\(s.%205-54\).pdf](https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/Adam%20z%20Veleslav%C3%ADna%20-%20Campanus%20Vod%C5%88ansk%C3%BD%20(s.%205-54).pdf)]
- Tichá, Zdeňka (1964b). Jan Dubravius. In: Havel, Rudolf; Opelík, Jiří (eds.). *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Československý spisovatel, s. 82. [Také dostupné z: [https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/%C4%8Capek%20-%20Fuks%20\(s.%2055-110\).pdf](https://service.ucl.cas.cz/edicee/images/data/prirucky/obsah/Slovn%C3%ADk%20%C4%8Desk%C3%BDch%20spisovatel%C5%AF/%C4%8Capek%20-%20Fuks%20(s.%2055-110).pdf)]
- Turek, Rudolf (1963). *Čechy na úsvitě dějin*. Praha: Orbis.
- Třeštík, Dušan (1999). Přemyslovec Kristián. In: *Archeologické rozhledy* 51, č. 4, s. 602–613.
- Třeštík, Dušan (2003). *Mýty kmene Čechů. (7.–10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Vidmanová, Anežka (2004). Staročeské pokusy o hexametr a pentametr. *Slovo a smysl* 1, č. 1, s. 21–51. [Také dostupné z: <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/5>]
- Wihoda, Martin (2011). *Kosmova kronika a počátky českého historického myšlení*. In: Kosmas: Kronika Čechů. Ed. M. Wihoda. Přel. K. Hrdina, M. Bláhová a M. Moravová. 8. vyd. Praha: Argo.
- Wikipedie, otevřená encyklopedie: Kingdom Come: Deliverance* (2023) [online]. [Datum poslední revize: 23. 6. 2023]. [Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Kingdom_Come:_Deliverance; poslední přístup: 26. 7. 2023]
- Zamarovský, Vojtěch (1996). *Bohové a hrdinové antických bájí*. 4. vyd. Praha: Brána.